

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი

ევროკონვენცია და ევროსასამართლოს
პრეცედენტული პრაქტიკა
(მეორე გამოცემა)

გამომცემლობა „უნიპრესალი“
თბილისი 2020

წინამდებარე ნაშრომთა კრებული გამოიცა საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტზე არსებული სამეცნიერო-კვლევითი პროექტის ფარგლებში – საერთაშორისო საჯარო სამართალი. კრებული ეძღვნება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიღების 70 წლის იუბილეს. წარმოდგენილ კრებულში გამოქვეყნდა როგორც საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის, ასევე სხვა უნივერსიტეტის სტუდენტების ნაშრომები.

სარედაქციო კოლეგია:

მარიამ ჯიქია, სამართლის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი

ქეთევან ჯინჭარაძე, სამართლის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მოწვეული პროფესორი

მაკა აბულაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის კლინიკის ხელმძღვანელი

სოფიო დემეტრაშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი

თამარ ზარაზია, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის უფროსი მასწავლებელი

© საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი, 2019

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. კოლინაძისაძის №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@gmail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-785-7

<i>სოფიკო რამიშვილი</i>	4
დაუსწრებელი გადაწყვეტილების შესაბამისობა სამართლიანი სასამართლოს ევროპულ სტანდარტთან (ევროსასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით)	
<i>ვახტანგ ნოღაიდელი, მარიამ ხარებაშვილი</i>	15
განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობა ოკუპაციის პირობებში (გალის რაიონის მაგალითზე)	
<i>ანამარია ბაგალიშვილი</i>	31
თავსაბურავი, როგორც რელიგიის გაცხადება ადამიანის უფლებათა ევროსასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით	
<i>ლელა თოთაძე</i>	39
ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-3 მუხლის მიმართ დადგენილი სტანდარტები და აბსოლუტური ბასიათი	
<i>მარიამ ჯოხარაძე</i>	51
ჟურნალისტიკის გამოხატვის თავისუფლება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და ევროსასამართლოს პრეცედენტული პრაქტიკის მიხედვით	
<i>თამარ კაპანაძე, ვახტანგ ნოღაიდელი</i>	61
ევროპული სასამართლოს პრეცედენტები, როგორც ქართული სამოსამართლო სამართლის განვითარებისა და უფლებათა დაცვის მნიშვნელოვანი მექანიზმი	
<i>ეკატერინე ჭელიძე</i>	75
ევროპული კონვენციის მე-8 და მე-10 მუხლით დაცულ უფლებებზე შორის არსებული ზღვარი საერთაშორისო პრაქტიკითა და ეროვნული კანონმდებლობით	
<i>ნელიკო კოტორაშვილი</i>	84
რელიგიის თავისუფლება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით და ევროსასამართლოს პრაქტიკა	
<i>ნიკოლოზ ადლაძე</i>	91
ევთანაზია – დანაშაული თუ დახმარება	
<i>Tinatin Meskhi</i>	102
Preventing Torture according to International Conventions	

**დაუსწრებელი გადაწყვეტილების შესაბამისობა
სამართლიანი სასამართლოს ევროპულ სტანდარტთან
(ევროსასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით)**

შესავალი

სასამართლოს კანონით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას აქვს უფლება მხარის დასწრების გარეშე განიხილოს საქმე.¹ დაუსწრებელი წარმოება სამოქალაქო საქმეების განხილვისა და გადაწყვეტის გამარტივებული ვარიანტია.² დაუსწრებელი წარმოებისა და დაუსწრებელი გადაწყვეტილების ინსტიტუტი წარმოადგენს შეჯიბრებითობის პრინციპის განხორციელების, მხარეთა მოქმედების უმოქმედობის გამო მხარეთა პასუხისმგებლობის დონის ამაღლების დამატებით გარანტიას, ხელს უწყობს დავების გადაწყვეტის დაჩქარებას, განტვირთავს სასამართლოს.³ სამოქალაქო სამართალწარმოება დასაშვებად მიჩნეეს, სამართლებრივი დასაბუთების გარეშე გადაწყვეტილების მიღებას, სასამართლო სხდომაზე გამოუცხადებელი მხარის წინაღმდეგ, მხოლოდ მისი გამოუცხადებლობის გამო.⁴

დაუსწრებელი გადაწყვეტილების მიღებას საპროცესო კანონმდებლობა შემდეგი პირობების დარღვევასთან აკავშირებს, კერძოდ მხარეების გამოუცხადებლობა და მოპასუხის მიერ შესაგებლის წარუდგენლობა.⁵ თუ სასამართლოს სხდომაზე არ გამოცხადდება მოსარჩელე, რომელსაც გაეგზავნა შეტყობინება კანონმდებლობით დადგენილი წესით, სასამართლოს მოპასუხის შუამდგომლობით გამოაქვს გადაწყვეტილება სასარჩელო მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე უარის თქმის შესახებ,⁶ მაგრამ თუ მოპასუხე არ მოითხოვს დაუსწრებელი

* სტუ სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების სამართლის მაგისტრი (საჯარო სამართლის დიპლომატიკა)

¹ ქურდაძე შ., ხუნაშვილი ნ., სამოქალაქო საქმეთა განხილვა პირველი ინსტანციის სასამართლოში, თბილისი, 2012, 610.

² იქვე.

³ ქურდაძე შ., სამოქალაქო საქმეთა განხილვა პირველი ინსტანციის სასამართლოში, თბილისი, 2006, 931.

⁴ ვაჩაძე მ., თოდრია ი., ტურავა პ., წკეპლაძე ნ., ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბილისი, 2005, 149.

⁵ კობახიძე ა., სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“ თბილისი, 2003, 28.

⁶ საქარეგლოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 29 ნოემბრის გადაწყვეტილება №ას-867-816.

გადაწყვეტილების გამოტანს, სასამართლო განუხილველად ტოვებს სარჩელს,⁷ მოსარჩელის განმეორებითი გამოუცხადებლობის შემთხვევაში სასამართლოს თავისი ინიციატივით გამოაქვს დაუსწრებელი გადაწყვეტილება.⁸

აღნიშნული თემა აქტუალურია საქართველოში რადგანაც, ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში აკრძალულია დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გამოტანა.⁹ რაც მომეტებულ საფრთხეს უქმნის კეთილსინდისიერი მხარის სამართლიანი განხილვის უფლებას. ამასთან სასამართლოს არ აქვს საპროცესო წესების დარღვევისთვის, არაკეთილსინდისიერი მხარის წინააღმდეგ სამართლებრივი ზემოქმედების განხორციელების შესაძლებლობა.

წინამდებარე სტატიის მიზანია დესკრიფციული ანალიტიკური და შედარებით სამართლებრივი მეთოდების გამოყენებით შეისწავლოს დაუსწრებელი გადაწყვეტილების დანიშნულება, განსაზღვროს ხომ არ ეწინააღმდეგება აღნიშნული ინსტიტუტი ევროკონვენციით განმტკიცებულ სამართლიანი განხილვის უფლებას, იმსჯელოს შეზღუდვების პროპორციულობასა და გამოსადეგობაზე, რამდენად შესაბამისია ლეგიტიმურ საჯარო მიზანთან.

1. დაუსწრებელი გადაწყვეტილების დანიშნულება და ლეგიტიმური საჯარო მიზანი

დაუსწრებელი გადაწყვეტილება მიიღება მხარეთა მონაწილეობისა და ზეპირი განხილვის გარეშე,¹⁰ იგი ეფუძნება არა საქმის მასალებს,¹¹ არამედ სასამართლოს ვარაუდს, რომ მხარეებმა დაკარგეს იურიდიული ინტერესი საქმის მიმართ.¹² დემოკრატიულ სახელმწიფოში არავინ რჩება კანონის მიღმა,¹³ წესების დარღვევას სანქცია აუცილებლად მოჰყვება.¹⁴ სწორედ აღნიშნულ მიდგომას ამკვიდრებს დაუსწრებელი გადაწყვეტილების ინსტიტუტი და მისი მთავარი

⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 20 დეკემბრის გადაწყვეტილება № ას1024-960.

⁸ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 14/11/1997.

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962>

⁹ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 26¹-მუხლი 23/07/1999

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16492>

¹⁰ ლილუაშვილი თ., საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, გამომცემლობა „ჯისიაი“ თბილისი, 2007, 393.

¹¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 19 ივნისის განჩინება №ას-1219-1463-2015

¹² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო პალატის 2017 წლის 8 აგვისტოს გადაწყვეტილება №ას-777-726-2017

¹³ Principles of democracy. იბ., <http://www.streetlaw.org/democlesson.html> [28.09.2020]

¹⁴ Hart H.L.A., The Concept of Law, Oxford University Press, New York, 1994, 82.

ღირებულება განპირობებულია საქმის დროულად დამთავრებისა და სამართლიანი მართლმსაჯულების ინტერესებით.¹⁵

სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზი ცხადჰყოფს, რომ დაუსწრებელი გადაწყვეტილება არის სანქციის შინაარსის მატარებელი საპროცესო ინსტიტუტი, სადაც ერთი მხარის უფლებების შეზღუდვა ხდება, არა სამართლიანი განხილვის ძირითადი პრინციპების დარღვევით, არამედ დებალანსებულად. რაც გამოიხატება, მაგალითად, მოსარჩელის მიერ მითითებული ფაქტების იურდიული გამართულობის შემოწმებით.¹⁶ სასამართლოს აქვს ვალდებულება უზრუნველყოს პროცესში მონაწილე მხარეების უფლებების თანაბრად დაცვა, დაუსწრებელი გადაწყვეტილება კი კეთილსინდისიერი მხარის სამართლიანი განხილვის სტანდარტს ამკვიდრებს.¹⁷ სამოქალაქო სამართალწარმოებაში საზოგადოებრივი ინტერესი ეხება არა კონკრეტულად საქმის შედეგს არამედ ხანგრძლივობას, ეს არის ერთგვარი მოთხოვნა საზოგადოების მხრიდან, რომ საქმე დასრულდეს გონივრულ ვადაში.¹⁸ CCJE-რეკომენდაციაში მითითებულია, რომ სამოქალაქო სამართალწარმოება შემოიფარგლოს არაუმეტეს „ორი მოსმენით“ პროცესის გადადების გარეშე.¹⁹

დაუსწრებელი გადაწყვეტილების ლეგიტიმური საჯარო მიზანი არის, ის რომ სასამართლოს აქვს მხარეების მიერ საპროცესო პროცედურების შესრულებაზე კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობა, არაკეთილსინდისიერ მხარეზე სანქციის დაკისრების გზით. სასამართლო დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გამოტანით, ერის მხრივ აქტიურ როლს ასრულებს სამართალწარმოების ეფექტურად განხორციელების კუთხით, მეორეს მხრივ, კი პატივს სცემს მხარეების უფლებებს. ამასთან არ იძლევა საქმის დაუსაბუთებლად გაჭიანურებისა და გადადების შესაძლებლობას, რითაც იცავს კანონის უზენაესობისა და მართლმსაჯულების ეფექტური ადმინისტრირების

¹⁵ ლილეშვილი თ., საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, გამომცემლობა „ჯისიაი“ თბილისი, 2007, 393.

¹⁶ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2018 წლის 22 ოქტომბრის განჩინება <http://temida.mylaw.ge/fullcase/1373/---.pbn> [28.09.2020]

¹⁷ იქვე.

¹⁸ Report on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings adopted by the Venice Commission at its 69th Plenary Session (Venice, 15-16 December 2006) პარ. 194.

¹⁹ ევროპის საკონსულტაციო საბჭოს (CCJE) 2004 წლის N6 დასკვნა, „გონივრულ ვადაში საქმის სამართლიანი განხილვისა და სასამართლო პროცესში მოსამართლის როლის შესახებ დავების გადაწყვეტის ალტერნატიული მექანიზმების გათვალისწინებით“, პარ 92.

პრინციპებს.²⁰ წინააღმდეგ შემთხვევაში დამატებითი ბარიერი შეექმნება მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობას, რაც გადატვირთავს სასამართლოს. დაუსრულებელი გადაწყვეტილება შეჯიბრებითობის პრინციპის სრულად განხორციელების საპროცესო გარანტიაა.²¹ შეჯიბრებითობის პრინციპი კონსტიტუციური რანგის პრინციპია,²² იგი წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა დაცვისა და განხორციელების საშუალებას.²³ რომელიც უზრუნველყოფს საქმის სამართლიან განხილვას.²⁴

2. ევროსასამართლოს სტანდარტი გადაწყვეტილების გასაჩივრებასთან დაკავშირებით

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია განამტკიცებს სასამართლოსთვის მიმართვის უფლებას,²⁵ თუმცა მიმართვის უფლებაში ფართო გაგებით იგულისხმება, როგორც სარჩელის შეტანა სასამართლოში, ასევე გადაწყვეტილებაზე სააპელაციო საჩივრის შეტანა, იერარქიულად ზემდგომ სასამართლოში.²⁶ სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება უნდა იყოს „პრაქტიკული და ეფექტური“.²⁷ სასამართლოს ხელმისაწვდომობის პრაქტიკულობა გულისხმობს პრაქტიკულ პროცესუალურ შესაძლებლობას, პირმა გაასაჩივროს ნებისმიერი ქმედება ან გადაწყვეტილება, რომელსაც მიჩნევს უკანონოდ ან წარმოადგენს მის უფლებაში ჩარევას.²⁸ გადაწყვეტილების გასაჩივრების უფლება მხარეს წარმოექმნება მას შემდეგ რაც ჩაბარდება გადაწყვეტილება, რაც შესაძლებლობას აძლევს გაეცნოს მის შინაარსს და თუ საჭიროდ ჩათვლის გასაჩივროს იგი.²⁹

²⁰მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის ევროპული სამართლის სახელმძღვანელო, ლ. ლურსმანაშვილის თარგმანი, კ. გომადის რედაქტორობით, გივ გამომცემლობა, თბილისი 2016, 194.

²¹ ქუდაბე შ, სამოქალაქო საქმეთა განხილვა პირველი ინსტანციის სასამართლოში, თბილისი, 2006, 931.

²²საქართველოს კონსტიტუცია, 24/08/1995 მუხ, 62-ე მე-5 ნაწილი.

²³<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=14>

²⁴ კოპალეიშვილი მ., სხირტლაძე ნ., ქარდავა ე., ტურავა პ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, გამომცემლობა „ბონა კაუზა“, თბილისი, 2016, 22.

²⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1993 წლის 23 ივნისი გადაწყვეტილება N 12952/87, საქმეზე: „Ruiz-Mateos v. Spain“ პარ. 63.

²⁶ ადამიანის ძირითად უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია 4/11/1950 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370>

²⁷ <http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/konvenciis-me6-muxli.pdf> [9.29.2020]

²⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1995 წლის 4 დეკემბრის გადაწყვეტილება N333-B. საქმეზე „Bellef v. France“ პარ 38.

²⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2003 წლის 10 აპრილის განჩინება N69829/01; 2672/03, საქმეზე „Nunes Dias v. Portugal“ პარ 36.

³⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 200 წლის 15 ოქტომბრის გადაწყვეტილება N55782/00 საქმეზე „Cañete de Goñi v. Spain“ პარ 36.

გადაწყვეტილების გასაჩივრების ზოგად სტანდარტებს ადგენს ევროსასამართლო, მაგრამ ეს კონვენციის ხელშემკვერელ სახელმწიფოებს არ უზღუდავს შესაძლებლობას თვითონ დაარეგულიროს საპროცესო წესები, მაგალითად განსაზღვროს გადაწყვეტილების გასაჩივრების წესი და ვადები, ამგვარი მიდგომა მიზნად ისახავს მართლმსაჯულების სათანადო განხორციელებას.³⁰ მაგრამ აღნიშნულმა წესებმა დაბრკოლება არ უნდა შეუქმნას მხარეს ისარგებლოს უფლების დაცვის ეფექტური საშუალებებით. მართლმსაჯულების სათანადოდ განხორციელების უნივერსალური ფორმულა არ არსებობს ამიტომაც, თითოეული სახელმწიფო თვითონ ადგენს თავის საპროცესო კანონმდებლობას.³¹

სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება არ არის აბსოლუტური უფლება, ამიტომ მასზე შეიძლება დაწესდეს გარკვეული შეზღუდვები.³² თუმცა შეზღუდვა არ უნდა იყოს ისეთი შინაარსის, რაც ზიანს მიაყენებს ბირითადი უფლების არსს.³³ შეზღუდვა ჩაითვლება ევროკონვენციის 6.1 მუხლის შესაბამისად თუ აკმაყოფილებს პროპორციულობის პრინციპს³⁴ და ემსახურება ლეგიტიმურ საჯარო მიზანს,³⁵ როგორც ზემოთ ნახსენებ შემთხვევაში არის მართლმსაჯულების სათანადოდ განხორციელება. პირს სასამართლოსთვის ხელმისაწვდომობის უფლება ეზღუდება მაშინ, როცა ეროვნული კანონმდებლობა შეუსაბამოდ მაღალ სასამართლო ხარჯებს აწესებს,³⁶ ან გასაჩივრებისთვის შეზღუდულ ვადებს ადგენს, რაც მხარეს ართმევს შესაძლებლობას სრულად გაეცნოს გადაწყვეტილების შინაარსს.³⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო განმარტავს, რომ დაუშვებელია ეროვნული

³⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2002 წლის 25 იანვრის გადაწყვეტილება NN 38366/97 საქმეზე „Miragall Escolano and Others v. Spain“ პარ 36.

³¹ მართლმსაჯულებს ის ევროპული კავშირის სასამართლოს 2015 წლის 12 თებერვლის C [I] 567/13, გადაწყვეტილება საქმეზე „Óra Baczó and János István Vizsnyiczai v. Raiffisen Bank Zrt, პარ 41.

³² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2012 წლის 17 იანვრის N 36760/06, გადაწყვეტილება საქმეზე „Stanev v. Bulgaria“ პარ 230.

³³ იქვე, პარ 229.

³⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1985 წლის 28 მაისის N 8225/78 გადაწყვეტილება საქმეზე: „Ashingdane v. the United Kingdom“ პარ 57.

³⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2017 წლის 17 ოქტომბრის N 76943/11 გადაწყვეტილება საქმეზე: „upeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania“, პარ 89.

³⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 19 ივნისის N28249/95 გადაწყვეტილება საქმეზე: „Kreuz v. Poland“ პარ, 60-67.

³⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2014 წლის 11 მარტის, N52067/10 და 41072/11, გადაწყვეტილება საქმეზე: „Howald Moor and Others v. Switzerland“ პარ, 79-80.

სასამართლოს მიერ კანონის იმგვარი ინტერპრეტაცია, რაც ზედმეტად მკარც ტვირთად დააწევა მხარეებს, რასაც ისინი ვერ შეასრულებენ.³⁸

გასაჩივრების განსხვავებული სტანდარტია დადგენილი დაუსწრებელ გადაწყვეტილებასთან მიმართებით, დაუსწრებელი გადაწყვეტილება საჩივრდება 10 დღის ვადაში გადაწყვეტილების გამომტან სასამართლოში, გასაჩივრების ვადის ათვლა იწყება გადაწყვეტილების ჩაბარებიდან.³⁹ გადაწყვეტილების ასლი მხარეს ბარდება გადაწყვეტილების მიღებიდან 5 დღის ვადაში.⁴⁰ სასამართლოს გადაწყვეტილებისგან განსხვავებით რომლითაც საქმე წყდება არსებითად დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გასაჩივრების ვადები შემჭიდროვებულია, კერძოდ ჩვეულებრივი გადაწყვეტილება მხარეს ბარდება გამომტანიდან არაუადრეს 20 და არაუმეტეს 30 დღისა⁴¹ და საჩივრდება 14 დღის ვადაში იერარქიულად ზემდგომ სასამართლოში.⁴² დაუსწრებელი გადაწყვეტილების ვადებთან მიმართებით მიზანშეწონილი იქნება გერმანული მოდელის გამოყენება, გერმანიის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გასაჩივრებისთვის ორკვირიან ვადას ადგენს, რაც საშუალებას აძლევს მხარეებს სათანადოდ მომზადდეს პროცესისთვის⁴³.

3. დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გამართლება თანაზომიერების პრინციპის ევროსასამართლოსეული გაგების ფარგლებში

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო პროპორციულობის პრინციპს იყენებს ურთიერთსაწინააღმდეგო ინტერესების დასაბალანსებლად.⁴⁴ იმ უფლებათა შეზღუდვა, რომელიც არ განეკუთვნება აბსოლუტურ უფლებათა კატეგორიას დასაშვებია, თუ შეზღუდვა აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ლეგიტიმური საჯარო მიზნის მისაღწევად.⁴⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ არერთხელ განმარტა, რომ კონვენციით

³⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 26 იანვრის N797/14 და 67755/14 გადაწყვეტილება საქმეზე: „Ivanova and Ivashova v. Russia“.

³⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 17 იანვრის N 30459/13 გადაწყვეტილება საქმეზე „გახარია საქართველოს წინააღმდეგ“.

⁴⁰ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი 235-ე მუხლი. 14/11/1997 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16492>

⁴¹ იქვე 259¹-მუხლი.

⁴² იქვე მუხ 369.1-მუხლი.

⁴³ Deutsche Zivilprozessordnung 339 &, 12/9/1950 <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/BJNR005330950.html>

⁴⁴ კორკელია კ., ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში, თბილისი, 2004, 236.

⁴⁵ იქვე.

გათვალისწინებული უფლებების დასაცავად სახელმწიფოს აქვს თავისუფალი განმარტების ფარგლები.⁴⁶

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო დაუსწრებელი გადაწყვეტილების ინსტიტუტს არ კრძალავს და არ მიჩნევს ევროკონვენციის მე-6 მუხლთან შეუსაბამოდ, თუმცა განმარტავს, რომ აღნიშნული ინსტიტუტის გამოყენება არ მოხდეს სხვა უფლებების საწინააღმდეგოდ.⁴⁷ რადგან, ნებისმიერი შეზღუდვა რომელიც წესდება ძირითად უფლებაზე უნდა იყოს აუცილებელი და გამოსადეგი, ანუ უნდა არსებობდეს თანაფარდობა მხარდაჭერილ და ხელყოფილ სამართლებრივ ინტერესებს შორის.⁴⁸

დაუსწრებელი გადაწყვეტილება მიიღება ზეპირი მოსმენის გარეშე,⁴⁹ საქმის განხილვა მხარეთა მონაწილეობით და ზეპირი მოსმენით სამართლიანი განხილვის ერთ-ერთი ფუნდამენტური პრინციპია,⁵⁰ თუმცა ყოველთვის სასამართლო სხდომის ჩატარება არ არის აუცილებელი და მისი შეზღუდვა დასაშვებია.⁵¹ დაუსწრებელი გადაწყვეტილების შემთხვევაში ზეპირი მოსმენის შეზღუდვა გამოსადეგია საქმის გონივრულ ვადაში დამთავრებისა და ეფექტური მართლმსაჯულების ადმინისტრირების კუთხით. ევროსასამართლოს პრაქტიკა ცხადჰყოფს, რომ აუცილებელია სახელმწიფოებმა ისე მოაწყოთ თავიანთი სამართლებრივი სისტემები, რომ საქმე განიხილონ გონივრულ ვადაში ზედმეტი დანახარჯების გარეშე.⁵² ევროპული სასამართლო არ აკონკრეტებს რა ვადა იგულისხმება გონივრულ ვადაში თუმცა განმარტავს, რომ საქმის განხილვის გონივრული ვადა ირლევია არამარტო მაშინ, როცა საქმის გადადება ხდება დაუსაბუთებლად არამედ მაშინაც, როცა სასამართლო ძალიან სწრაფად განიხილავს საქმეს (მაგალითად საქმის განხილვას 5 წუთს ანდომებს

⁴⁶ R. Macdonald, The Margin of Appreciation, in: The European System for the Protection of Human Rights, R. Macdonald, F. Matscher & H. Petzold (Eds.), 1993, 83.

⁴⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2015 წლის 8 ოქტომბრის გადაწყვეტილება № 71872/12, საქმეზე: „Aždajic v. Slovenia“ პარ. 49.

⁴⁸ გაბრიჩიძე გ. თანახმობიერების პრინციპი ევროპის გაერთიანების სამართლის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების სფეროში, სტატიათა კრებული „ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე“ კ. კორკელია რედაქტორობით, თბილისი, 2006, 72.

⁴⁹ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი 232¹-მუხლი 14/11/1997 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=143>

⁵⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2006 წლის N73053/01 გადაწყვეტილება საქმეზე: „Jussila v. Finland“ პარ 40.

⁵¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2019 წლის 28 მარტის N39718/09 გადაწყვეტილება საქმეზე: „კერესელიძე საქართველოს წინააღმდეგ“ პარ 37.

⁵² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1993 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება №4451/70 საქმეზე: „Golder v. the United Kingdom“ პუნ 36.

პროცესის დაჩქარების მიზნით).⁵³ იმ პირობებში როდესაც სასამართლო გადატვირთულია საქმეებით ⁵⁴ უნდა არსებობდეს საპროცესო მექანიზმი რომელიც განტვირთავს მას.⁵⁵ მსჯელობისას დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გამოტანით, ხომ არ იზღუდება მხარის უფლება ზეპირ განხილვაზე, უნდა გამოვიყენოთ ევროპული კავშირის სასამართლოს სტანდარტი, კერძოდ განვსაზღვროთ რა წვრილი მიუძღვის თვით იმ პირს, ვისი ინტერესების ხელყოფაც მოხდა, თავისი უფლების შეზღუდვაში.⁵⁶ რაც შესაძლებლობას გვაძლევს ვიმსჯელოთ შეზღუდვის პროპორციულობაზე. პროცესზე გამოუცხადებლობა მხარის არჩევანია⁵⁷ შესაბამისად იგი მზად უნდა იყოს იმ თანმდევი შედეგისთვის რაც საპროცესო წესების დარღვევას მოჰყვება, მითუმეტეს სასამართლო სამოქალაქო სამართალწარმოებაში მხარეს განუმარტავს გამოუცხადებლობის შედეგებს.⁵⁸ ეს ნიშნავს იმას, რომ დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გამოტანით კი არ ეზღუდება მხარეს სამართლიანი განხილვის უფლება, არამედ თვითონ ამბოს უარს თავისი უფლებებით სარგებლობაზე.

დაუსწრებელი გადაწყვეტილება თავისი დანიშნულებით ყველაზე ახლოს დგას სამართლიანობის იდეასთან, სამართლის მთავარი დანიშნულება კი არის სამართლიანობის სამსახურში ყოფნა.⁵⁹ სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ფაქტები და იურიდიული შედეგი შესაბამისობაში იყოს.⁶⁰ ამასთან გადაწყვეტილება გამოდის სახელმწიფოს სახელით და მისი დანიშნულება მხოლოდ მხარეებს შორის სადაო ურთიერთობის მოწესრიგებით არ შემოიფარგლება. გადა-

⁵³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2005 წლის 5 აპრილის N26986/03 გადაწყვეტილება საქმეზე: „Galstyan v. Armenia“, პარ 54.

⁵⁴ <http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/2020w-statistic-11.pdf> [6.10.2020]

⁵⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2012 წლის 17 იანვარის გადაწყვეტილება N36760/06 საქმეზე: „სტანევი ბულგარეთის წინააღმდეგ“.

⁵⁶ გაბრიჩიძე გ., თანაზომიერების პრინციპი ევროპის გაერთიანების სამართლის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების სფეროში, სტატიათა კრებული „ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე“ კ., კორკელია რედაქტორობით, თბილისი, 2006 , 72.

⁵⁷ რამიშვილი ს., ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში დაუსწრებელი გადაწყვეტილების არსებობის პერსპექტივა და შესაბამისობა ფექტური მართლმსაჯულების კონსტიტუციურ სტანდარტთან, სამაგისტრო ნაშრომი მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი 2020, 68.

⁵⁸ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი 14/11/1997

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16492>

⁵⁹ რადუხი გ., კანონიერი უსამართლობა და ზეკანონური სამართალი, დ., გეგენავს თარგმანი თსუ-ს „სამართლის ჟურნალი“ N 1, ბ., ზომიან რედაქტორობით, თბილისი 2012 , 321.

⁶⁰ გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს 1966 წლის 25 ოქტომბრის 2 BvR 506/63 გადაწყვეტილება საქმეზე: „nulla poena sine culpa“ პარ 32.

წყვეტილებას აქვს სოციალური დანიშნულება,⁶¹ მას ეცნობა საზოგადოება ამიტომ იგი მხარეების საკუთრებად არ უნდა აღიქმებოდეს.⁶²

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას განამტკიცებს, რომელიც სასამართლოს მიერ საქმის დროულად და ეფექტურად გადაწყვეტის ვალდებულებასაც გულისხმობს.⁶³ დაუსწრებელი გადაწყვეტილება არის შემაკავებელი საპროცესო მექანიზმი, რომელიც მხარეებს არ აძლევს პროცესის დაუსაბუთებლად გადადებისა და საპროცესო ვადების ობიექტური მიზეზების გარეშე გაგრძელების შესაძლებლობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში საქმის დროული და ეფექტური გადაწყვეტა შეუძლებელი გახდება, რაც უდავოდ დაარღვევს, როგორც მოსარჩელე მხარის სამართლიანი სასამართლოს უფლებას ასევე, ექვემდებარება დაყენების პროცესში მონაწილე მხარეთა უფლებების თანაბრად დაცვის ვალდებულებას.⁶⁴

საქმის არსებითად განხილვის უფლების შეზღუდა დამახასიათებელია დაუსწრებელი გადაწყვეტილებისთვის, ერთ მხარეს საქმის არსებითი განხილვის უფლება ერთმევა თუმცა ეს შეზღუდვა მეორე მხარის (მოპასუხის) სასარგებლოდ დაბალანსებულია ფაქტობრივი გარემოებების იურდიული გამართულობის შემოწმებით.⁶⁵ მხარის არასაპატიო მიზეზით გამოუცხდებლობა ვერ იქნება სასამართლოს სხდომის უსამართლოდ მიჩნევის საფუძველი.⁶⁶ მეტიც, იგი კეთილსინდისიერი მხარის სამართლიანი სასამართლოს უფლების დარღვევის სამიშროებას ქმნის, რა დროსაც სასამართლოს, როგორც ეფექტური მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ორგანოს ეკისრება ვალდებულება, მხარეთა თანაბარზომიერად დაცვა მოახდინოს.⁶⁷ დაუსწრებელი გადაწყვეტილება არა თუ არ არღვევს სამართლიანი განხილვის სტანდარტს, უფრო მეტიც მის დამკვიდრებასა და განხორციელებას ისახავს მიზნად, თუ ეროვნული სასამართლოების მიერ სწორად მოხდება მისი გამოყენება.

⁶¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 7 ივნისი №1/4/693,857 გადაწყვეტილება: საქმეზე ა(ა)იპ მედიის განვითარების ფონდი" და ა(ა)იპ „ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი" საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, პარ. I-9.

⁶² იქვე, პარ 7.

⁶³ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 18 სექტემბრის განჩინება №28/1705-18.

⁶⁴ იქვე.

⁶⁵ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 22 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე: № 28/5280-18.

⁶⁶ იქვე.

⁶⁷ იქვე.

დაუსწრებელი გადაწყვეტილება არ უნდა იქცეს საქმის „მოცილების“ მექანიზმად, სასამართლომ საფუძვლიანად უნდა გარკვიოს ხომ არ არსებობს გამოუცხადებლობის საპატიო გარემოებები, ასევე მოსარჩელე შეგნებულად ხომ არ უთითებს არასწორად მოპასუხის მისამართს, აღნიშნული პრაქტიკა, სამწუხაროდ გვაქვს.⁶⁸ მხარეთა ინტერესების დაცვა კი სამართლიანი განხილვის სავალდებულო მოთხოვნაა.⁶⁹

დასკვნა

დაუსწრებელი გადაწყვეტილების ინსტიტუტი მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს სამოქალაქო სამართალწარმოებაში, მართლმსაჯულების სწრაფი და ეფექტური განხორციელების კუთხით. იგი არა თუ ეწინააღმდეგება ევროკონვენციის მე-6 მუხლის მოთხოვნებს, უფრო მეტიც სამართლიანი მართლმსაჯულების დამკვიდრებასა და კეთილსინდისიერი მხარის ინტერესების დაცვას ისახავს მიზნად, თუ ეროვნული სასამართლოების მიერ სწორად მოხდება მისი გამოყენება. დაუსწრებელი გადაწყვეტილება არ უნდა იქცეს საქმის „მოცილების“ მექანიზმად, სასამართლომ საფუძვლიანად უნდა გარკვიოს ხომ არ არსებობს გამოუცხადებლობის საპატიო გარემოებები, ასევე მოსარჩელე შეგნებულად ხომ არ უთითებს არასწორად მოპასუხის მისამართს, აღნიშნული პრაქტიკა, სამწუხაროდ გვაქვს.

აუცილებელი, გამოსადეგი და საჭიროა სამართალწარმოებაში ეს იქნება სამოქალაქო თუ სხვა, სანქციის შინაარსის მქონე საპროცესო მექანიზმების არსებობა, რათა სასამართლოს მიეცეს შესაძლებლობა რეალური კონტროლი განახორციელოს საპროცესო წესების დაცვასა და წესების უგულვებელყოფისთვის გამოიყენოს სანქცია. რაც შემდგომში გაზრდის მხარეთა საპროცესო პასუხისმგებლობას, რადგან სამართალწარმოების სუბიექტებს უნდა ჰქონდეთ მოლოდინი, რომ მათ უპასუხისმგებლო მოქმედებას შედეგი აუცილებლად მოჰყვება და ეს შედეგი იქნება მათ საწინააღმდეგოდ.

ცხადია, დაუსწრებელი გადაწყვეტილება ზღუდავს სამართლიანი განხილვის ისეთ ელემენტებს როგორებიცაა: ზეპირი მოსმენა, საქმის არსებითად განხილვა და გადაწყვეტილების დასაბუთება თუმცა შეზღუდვა პროპორციულია იმ

⁶⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 17 იანვრის N 30459/13 გადაწყვეტილება საქმეზე „გახარია საქართველოს წინააღმდეგ“.

⁶⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 26 ივლისის №10978/06 გადაწყვეტილება საქმეზე: „ბარათაია საქართველოს წინააღმდეგ“ პარ 27.

ლეგიტიმური საჯარო მიზნის რასაც აღნიშნული შეზღუდვა ემსახურება, კერძოდ სწრაფი და ეფექტური მართლმსაჯულების განხორციელებისა და მხარეთა საპროცესო ვალდებულების შესრულების აგრეთვე კეთილსინდისიერი მხარის უფლებების დაცვის კუთხით.

დაუსწრებელი გადაწყვეტილების დანიშნულების შესწავლა ცხადყოფს, რომ სრულიად დაუსაბუთებლად თქვა უარი კანონმდებელმა აღნიშნული გადაწყვეტილების ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში დაშვებაზე, იგი არც ისე საშიში ინსტიტუტია როგორც ამას კანონმდებელი აღიქვამს, რადგან სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ფაქტები და იურიდიული შედეგი შესაბამისობაში იყოს. რაც შეეხება გასაჩივრების სტანდარტს, კარგი იქნება თუ გამოვიყენებთ გერმანულ გამოცდილებას და დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გასაჩივრების ვადას გავზრდით.

განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობა ოკუპაციის პირობებში
(გალის რაიონის მაგალითზე)

შესავალი

სად იწყება ადამიანის უნივერსალური უფლებები? მცირე ადგილებში, ჩვენი სახლების სიახლოვეს – ისე ახლოს და ისეთ პატარა ადგილებში, მსოფლიოს ვერც ერთ რუკაზე რომ ვერ მოიძებნება. მაგრამ ცალკეული ადამიანისთვის ეს მთელი სამყაროა; უბანი, რომელშიც იგი ცხოვრობს; სკოლა ან კოლეჯი, რომელშიც სწავლობს; ქარხანა, ფერმა ან დაწესებულება, სადაც მუშაობს. სწორედ ასეთ ადგილებში ეძიებს კაცი, ქალი თუ ბავშვი თანაბარ სამართლიანობას, თანაბარ შესაძლებლობებს, თანაბარ ღირსებას დისკრიმინაციის გარეშე. თუ ამ უფლებებს აქ არ ენიჭება საკმარისი მნიშვნელობა, მაშინ არც სხვაგან მიენიჭება. თუ მოქალაქეებმა შეთანხმებული ქმედებით არ განამყარეს ეს უფლებები თავიანთ სახლებთან ახლოს, მაშინ პროგრესის მოლოდინი დიდ სამყაროშიც ამაო იქნება.⁷⁰

სწორედ ეს გვიბიძგებს, ვისაუბროთ ისეთ საკითხებზე, რომლებიც ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებით სარგებლობის შესაძლებლობას ზღუდავს და პროგრესის მოლოდინსაც ამაოდ აქცევს.

ქვეყნის მყოფადი დამოკიდებულება იმ მდგომარეობაზე, რომელსაც მისცემენ ახალ თაობას.⁷¹ ამიტომ, ყოველმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს განათლების, როგორც ფუნდამენტური უფლებით, სარგებლობის შესაძლებლობა, რადგან სწორედ განათლება წარმოადგენს ინდივიდის განვითარების ცენტრალურ ღერძს, რომლის მთავარი არსი ადამიანის პიროვნებად გარდაქმნასა და ჯანსაღი საზოგადოების ჩამოყალიბებაში მდგომარეობს. შესაბამისად, ყოველი ადამიანის უფლებაა ჰქონდეს შესაძლებლობა მიიღოს ხარისხიანი განათლება სწავლების ყველა საფეხურზე, მიუხედავად გარემო პირობებისა. მიიღოს

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტი

* ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის სტუდენტი

⁷⁰ <https://www.facinghistory.org/universal-declaration-human-rights/where-do-human-rights-begin> [10.05.2020]

⁷¹ საგინაძე თ., სახელმწიფო და სკოლა, ბიჭური, 2019, 8

განათლება საკუთარ მშობლიურ ენაზე, რათა განათლებამ მიაღწიოს თავის მიზანს – ბავშვის გონებრივ განვითარებას.

აღნიშნულთან დაკავშირებით არაერთი საერთაშორისო-სამართლებრივი ხელშეკრულება არსებობს სახელმწიფოთა შორის, რომლებიც კისრულობენ ვალდებულებას განათლების ხელმისაწვდომობაზე. თუმცა, უაღრესად მნიშვნელოვან საერთაშორისო პრობლემას წარმოადგენს ოკუპირებული ტერიტორიები, სადაც ხდება განათლების უფლების შეზღუდვა, მათ შორის მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების აკრძალვა. ამის ნათელი მაგალითი თავად საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის უფლებრივი მდგომარეობაა.

საკითხი აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც აფხაზეთის დე-ფაქტო ხელისუფლების გადაწყვეტილებით, 2015 წლის 1 სექტემბრიდან გალის რაიონში არსებულ 11 ქართულ სკოლაში მშობლიურ ქართულ ენაზე სწავლება შეწყდა პირველიდან მეოთხე კლასამდე ეთნიკური ქართველებისთვის; ქართული ენა ჩაანაცვლა რუსულმა ენამ.⁷² შესაბამისად, გალის რაიონში მცხოვრები ახალგაზრდები მნიშვნელოვანი პრობლემების წინაშე დგანან განათლების მიღების პროცესში.

ცხადია, მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების უფლება უმთავრესი პირობაა იდენტობის შენარჩუნებისათვის, შესაბამისად, მაშინ, როდესაც ოკუპანტი სახელმწიფო, ადგილობრივი დე-ფაქტო ხელისუფლების მეშვეობით, ზღუდავს ამ უფლებით სარგებლობას, აშკარაა, რომ მის მთავარ მიზანს წარმოადგენს – ყოველმხრივ გაწყვიტოს კავშირი ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრებ მოსახლეობასა და მათ იდენტობას შორის.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ხელისუფლებას არ ძალუძს საგანმანათლებლო პოლიტიკა ადგილზე და სრულფასოვნად განახორციელოს, მისი პირდაპირი ვალდებულებაა წინ აღუდგეს გადაწყვეტილების აღსრულებას და შეამსუბუქოს ის უარყოფითი შედეგები, რომლებიც სწავლების რუსულ ენაზე დაუტეგმავად და იძულებით გადაყენას მოჰყვება.⁷³

⁷² ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენციის საკონსულტაციო კომიტეტი, საქართველოს მთავრობის კომენტარები საქართველოს მიერ ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენციის იმპლემენტაციის საკითხებზე საკონსულტაციო კომიტეტის დასკვნასთან დაკავშირებით, სტრასბურგი, 2016, 2

⁷³ ზუარაბაშვილი თ., მშობლიურ ენაზე განათლების შეზღუდვა გალის რაიონში: გამოსავლის ბიებაში, თბილისი, 2016, 4

რა ძირითადი გამოწვევების წინაშე დგანან გალის რაიონში მცხოვრები ეთნიკურად ქართველი ახალგაზრდები განათლების მიღების პროცესში? ირდევია თუ არა განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობა? ვის ეკისრება პასუხისმგებლობა (პოზიტიური თუ ნეგატიური) ოკუპაციის პირობებში განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობისათვის?

ეს ის ძირითადი კითხვებია, რომელზე პასუხების გაცემასაც შევეცდებით წინამდებარე სტატიის ფარგლებში.

ნაშრომის მიზანია ყურადღება გავამახვილოთ გალის რაიონის ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მცხოვრები ახალგაზრდების განათლების უფლებით სარგებლობასთან დაკავშირებულ პრობლემებზე, გავანალიზოთ ამ მხრივ არსებული გამოწვევები, გამოვკვეთოთ სახელმწიფოს მიდგომები და ის სტანდარტები, რომლებსაც იგი ეყრდნობა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრებ მოსახლეობასთან კავშირის შენარჩუნების მიზნით.

სტატიაში გაანალიზებულია ოკუპირებულ ტერიტორიაზე არსებული ვითარება, აგრეთვე როგორც შიდა-ეროვნული, ისე საერთაშორისო კანონმდებლობა, გარდა ამისა, ევროსასამართლოს რამდენიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, რომელიც უშუალოდ კავშირშია ოკუპირებულ ტერიტორიებზე განათლების უფლებით სარგებლობის შეზღუდვებთან და მიუთითებს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომებზე, იმ ძირითად სტანდარტებზე, რომლებიც განათლების უფლების ხელმისაწვდომობას ხელშეშაბებს და ფუნდამენტურს ხდის.

ნაშრომი შექმნილია სტატისტიკურ ანალიზზე, ანალიტიკურ, აგრეთვე შედარებითი კვლევის მეთოდებზე დაყრდნობით.

1. საერთაშორისო კანონმდებლობა

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის⁷⁴ მიხედვით, ყველას აქვს განათლების უფლება. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის⁷⁵ თანახმად კი, განათლება უნდა

⁷⁴ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (10/12/1948), მუხლი 26 იბ.

⁷⁵<http://www.parliament.ge/uploads/other/128/128242.pdf>

⁷⁶ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი (16/12/1966), მუხლი 13

იბ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1483577?publication=0>

იყოს მიმართული ადამიანის პიროვნების და მისი ღირსების შემეცნების სრულად განვითარებისაკენ.

შესაბამისად, განათლების უფლების მნიშვნელობა საერთაშორისო სამართალში უდიდესია. ფაქტობრივად, იგი არის მიჩნეული პიროვნების, ანუ გონიერი არსების ჩამოყალიბების, განვითარების ვერტიკალად.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის⁷⁶ 1-ლი დამატებითი ოქმის თანახმად კი, არავის შეიძლება ეთქვას უარი განათლების უფლებაზე.

იმ შემთხვევაში, თუკი პირი კონკრეტულ ტერიტორიაზე წარმოადგენს უმრავლესობას და ხელისუფლება მას სწავლას აიძულებს სხვა ენაზე, ხოლო საკუთარი ენის გამოყენებას უკრძალავს სკოლაში, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს წარმოადგენს უარს განათლების უფლებაზე?

განათლების უფლება ფართოდ უნდა განიმარტოს. იგი არის აგრეთვე უფლება, რომელიც პირს აძლევს შესაძლებლობას განათლება მიიღოს საკუთარი გონებისთვის გასაგები საშუალებით – ენით. საკუთარ ენაზე განათლების მიღების უფლება, მასზე ხელმისაწვდომობას გულისხმობს. თუკი პირი განათლებას იღებს იმ ენაზე, რომელიც მისთვის უცხოა, გაუგებარი, ან, უბრალოდ, არ ესმის იგი, შეუძლებელია განათლებამ მიაღწიოს თავის მიზანს. იგი არ უნდა იყოს თვითმიზნური, არამედ უნდა იყოს ორიენტირებული პიროვნების განვითარებაზე.

შესაბამისად, თუკი ხელისუფლება თავის მოქალაქეს არ სთავაზობს განათლებას ხელმისაწვდომად (აქ მხოლოდ ფინანსური ნაწილი არ იგულისხმება, არამედ, აგრეთვე, გონებრივი ხელმისაწვდომობა), შეიძლება ითქვას, რომ მას ეუბნება უარს განათლების უფლებაზე.

ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე განათლების უფლებას ეხება ქენევის მე-4 კონვენცია⁷⁷, რომელიც ოკუპანტ ძალას ავალდებულებს, ადგილობრივ ხელისუფლებასთან თანამშრომლობით, უზრუნველყოს განათლების უფლებით სარგებლობის სტანდარტების არსებობა.

⁷⁶ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის 1-ლი დამატებითი ოქმი (20/03/1952), მუხლი 2

იხ. <<http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi91.pdf> >

⁷⁷ ქენევის კონვენცია „ომის დროს სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის შესახებ“ (12/08/1949) იხ. <<https://shsplatforma.files.wordpress.com/2016/05/1949-12-iv3.pdf> >

ეს ნორმა უმნიშვნელოვანესია ისეთი სახელმწიფოებისთვის, რომელთა ტერიტორიები ოკუპირებულია, ხოლო მოსახლეობა მოკლებულია შესაძლებლობას განათლების უფლების ხელმისაწვდომობაზე. ამ შემთხვევაში, ცალსახად, კონვენცია აკისრებს პოზიტიურ ვალდებულებას ოკუპანტ სახელმწიფოს, რომ უზრუნველყოს ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მცხოვრებ პირთათვის განათლების უფლების რეალიზება.

2. ეროვნული საკანონმდებლო ჩარჩო

საქართველოს კონსტიტუციით⁷⁸ განსაზღვრული სოციალური სახელმწიფოს პრინციპიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ზრუნავს განათლების განვითარებაზე და, ამგვარად, 27-ე მუხლით აღიარებს განათლებას, როგორც ფუნდამენტურ ღირებულებას.

„ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ“ საქართველოს კანონის⁷⁹ თანახმად, ოკუპირებული ტერიტორიები საქართველოს ტერიტორიის განუყოფელი ნაწილია და მათზე ვრცელდება საქართველოს კანონმდებლობა, რაც გულისხმობს იმას, რომ ასევე ვრცელდება ზოგადი განათლების შესახებ კანონი. თუმცა ამ ტერიტორიებზე კანონმდებლობის ფაქტობრივი გავრცელება შესაძლებლობას მოკლებულია.

ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საქართველოს კონსტიტუცია მეორე მუხლის მესამე პუნქტით მიუთითებს: „საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – აგრეთვე აფხაზური“. ასევე „სახელმწიფო ენის შესახებ“ კანონი⁸⁰ ენის დაცვის გარანტიებს განსაზღვრავს და სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას, საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე უზრუნველყოს სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვა და მიუთითებს, რომ სწორედ სახელმწიფო უნდა იყოს გარანტი ადრეული და სკოლამდელი აღზრდისა და განათლების, ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სახელმწიფო ენაზე მიღების შესაძლებლობის უზრუნველყოფისა.

⁷⁸ საქართველოს კონსტიტუცია (24/08/1995)

იხ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>>

⁷⁹ საქართველოს კანონი „ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ“ (23/10/2008),

იხ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/19132?publication=7>>

⁸⁰ საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“ (22/07/2015)

იხ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2931198?publication=3>>

ცხადია, „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის⁸¹ თანახმად, აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში იმ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში, სადაც სწავლება ხორციელდება ერთ-ერთ სახელმწიფო ენაზე, მეორე სახელმწიფო ენის სწავლება სავალდებულოა. საქართველოს მოქალაქეებს, რომლებისთვისაც ქართული ენა მშობლიური არ არის, უფლება აქვთ მიიღონ სრული ზოგადი განათლება მათ მშობლიურ ენაზე, ეროვნული სასწავლო გეგმის შესაბამისად, კანონმდებლობით დადგენილი წესით.

ნათელია, რომ ადრეულ და სკოლამდელ დაწესებულებებში განათლების მიღება სახელმწიფო ენაზე უზრუნველყოფილი უნდა იყოს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე, მათ შორის აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, რომელიც დღევანდელი მოცემულობით ოკუპირებულია რუსეთის მიერ და ამ ტერიტორიაზე მმართველობას ახორციელებს აფხაზეთის დე-ფაქტო ხელისუფლება, რომელიც ცხადია, თავის მხრივ, რუსეთის ფედერაციის ინტერესების გამტარებელია.

საქართველოს მთავრობა შესაბამის საერთაშორისო ფორუმზე და ფორმატში, მათ შორის ჟენევის საერთაშორისო მოლაპარაკებების ფარგლებში, რეგულარულად აყენებს გალის რაიონში მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების უზრუნველყოფის საკითხს.

ამასთანავე, საქართველოს მთავრობის განკარგულების⁸² თანახმად განისაზღვრა, სამოქალაქო თანასწორობისა და ინტეგრაციის სახელმწიფო სტრატეგია და 2015-2020 წწ. სამოქმედო გეგმა, რომლის მიხედვითაც, საქართველო განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მის განუყოფელ ტერიტორიებზე, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში/სამხრეთ ოსეთში მცხოვრები მოსახლეობის იდენტობის შენარჩუნებასა და სამოქალაქო ინტეგრაციას, რადგან ეს რეგიონები დღეს ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის მიერ და არსებობს იქ მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების ასიმილაციის საფრთხე.

საქართველოს სახელმწიფოს მხრიდან ოკუპირებულ ტერიტორიაზე, მათ შორის გალის რაიონში, მცხოვრები ახალგაზრდების განათლების ხარისხის ზრდისთვის მნიშვნელოვანი არის მთავრობის ინიციატივა: „ნაბიჯი უკეთესი

⁸¹ საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“ (08/04/2005) ობ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=83>>

⁸² საქართველოს მთავრობის განკარგულება (17/08/2015), №1740 ობ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2958879?publication=0>>

მომავლისკენ”, რომელიც გულისხმობს, ახალგაზრდების ხელშეწყობას განათლების გაუმჯობესებისათვის, მათ შორის, სკოლის შემდგომი სწავლების გასაგრძელებლად მოსამზადებელი კურსების უზრუნველყოფას და ასეთი აბიტურიენტების სახელმწიფო გრანტით დაფინანსებას, რაც დადებითად უნდა შეფასდეს, რადგან ეს მნიშვნელოვნად ზრდის მოტივაციას ახალგაზრდებში სწავლა გააგრძელონ, გაიღრმავონ განათლება და ჰქონდეთ კავშირი საქართველოსთან, რათა არ გაწყდეს ემოციური ბმა გალეკ ახალგაზრდებსა და ადმინისტრაციული გამოყოფი ხაზის აქეთ მცხოვრებ ახალგაზრდებს შორის, რისი დიდი სურვილიც და მიზანმიმართული პოლიტიკაც აქვს რუსეთის ფედერაციას, აფხაზეთის ე.წ. მთავრობის ხელით.

3. გალის რაიონში არსებული გამოწვევები

განათლების საკუთარ ენაზე მიღების შესაძლებლობის წარმევა გალის რაიონში მცხოვრები მოსახლეობისათვის აქტიურად დაიწყო 1995 წლიდან. გალის რაიონი „ზედა ზონად“ და „ქვედა ზონად“ იყოფა. 1995 წლიდან 2005 წლამდე აფხაზეთის დე-ფაქტო ხელისუფლების, რეალურად კი რუსეთის გადაწყვეტილებით, ეტაპობრივად ე.წ. „ზედა ზონის“ სკოლებში რუსულ ენაზე სწავლება შემოიღეს. ამდენად, 2005 წელი გარდამტეხი აღმოჩნდა გალის სკოლების უმეტესობისათვის, ვინაიდან ამ დროისათვის, ე.წ. „ქვედა ზონის“ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებების გარდა, ყველგან სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა.^{83 84}

გალის რაიონში მოქმედ სკოლებში მოსწავლეთა დაახლოებით 97% ეთნიკურად ქართველი, ხოლო 3% სხვა ეროვნების წარმომადგენელია⁸⁵, რაც სწავლების ქართულ ენაზე განხორციელების აუცილებლობაზე მიუთითებს. მიუხედავად ამისა, 2015-2016 სასწავლო წლიდან, აფხაზეთის დე ფაქტო ადმინისტრაციის გადაწყვეტილებით, გალის რაიონის „ქვედა ზონის“ სკოლებში 1-4 კლასებმა სწავლა რუსულ ენაზე დაიწყო, ხოლო დანარჩენ კლასებში შემცირდა ქართული ენისათვის დამთმობილი საათები. ამასთანავე, ყოველი მომდევნო პირველი

⁸³ შდრ. საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში: საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბილისი, 2015, 826

⁸⁴ სამხედრო მოქმედებების განხორციელებამდე, ანუ პოლიტიკური ამინდის მკვეთრად შეცვლამდე (აფხაზეთის ომი), გალის რაიონში 58 ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულება მოქმედებდა. ამ საერთო რიცხვიდან, რუსული იყო მხოლოდ ორი სკოლა, რუსულ-ქართული – სამი, ქართულ-აფხაზური კი, მხოლოდ ერთი. დანარჩენ 52 სკოლაში სწავლება მთლიანად ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა.

⁸⁵ საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში: საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბილისი, 2014, 845

კლასი ასევე რუსულ ენაზე დაიწყებს სწავლას. მოცემულ გადაწყვეტილებამდე, გალის რაიონში მოქმედი 31 სკოლიდან, ე.წ. „ქვედა ზონის“ 11 სკოლა ქართულ ენაზე სწავლებას ინარჩუნებდა.⁸⁶

ზემოაღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ, გარდა უფლებრივი მდგომარეობის დამძიმებისა, ტექნიკური კუთხითაც სერიოზული პრობლემები შექმნა. მნიშვნელოვნად შემცირდა განათლების ხარისხის დონე გალის რაიონის სკოლებში, რასაც რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებს:

პირველი და უმთავრესი მიზეზი არის ეთნიკურად ქართველი მოსწავლეებისთვის (ისინი, როგორც უკვე აღინიშნა, უმრავლესობას წარმოადგენენ) რუსული ენის არცოდნა ან ძალიან დაბალ დონეზე ცოდნა, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს მოსწავლის მიერ წაკითხულის სწორად გააზრებას, აგრეთვე მასწავლებლის მიერ მასალის ახსნის პროცესის გაგებას და დავალებზე დამოუკიდებლად მუშაობას.

ასევე უნდა გამოიკვეთოს მასწავლებელთა კვალიფიკაციის პრობლემაც, რომელზეც სახალხო დამცველი თავის ანგარიშებში რამდენიმე წელია აქტიურად წერს და მიუთითებს, რომ „ბშირია შემთხვევები, როდესაც საბავშვო ბაღებსა და სკოლებში პედაგოგებად ისეთ პირებს ნიშნავენ, რომელთაც შესაბამისი განათლება, საგნის სპეციალიზაცია და სამუშაო გამოცდილება არ აქვთ, თუმცა საუბრობენ რუსულად“⁸⁷. აღნიშნული კი, თავის მხრივ, განპირობებულია კადრების ძალიან მცირე კონტიგენტის არსებობით, რომელიც „მოთხოვნისა და მიწოდების“ ფორმულის სპეციფიკას ვერ აკმაყოფილებს.

პრობლემას წარმოადგენს აგრეთვე ინფრასტრუქტურა და სასწავლო მასალები, წიგნები. კერძოდ, ეთნიკურად ქართველი მოსწავლეები, რომელთათვისაც რუსული ენა თითქმის სრულიად უცხოა, სწავლობენ რუსეთიდან შემოტანილი სახელმძღვანელოებით, რომლებიც რუსი მოსწავლეებისთვის, ესე იგი მათი რუსული ენის ცოდნის დონისთვისაა გათვლილი.

⁸⁶ საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში: საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბილისი, 2015, 825

⁸⁷ საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში: საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბილისი, 2018, 311

ერთ-ერთ კვლევაში⁸⁸ გამოიკვეთა, რომ მოსწავლეები ხშირ შემთხვევაში, ზემოაღნიშნული მიზეზის გათვალისწინებით, დავალებას მისი შინაარსის გაგების გარეშე იზეპირებენ, რაც არაფრის მომცემია.

ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენციის 29-ე მუხლი⁸⁹ განსაზღვრავს, რომ ბავშვის განათლება გამიზნული უნდა იყოს იმისათვის, რათა ბავშვის პიროვნება, ნიჭი, გონებრივი და ფიზიკური შესაძლებლობები რაც შეიძლება სრული მოცულობით განვითარდეს.

მაშინ, როცა სკოლის მოსწავლეები დავალებას შინაარსის გაგების გარეშე იზეპირებენ იმიტომ, რომ მათ არ ესმით რუსული ენა და მათთვის გაუგებარია სწავლების პროცესი, მიზანშეწონილია დაისვას კითხვა: რამდენად შესაძლებელია ამ მოცემულობაში განათლებამ მიაღწიოს თავის მიზანს და უზრუნველყოს ბავშვის გონებრივი განვითარება?!

გარდა იმისა, რომ გალის რაიონში სწავლება ყველა სკოლაში რუსულ ენაზე მიმდინარეობს და ქართულ ენაზე სწავლება დაწყებით კლასებში სრულად არის აკრძალული, ეთნიკურად ქართველ მოსწავლეებს კი არ აქვთ შესაძლებლობა საკუთარ ენაზე მიიღონ განათლება, ხოლო ქართულს ასწავლიან, როგორც უცხო ენას, გამოწვევას და მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს ისიც, რომ ეთნიკურად ქართველი მოსწავლეები თუ პედაგოგები დევნას და ფსიქოლოგიურ ზეწოლას განიცდიან, კერძოდ:

სკოლაში მათ არ აქვთ განსხვავებული აზრის თავისუფლად გამოხატვის საშუალება, ხშირად აწყდებიან ეთნიკური ნიშნით დევნას და შეურაცხყოფას, მათ შორის აფხაზი მასწავლებლების მხრიდანაც. ეთნიკურად ქართველი მასწავლებლები მკაცრად კონტროლდებიან, რათა სწავლების პროცესში არ იქნეს გამოყენებული ქართული ენა. კატეგორიულად იკრძალება საქართველოს ისტორიისა და საქართველოს გეოგრაფიის სწავლება. სასკოლო ბიბლიოთეკებში ასევე აკრძალულია ქართულ ენაზე დაწერილი ენციკლოპედიების თუ კლასიკარულ საკითხავი სხვადასხვა ლიტერატურის შენახვა/გამოყენება.⁹⁰

⁸⁸ ნაციონალიზმისა და კონფლიქტების კვლევის ინსტიტუტი, განათლება გამყოფ ხაზთან, თბილისი, 2015, 11

⁸⁹ ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენცია (20/11/1989), მუხლი 29
იხ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>>

⁹⁰ საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში: საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბილისი, 2019, 401

აღსანიშნავია ისიც, რომ 2018 წელს სახალხო დამცველის აპარატმა გამოავლინა ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ადგილი ჰქონდა ბავშვებზე ფსიქოლოგიურ ძალადობას, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში ომის პროპაგანდასაც კი. „გალის რაიონის სკოლების პროგრამა მკაცრ ცენზურას გადის და ფაქტობრივად ადმინისტრაციის მხრიდან, რათა პროგრამაში არ გაიპაროს ქართული ცეკვის, სიმღერისა თუ სხვა კულტურული ელემენტები. ბავშვებს მათი სურვილისა და ნების საწინააღმდეგოდ ამღერებენ რუსეთის ფედერაციისადმი მიძღვნილ სიმღერებს. აფხაზეთის „გამარჯვების“ 25 წლისთავთან დაკავშირებით, საბავშვო ბაღებისა და სკოლების მოსწავლეები მთელ აფხაზეთში, მათ შორის გალში, სამხედრო ფორმებში გამოაწყვეს და სამხედრო სიმღერები ამღერეს“.⁹¹ ეს ძალიან წააგავს ჯერ კიდევ მეფის რუსეთის მიერ მე-19 საუკუნეში საქართველოში გატარებული რუსიფიკატორული პოლიტიკის ნაკვალევს. მაშინაც და დღესაც, რუსეთი მიზანმიმართულად ცდილობს ქართული აზროვნების, მენტალიტეტის გაქრობას აფხაზეთში მცხოვრებ ეთნიკურად ქართველ მოსახლეობაში და მათში რუსეთისადმი უპირობო მორჩილების/განდიდების სინდრომის გავრცელებას. ზემოაღნიშნული ქმედება ომის პროპაგანდად კი შეიძლება შეფასდეს, რომელიც აკრძალულია სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის⁹² მე-20 მუხლით.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 26-ე მუხლი⁹³ განმარტავს განათლების დანიშნულებას და მიუთითებს, რომ განათლებამ ხელი უნდა შეუწყოს ყველა ხალხის, რასობრივი თუ რელიგიური ჯგუფების ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობასა და მეგობრობას.

მიგვაჩნია, რომ გალის რაიონში მცხოვრები ახალგაზრდებისთვის „ხელისუფლების“ მხრიდან შეთავაზებული განათლება არათუ არ უწყობს ხელს ხალხ(ებ)ის ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობასა და მეგობრობას, არამედ აღვივებს შუღლს, დაპირისპირებას და მეტიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ზოგიერთ შემთხვევაში უწევს კიდევ ომს პროპაგანდას, რაც დაუშვებელია.

⁹¹ საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში: საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბილისი, 2018, 312

⁹² სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი (16/12/1966), მუხლი 20 იბ. <<https://maatsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0>>

⁹³ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (10/12/1948), მუხლი 26 იბ. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/128/128242.pdf>>

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ აფხაზეთში სხვა ეთნიკურ ჯგუფებს აქვთ საშუალება მიიღონ განათლება მშობლიურ ენაზე. მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ ეთნიკურად ქართველთა რაოდენობა აქ მეტია, ვიდრე ეთნიკურად სომეხის⁹⁴, აფხაზეთში მოქმედებს სომხურენოვანი სკოლები, რომლებშიც სწავლება სომხურ ენაზე და სომხეთში გამოცემული წიგნებით მიმდინარეობს⁹⁵ მაშინ, როდესაც ქართულ ენაზე და ქართული წიგნებით სწავლება აკრძალულია დაწყებითი კლასის მოსწავლეებისათვის, ხოლო საშუალო საფეხურზე კი ქართული ენა ისწავლება, როგორც უცხო ენა და მისი საათობრივი დატვირთვა წლიდან წლამდე მცირდება. შესაბამისად, ტენდენციით იკვეთება, რომ რამდენიმე წელიწადში ქართული ენა სრულიად იქნება ამოღებული აფხაზურ სკოლებში სწავლების პროცესიდან.

ამგვარი განსხვავებული მიდგომა გვხვდება იმ ფონზე, როდესაც ე.წ. აფხაზეთის რესპუბლიკის კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“ იძლევა გარანტიას, რომ „აფხაზეთის რესპუბლიკის მოქალაქეებს უფლება აქვთ მიიღონ მშობლიურ ენაზე განათლება და ამასთანავე აირჩიონ სწავლების ენა იმ შესაძლებლობების ფარგლებში, რომელსაც განათლების სისტემა სთავაზობს“.⁹⁶

ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენციის 28-ე მუხლი⁹⁷ მონაწილე სახელმწიფოებს ავალდებულებს განათლების უფლების რეალიზებისთვის თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველყოფას, რაც ბუნებრივია გულისხმობს იმას, რომ კონკრეტულ ტერიტორიაზე მცხოვრები პირების მიმართ არ შეიძლება არათანასწორი, არათანაბარი პოლიტიკის წარმოება მაშინ, როცა ეს პირები არიან თანასწორი სუბიექტები. იმ პირობებში, როცა სომეხ ახალგაზრდებს აქვთ საკუთარ ენაზე განათლების მიღების შესაძლებლობა, დაუშვებელია და კანონსაწინააღმდეგოა იმავე უფლების წართმევა ეთნიკურად ქართველი ახალგაზრდებისათვის. ამგვარი უთანასწორო მოპყრობა პირდაპირი დისკრიმინაციაა ეთნიკური ნიშნით.

თავის მხრივ, „დისკრიმინაცია“ ამ შემთხვევაში გულისხმობს, ნებისმიერი განსხვავების, გამონაკლისის, შეზღუდვისა ან უპირატესობის დაწესებას რასის, ფერის, სქესის, ენის, რელიგიის, პოლიტიკური და სხვა შეხედულების,

⁹⁴ НАСЕЛЕНИЕ АБХАЗИИ; ТЕРРИТОРИЯ СОВРЕМЕННОЙ АБХАЗИИ (1886 г.), ЭТНО-КАВКАЗ

⁹⁵ ზურაბაშვილი თ., მშობლიურ ენაზე განათლების შეზღუდვა გალის რაიონში: გამოსავლის ძიებაში, თბილისი, 2016, 13

⁹⁶ СТАТЬЯ 7. Язык воспитания и обучения, ЗРА "О Государственном языке Республики Абхазия", Народное Собрание-Парламент Республики Абхазия.

⁹⁷ ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენცია (20/11/1989), მუხლი 29
იხ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>>

ეროვნული ან სოციალური წარმოშობის, ეკონომიკური მდგომარეობის ან დაბადების საფუძველზე, რომელიც მიზნად ისახავს ან შედეგად იწვევს განათლების სფეროში თანაბარი მოპყრობის არარად ქცევას ან შესუსტებას.⁹⁸

4. ადამიანის უფლებათა ევროსამართლოს პრაქტიკა

ოკუპირებულ ტერიტორიებზე განათლების უფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით, საინტერესოა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა.

ამ მხრივ მნიშვნელოვან საკმეს წარმოადგენს – „კვიპროსი თურქეთის წინააღმდეგ“. ბერძნულ-კვიპროსულ მოსახლეობას წაერთვა შესაძლებლობა განათლება მიეღო ბერძნულ (მშობლიურ) ენაზე. ჩრდილოეთ კვიპროსის *de facto* ხელისუფლების მიერ დაწესებული აკრძალვების გამო ისინი იძულებულები ხდებოდნენ, რომ გადასულიყვნენ სამხრეთ კვიპროსში (არაოკუპირებული მხარე) განათლების მისაღებად, ან უნდა გაეგრძელებინათ სწავლა იმ სკოლებში, სადაც განათლების მიღება ხორციელდებოდა თურქულ ან ინგლისურ ენაზე. ეს დამატებით პრობლემას წარმოადგენდა მოსახლეობისთვის, რადგან მათ დაწყებითი განათლება მიღებული ჰქონდათ ბერძნულ ენაზე, შესაბამისად სასწავლო მასალის დაძლევა მათთვის პრობლემად იქცა.

აღნიშნულ საქმეზე სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმით გათვალისწინებული განათლების უფლება, რადგან ჩრდილოეთ კვიპროსში მცხოვრები ბერძნულენოვან მოსახლეობას წაერთვა შესაძლებლობა საშუალო განათლების ბერძნულ ენაზე მიღებისა.⁹⁹

კონვენციის ობიექტისა და მიზნის გათვალისწინებით, ხელშემკვრელი სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა ასევე შეიძლება დადგეს, როდესაც სამხედრო მოქმედების შედეგად – მიუხედავად იმისა, კანონიერია თუ უკანონო სახელმწიფო ახორციელებს ეფექტიან კონტროლს თავისი ეროვნული ტერიტორიის ფარგლებს გარეთ ტერიტორიაზე. ამ ტერიტორიაზე კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისუფლებების უზარუნველყოფის ვალდებულება გამომდინარეობს ასეთი კონტროლის ფაქტიდან, იმის მიუხედავად, იგი ხორციელდება სახელმწიფოს მიერ უშუალოდ, მისი შეიარაღებული ძალების, თუ მისდამი დაქვემდებარებული ადგილობრივი

⁹⁸ კონვენცია განათლებაში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ, გაერთიანებული ერების განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია, მე-11 სესია, 1960 წლის ოქტომბერ-დეკემბერი.

⁹⁹ კვიპროსი თურქეთის წინააღმდეგ, (Cyprus v. Turkey) №25781/94, 2001, პარ.273-280

ადმინისტრაციის მეშვეობით. ევროპული სასამართლოს განმარტებით, სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველყოს კონვენციითა და მისი ოქმებით გათვალისწინებული უფლებების დაცვა იმ ტერიტორიაზე, რომელზეც იგი ახორციელებს იურისდიქციას, თუმცა არ განეკუთვნება ამ სახელმწიფოს.¹⁰⁰

აღსანიშნავია, რომ ევროპულმა სასამართლომ საქმეში: „კატანი და სხვები მოლდოვასა და რუსეთის წინააღმდეგ“, განხორციელებულ ქმედებებზე პასუხისმგებლობა რუსეთის ფედერაციას დააკისრა, თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს არაერთ გადაწყვეტილებაში აღუნიშნავს, რომ მიუხედავად სახელმწიფოში არსებული ოკუპირებული ტერიტორიებისა, ხელისუფლებას ეკისრება პოზიტიური ვალდებულება განახორციელოს შესაბამისი ღონისძიებები, რათა უზრუნველყოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა.¹⁰¹

შესაბამისი სახელმწიფო [რომელიც ეფექტურ კონტროლს ვერ ახორციელებს საკუთარ ტერიტორიაზე ოკუპაციის გამო] უნდა ეცადოს, მის ხელთ არსებული ყველა საშუალებით და სხვა სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მიმართებაში სამართლებრივი და დიპლომატიური გზებით, გააგრძელოს კონვენციით გარანტირებულ უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა.¹⁰²

საქმეში „Timishev რუსეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ აღიარა განათლების მნიშვნელობა ბავშვის განვითარებისათვის. განათლების შემდგომ მიზანს წარმოადგენს ბავშვისთვის შესაძლებლობის მიცემა იფუნქციონიროს და მონაწილეობა მიიღოს საზოგადოებაში, როგორც ბავშვმა, და მომავალში როგორც ზრდასრულმა ადამიანმა. განათლება, რომელსაც არ ძალუძს ამ მიზანთა მიღწევა, დააბრკოლებს ამ შესაძლებლობებისადმი ბავშვის ხელმისაწვდომობას და მის უნარიანობას თავი დააღწიოს სიღარიბეს და ისარგებლოს

¹⁰⁰ კორკლია კ., ევროპული სტანდარტების ინტეგრაციისაკენ: ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და საქართველოს გამოცდილება, თბილისი: თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, 2007, 13

¹⁰¹ კატანი და სხვები მოლდოვასა და რუსეთის წინააღმდეგ (CATAN AND OTHERS v. MOLDOVA AND RUSSIA) № 4 3370/04, 8252/05, 18454/06, 2012, პარ.150

¹⁰² ილაშკუ და სხვები მოლდოვისა და რუსეთის წინააღმდეგ (ILASCU AND OTHERS v. MOLDOVA AND RUSSIA) N 48787/99, 2004, პარ.331-333

ადამიანის უფლებებით. მშობლიური ენის გამოყენება კი განუყრელადაა დაკავშირებული განათლების ამ პრიორიტეტებთან.¹⁰³

ამრიგად, არსებული ფაქტებისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების საფუძველზე, ცხადი ხდება, რომ მიუხედავად საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარებისა, დაუშვებელია განათლების სფეროში თანაბარი შესაძლებლობების ქონის შესუსტება ან არარად ქცევა, იქნება ეს გამოწვეული საგანმანათლებლო დაწესებულებების დახურვით თუ მშობლიურ ენაზე განათლების უფლების შეზღუდვით.

დასკვნა

გალის რაიონში მცხოვრები ბავშვების ყოველდღიური ყოფა გაცილებით მძიმე და რთულია, ვიდრე აფხაზეთში მცხოვრები სხვა ახალგაზრდისა, ვინაიდან ისინი გარდა იმისა, რომ არიან მძიმე სოციალურ პირობებში, აგრეთვე არიან მსხვერპლნი ძალადობრივი სასკოლო გარემოსი, მათ შორის მასწავლებლების და თანატოლების მხრიდან. ილახება მათი უფლებები და ისინი განიცდიან ეთნიკური ნიშნით დისკრიმინაციას.

ფაქტობრივად, მოკლებულნი არიან განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობას, რადგან, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ისინი ვერ იგებენ სასწავლო მასალებს, გაკვეთილის ახსნის პროცესს და დავალებას ასრულებენ შინაარსის გაგების გარეშე, რაც მათ განვითარებას მნიშვნელოვნად აფერხებს და ხელს უწყობს გონებრივ სტაგნაციას.

შეუსაბამოა ის რუსულენოვანი სახელმძღვანელოები, რომლებიც სწავლების პროცესში გამოიყენება. მიზანშეუწონელია რუსეთში აპრობირებული სახელმძღვანელოები, რომლებიც რუსი მოსწავლეების რუსული ენის ცოდნის დონესთან არის აფილირებული, გამოყენებული იყოს აფხაზეთში მცხოვრებ ეთნიკურად ქართველ ახალგაზრდებთან.

აგრეთვე, დაუშვებელია არათანასწორი მოპყრობა განათლების მიღების პროცესში. როგორც გამოიკვეთა, აფხაზეთში სხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებს აქვთ შესაძლებლობა მშობლიურ ენაზე მიიღონ განათლება, მათივე ენაზე შექმნილი სახელმძღვანელოებით, როდესაც ამის უფლება არ აქვთ ეთნიკურად ქართველ გალელ ახალგაზრდებს, რაც მიზანმიმართულ

¹⁰³ კატანი და სხვები მოლდოვასა და რუსეთის წინააღმდეგ (CATAN AND OTHERS v. MOLDOVA AND RUSSIA) № 4 3370/04, 8252/05, 18454/06, 2012, პარ. 12

რუსიფიკატორულ პოლიტიკად უნდა შეფასდეს. ამ პოლიტიკის მიზანია გალში მცხოვრები ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობის მენტალიტეტის შეცვლა, ქართული იდენტობის დაკარგვა და რუსული ღირებულებების მატარებელი თაობების გაზრდა.

განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობა გულისხმობს შესაძლებლობას – ბავშვისთვის გასაგები ენით განათლების მიღების უზრუნველყოფას. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოც სწორედ ამგვარად განმარტავს განათლების უფლებას.

გალის რაიონი ძალიან მნიშვნელოვანი რგოლია ადმინისტრაციული გამყოფი ხაზის იქით და აქეთ მცხოვრებთა შორის ურთიერობის სტაბილიზაციის პროცესში. გალელები, შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე მეტად განიცდიან საკუთარ თავზე ამ დაპირისპირების შედეგებს, რაც კიდევ უფრო ამძიმებს მათ ყოველდღიურობას.

როგორც ნაშრომში გამოიკვეთა, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ადამიანის უფლებათა დაცვის, ხოლო უფრო კონკრეტულად კი – განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფისათვის, სამ ძირითად აქტორს გამოყოფს, რომელთაც იგი აკისრებს პასუხისმგებლობას.

რუსეთის ფედერაცია, რომელიც აფხაზეთის ტერიტორიის ეფექტურ კონტროლს ახორციელებს, პასუხისმგებელია აქ ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტებზე. მან უნდა უზრუნველყოს გალში მცხოვრები ახალგაზრდებისთვის მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების უფლების რეალიზება. შესაბამისად რუსეთის ფედერაციას ეკისრება პოზიტიური ვალდებულება და, აგრეთვე, ნეგატიური ვალდებულება – ხელი არ შეუშალოს განათლების უფლების რეალიზებას ოკუპირებულ ტერიტორიაზე.

მართალია, საქართველოს სახელმწიფო მოკლებულია შესაძლებლობას განახორციელოს ეფექტური კონტროლი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, თუმცა მას მაინც რჩება პოზიტიური ვალდებულება, გააკეთოს ყველაფერი იმისათვის, რათა მაქსიმალურად უზრუნველყოს აფხაზეთში მცხოვრებ პირთა უფლებრივი მდგომარეობის დაცვა, გალში მცხოვრები ახალგაზრდებისთვის განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობა. საქართველოს ხელისუფლებამ ყველა საერთაშორისო ტრიბუნაზე უნდა გააჟღეროს არსებული პრობლემა და ჰქონდეს

აქტიური კომუნიკაცია საქართველოს სტრატეგიულ პარტნიორ ქვეყნებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან.

თავის მხრივ, აფხაზეთის დე ფაქტო ხელისუფლებაც ვალდებულია პატივი სცეს აქ მცხოვრებ პირთა უფლებებს, უზრუნველყოს ახალგაზრდების განათლების უფლებაზე ხელმისაწვდომობა. კანონში არსებული ჩანაწერი – „აფხაზეთის რესპუბლიკის მოქალაქეებს უფლება აქვთ მიიღონ მშობლიურ ენაზე განათლება და ამასთანავე აირჩიონ სწავლების ენა“, არ უნდა იქცეს მხოლოდ უმინაარსო სიტყვებად. ნორმა მკვდარია, თუკი მისი პრაქტიკაში განხორციელება არ ხდება. ჩვენ ისტორიულად გვახსოვს, როგორ შეიძლება იყო ფორმალურად საუკეთესო კონსტიტუციისა და კანონმდებლობის ავტორი, ადამიანის უფლებათა განუხრელი დამცველი, მაგრამ რეალურად მისი ფეხქვეშ გათელვის ყველაზე აქტიურად მოქმედი მანქანა. სწორედ ასეთი იყო საბჭოთა კავშირი, რომელშიც ფორმალურად ყველას ყველაფრის უფლება ჰქონდა, მაგრამ სინამდვილეში – არაფრის.

შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთი არ წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლის სუბიექტს, ის ვალდებულია პატივი სცეს ადამიანის ბირითად უფლებებს და თავისუფლებებს და უზრუნველყოს აფხაზეთში მცხოვრები ეთნიკურად ქართველი ახალგაზრდებისათვის განათლების მშობლიურ ენაზე მიღების შესაძლებლობა.

თავსაბურავი, როგორც რელიგიის გაცხადება ადამიანის უფლებათა ევროსასმართლოს პრაქტიკის მიხედვით

თანამედროვე მსოფლიოში რელიგიის თავისუფლება მიიჩნევა დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მონაპოვრად, რადგან მას დიდი წვლილი შეაქვს კულტურული პლურალიზმის დამკვირდებაში.¹⁰⁴ ეს უფლება არის ადამიანის ერთ-ერთი ფუნდამენტური უფლება, რომელიც მას საშუალებას აძლევს იფიქროს, გამოხატოს და იმოქმედოს იმის მიხედვით, რაც ღრმად წამს.¹⁰⁵

აღმსარებლობის თავისუფლება თავისი არსით გულისხმობს რომელიმე რელიგიური კონფესიის კუთვნილებას/ მიმდევრობას, რწმენის განცხადებას, გამოხატვას სხვადასხვა ფორმით.¹⁰⁶ აღმსარებლობის თავისუფლება არ შემოიფარგლება მხოლოდ მარტო, განცალკევებულ ან თანამორწმუნეებთან ერთად მისი განხორციელებით. ეს უკანასკნელი ასევე მოიცავს უფლებას, დაარწმუნოს სხვები თავისი რწმენის ჭეშმარიტებაში.¹⁰⁷ მორწმუნე ადამიანთათვის ასევე მნიშვნელოვანია ღვთისმსახურება, რომელიც მოიცავს რიტუალურ და ცერემონიულ მოქმედებებს, რომლის საშუალებითაც ადამიანები მათ მრწამსს გამოხატავენ. აღმსარებლობის გამოხატვა ასევე გარკვეული ჩვეულებების დაცვასაც მოიცავს, მაგალითად: საკვების მიღებისას გარკვეული შეზღუდვების დაწესებას (მარხვა), გამორჩეული ტანსაცმლის ან თავსაბურავის ტარების უფლებას და ასე შემდეგ.¹⁰⁸

ინდივიდმა, რომელმაც რელიგია თავისი ცხოვრების ცენტრალურ აზრად აქცია, შესაძლებელია მისი აღმსარებლობა გამოხატოს სხვათა წინაშე რელიგიური

* სტუ სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის მაგისტრი (საჯარო სამართლის მიმართულებით)

¹⁰⁴ საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, 3. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 156.

¹⁰⁵ L. Tom Perry, Quorum of the Twelve Apostles, The Church of Jesus Christ of Latter-days Saints. ხელმისაწვდომია საიტზე < <https://newsroom.churchofjesuschrist.org/official-statement/religious-freedom> > [27.11.2019]

¹⁰⁶ გეგენავა დ., კონსტიტუციური შეთანხმება, როგორც ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივი ფორმა და მისი აღსრულება საქართველოში, სადოქტორო ნაშრომი, ხელმძღვანელი: პროფესორი გიორგი კვერენაშვილი, თბილისი, 2016, 109.

¹⁰⁷ ბესარიონ ზოხაშვილი, რელიგიის თავისუფლება, რელიგიის თავისუფლების მოქმედების სფერო, <<http://www.tolerantoba.ge/index.php?id=1281619775&kat=261>> [27.11.2019]

¹⁰⁸ იხ. იქვე.

სიმბოლოების და ტანსაცმლის ტარებით.¹⁰⁹ ისეთი სიმბოლოს ან ტანსაცმლის ტარება, რომელიც მოტივირებულია პიროვნების რწმენით და განპირობებულია მისი სურვილით განაცხადოს მისი აღმსარებლობა არის ქმედება, რომელიც დაცულია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლის 1-ლი ნაწილით და მოიცავს რელიგიური მრწამსის გაცხადებას აღმსარებლობით, ქადაგებით, წესებისა და რიტუალების დაცვით.¹¹⁰

რელიგიური შესამოსელის ტარებამდე მნიშვნელოვანია ერთმანეთისგან გაიმიჯნოს ისეთი სახის რელიგიური აქსესუარები, რომლებიც სახის დამფარავ აქსესუარებად არ მოიაზრებიან და ისეთი აქსესუარები, რომლებიც სახის დამფარავ აქსესუარებად არიან წარმოდგენილი.¹¹¹ სახის დამფარავ რელიგიურ აქსესუარებთან მიმართებით მნიშვნელოვანია ითქვას, რომ განსაკუთრებით გამორჩევა საფრანგეთი მისი სახელმწიფო სეკულარული მიდგომებიდან გამომდინარე. აღნიშნულის საფუძველზე საფრანგეთის მთავრობა საჯარო თავშეყრის ადგილებში კრძალავს სახის დაფარვას¹¹² და ხოლო დადგენილი წესის დარღვევის შემთხვევაში გათვალისწინებულია შესაბამისი სანქცია.¹¹³ საფრანგეთში ჩამოყალიბებულ პრაქტიკას დაეთანხმა ევროსასამართლო და განმარტა, რომ სახის სრულად დამფარავი აქსესუარის ტარება წარმოშობს ბარიერებს სხვებისთვის, ასევე აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს საჯარო უსაფრთხოება, კერძოდ, სახელმწიფოებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ინდივიდების იდენტიფიცირება, რათა შეძლოს წესრიგის დარღვევის და სხვების უფლებების დარღვევის პრევენცია და გადადგას ეფექტური ნაბიჯები პიროვნების იდენტობის გაყალბებასთან ბრძოლის პროცესში.¹¹⁴

¹⁰⁹ Eweida and Others v. The United Kingdom, [ECtHR], App. no. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10, 15. January, 2013, para 94. <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

¹¹⁰ იხ. იქვე, para 89. <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

¹¹¹ „მუსლიმი ქალების ტრადიციული თავსაბურავების შეზღუდვის პრაქტიკა და ადამიანის უფლებათა სტანდარტები“ <<https://emc.org.ge/ka/products/muslimi-kalebis-traditsiuli-tavsaburavebis-shezghudvis-praktika-da-adamianis-uflebat-standardebi>> [16.06.2020]

¹¹² Loi n°2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public : articles 1 et 2; <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?sessionId=E610A189FA58E28A85BA106AFE5E6726.tpl&fr23e-1?cidTexte=JORFTEXT000022911670&dateTexte=20200715>> [07.07.2020]

¹¹³ „Peut-on cacher son visage dans un lieu public – Situations visées“ <<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F21613#:~:text=Non%2C%20il%20est%20interdit%20de,personne%20à%20masquer%20son%20visage.>> [07.07.2020]

¹¹⁴ S.A.S. v. France, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July, 2014. para 115-136. <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

მიუხედავად აღნიშნულისა კონკრეტული მიდგომა რელიგიური შესამოსელის აკრძალვა არ აკრძალვასთან დაკავშირებით არ არსებობს, ევროსასამართლო უმეტესად მხარს უჭერს სახელმწიფოს პოზიციას შეზღუდოს გარკვეულ საჯარო დაწესებულებებში რელიგიური ტანისამოსის ტარების უფლება¹¹⁵, თუმცა თავის მხრივ, ადამიანის უფლებათა კომიტეტი განმარტავს, რომ რელიგიური სამოსის აკრძალვას გასამართლებლად აუცილებელი სათანადო დასაბუთება უნდა ჰქონდეს, მისი ტარება ხელს უნდა უშლიდეს საქმიანობის განხორციელებას ან ხელყოფდეს სხვათა უფლებებს.¹¹⁶ ამდენად, თავსაბურავის, როგორც რელიგიური შესამოსელის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმის შესახებ, დამკვიდრებული მიდგომების გასაანალიზებლად აუცილებელია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზი, რადგან მის მიერ დამკვიდრებული პრაქტიკა ხშირად განიხილება როგორც ძირითადი სახელმძღვანელო საშუალება მსგავსი საკითხების გადაჭრისას.

რელიგიურ შესამოსელთან დაკავშირებით, საქმეში ჰამიდოვიჩი ბოსნია-ჰერცეგოვინას წინააღმდეგ, სასამართლომ ცალსახად მიიღო გადაწყვეტილება, რომ მაჰმადიანი მამაკაცის სურვილი ეტარებინა ქალაყური¹¹⁷, წარმოადგენდა მის რელიგიურ მოვალეობას მიუხედავად, იმისა, რომ მისი აღმსარებლობა არ ავალდებულებდა ამ სამოსის ტარებას, რადგან რელიგიური მოვალეობის მიღმა არსებობდა ძლიერი, ტრადიციებზე დაფუძნებული მიდგომები, რომლებსაც ღრმად ჰქონდათ ფესვები გადგმული და რის გამოც მორწმუნე საზოგადოებას სჯეროდა, რომ ქალაყურის ტარებას ავალდებულებდა მისი აღმსარებლობა. აღნიშნულის გამო კი ქმედება ექცეოდა კონვენციის მე-9 მუხლის დაცვის ქვეშ.¹¹⁸

მნიშვნელოვანია აღნიშნოს, რომ რელიგიურ შესამოსელთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომა უმეტესად ცალსახად მიუთითებს სეკულარული პრინციპების მხარდაჭერაზე, რადგან შესამოსელი ხშირ შემთხვევაში დაკავშირებულია ძლიერ სოციალურ და კულტურულ

¹¹⁵ *Leyla Şahin v. Turkey*, [ECtHR], App. no. 44774/98, 10 November 2005; *S.A.S. v. France*, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July, 2014. <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

¹¹⁶ გეგენავა დ., ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივი მოდელები და საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება, თბილისი, 2019, 201.

¹¹⁷ ქალაყური, იგივე არაზჩინი – აზერბაიჯანის ეროვნული თავსაბურავი, მრგვალი, მჭიდრო ქუდი მზადდებოდა სხვადასხვა ქსოვილებისგან, აუცილებლად ერთფეროვანი შიდა მხრით. სოფლის გარეთ მის გარეშე სიარული ითვლება უხამსობად. წყარო: < [https://en.wikipedia.org/wiki/Taqiyah-\(cap\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Taqiyah-(cap)) > [05.05.2020]

¹¹⁸ *HAMIDOVIĆ v. BOSNIA AND HERZEGOVINA*, [ECtHR], App. no. 57792/15, 5 December 2017, para 30. <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

წინააღმდეგობებთან, რომელთაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებათ, ტანსაცმლის რელიგიურ შესამოსელად კვალიფიკაციის დროს.¹¹⁹

ამავდროულად, რელიგიური შესამოსელის ტარების აკრძალვა ხშირ შემთხვევაში დაკავშირებულია საკმაოდ ღრმა კულტურულ პრობლემებთან, რომელიც თავისი არსით ცდება ყოველგვარ აღმსარებლობას.¹²⁰

ჩამოყალიბებული მიდგომებიდან გამომდინარე, რელიგიური შესამოსელის ტარების შეზღუდვა უმეტესად დაწესებულია საზოგადოებრივ თავშეყრის ადგილებში, სკოლებში, უნივერსიტეტებში, სამსახურებში და საჯარო დაწესებულებებში. აღსანიშნავია, რომ ძირითადად ყურადღება მახვილდება ისეთ შესამოსელზე, რომელიც მოიცავს სახის დამფარავ აქსესუარებს, თავსაბურავს, ხიჯაბს, ბურქას და ასე შემდეგ.¹²¹ თითოეული მათგანი არის ქალის შესამოსელი, მის გარეშე საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში გამოჩენა კი ქალებისთვის დიდ პრობლემებთან არის დაკავშირებული.

ისეთი ქვეყანაც კი, როგორიც თურქეთია და საკანონმდებლო დონეზე სეკულარული პრინციპების მატარებელია, მაინც მოქცეულია ისლამური კანონების ზეგავლენის ქვეშ. ასეთ დროს კი ევროპული სასამართლოს აშკარა მიდგომა, რომ თავსაბურავისა ან/და რელიგიური შესამოსელის გამოყენებაში ჩარევა უმეტესად მართლზომიერად არის მიჩნეული კრიტიკის საფუძველი ხდება.¹²²

საქმეში კარადუმანი თურქეთის წინააღმდეგ¹²³, მომჩვანი მუსლიმი ქალბატონი იყო. მას უარი უთხრეს უნივერსიტეტის დამთავრებაზე, რადგან უარი განაცხადა თავსაბურავის გარეშე საიდენტიფიკაციო ფოტოსურათის გადაღებაზე, თურქეთის კანონმდებლობა კი სეკულარულ პრინციპებზე დაყრდნობით კრძალავდა სახელმწიფო დაწესებულებებში, მათ შორის სკოლებსა და უნივერსიტეტში თავსაბურავის ტარებას.¹²⁴ სასამართლომ

¹¹⁹ Hilal Elver, *The Headscarf Controversy Secularism and Freedom of Religion*, Oxford University Press, 2012, 8.

¹²⁰ იხ. იქვე.

¹²¹ European Court of Human Rights, *Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights, Freedom of thought, conscience and religion*, Updated on 30 April 2020, 32-33.

¹²² Hilal Elver, *The Headscarf Controversy Secularism and Freedom of Religion*, Oxford University Press, 2012, 9-10.

¹²³ *Karaduman v. Turquie*, [Cour Européenne Des Droits De L'Homme] Requête no. 16278/90, 3 Mai 1993. <https://hudoc.echr.coe.int/>

¹²⁴ იხ. *Karaduman v. Turquie*, [Cour Européenne Des Droits De L'Homme] Requête no. 16278/90, 3 Mai 1993. <https://hudoc.echr.coe.int/>

ყურადღება გაამახვილა ფოტოგრაფირების მიზანზე, როგორც პირის იდენტიფიცირების საშუალებაზე. ეროუსმითის საქმით დამკვიდრებული მიდგომით საქმის განხილვის შემთხვევაში სასამართლოს უნდა გამოეკვლია, იყო თუ არა თავსაბურავის ტარება და მის გარეშე ფოტოსურათის გადაღებაზე უარის თქმა ისლამის მოთხოვნა. შესაბამისად კონკრეტული განსახილველი შემთხვევა შეზღუდულია წეს-ჩვეულებების საკითხებით.¹²⁵ აღსანიშნავია, რომ კომისიამ სიღრმისეულად არ იმსჯელა სახელმწიფო უნივერსიტეტში თავსაბურავის ტარების ნების დართვა მოახდენდა თუ არა ზეწოლას სხვებზე და რამდენად შეუწყობდა აღნიშნული გენდერულ უთანასწორობას, რომელზეც საქმეში სახელმწიფო აპელირებდა. აღნიშნულის გამო სასამართლომ ფაქტობრივად უგულვებლყო მუსლიმებისთვის რელიგიური შესამოსელის ტარების მნიშვნელობა. იდეურად, კი სასამართლოს როლი სწორედ ასეთი კონფლიქტის გამკლავებაში შეიძლება ყოფილიყო გამოსახული.¹²⁶

აღსანიშნავია, ის ფაქტი, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომა რიგ შემთხვევებში საკმაოდ საინტერესო და განსხვავებულია, როდესაც საქმე კონვენციის მე-9 მუხლის დარღვევას ეხება. ზოგჯერ მსგავსად ეროუსმითის საქმისა, სასამართლო მსჯელობს კონვენციის მე-9 მუხლის პირველი ნაწილიდან გამომდინარე არის თუ არა რელიგიური მოტივებით განხორციელებული ქმედება ან/და საერთოდ საქმე გვაქვს თუ არა კონკრეტულ რელიგიურ მიმდინარეობასთან. თუმცა ხშირ შემთხვევაში სასამართლო არ თვლის საჭიროდ განსაზღვროს ქმედების რელიგიურობა და სახელმწიფოს მიერ მე-9 მუხლში ჩარევის შემთხვევაში ცალსახად გადადის ჩარევის ხარისხისა და მართლობიერების შეფასებაზე.¹²⁷

განსაკუთრებით საინტერესოა 1978 წლის საქმე X v. UNITED KINGDOM,¹²⁸ აღნიშნულ საქმეში სიქიზმის მიმდევარი ოცჯერ იქნა მსჯავრდებული დამცავი მუზარადის გარეშე მოტოციკლის ტარებისათვის. მომჩივნის განმარტებით, იგი მიზარადის დახურვაზე უარს აცხადებდა, რადგან ამ შემთხვევაში ჩალმის მოხსნა მოუწევდა.¹²⁹ კომისიამ აღნიშნულ საქმეზე დაადგინა, რომ კანონით

¹²⁵ ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, ლ. ნადარია, გ. მელაძე რედაქტორობით, თავისუფალი ინსტიტუტი, თბილისი, 2004, 142.

¹²⁶ იქვე: 208.

¹²⁷ იქვე: 152-153.

¹²⁸ X v. UNITED KINGDOM [ECtHR] 134 (1978), წიგნში: ნარინდოშვილი მ., გოგელია ვ., ჯულაყიძე თ., ჯაში ზ., გლურჯიძე ე., რელიგიის თავისუფლება, ლ. ნადარია, გ. მელაძე რედაქტორობით, თავისუფალი ინსტიტუტი, თბილისი, 2004, 224.

¹²⁹ იქვე: 154.

დადგენილი მოთხოვნა მოტოციკლის დამცავი ჩაფხუტის ტარების შესახებ კონვენციის მე-9 მუხლის მეორე ნაწილის საფუძველზე აუცილებელია ჯანმრთელობის დაცვისათვის. გასათვალისწინებელია, რომ „კომისიამ აღარ განიხილა, ამგვარი კანონი წარმოადგენდა თუ არა სიქიზმის მიმდევარი მოტოციკლისტების უფლების შეზღუდვას და მხოლოდ შენიშნა, რომ მსგავს შემთხვევაში „ნებისმიერი ჩარევა მომჩივნის რელიგიის თავისუფლებაში“ კანონიერია. სიქისათვის ჩალმის ტარების მნიშვნელობის და რელიგიის თავისუფლებაში ამ კანონის ჩარევის საზღვრების დეტალური განხილვის პირობებში შესაძლებელი იქნებოდა იმ კონტექსტის უკეთ ჩამოყალიბება, რომელშიც კომისიას უნდა განესაზღვრა, არის თუ არა კანონი პროპორციული ან, სულ მცირე, გადაწყვეტა სიქი მოტოციკლისტის მავალდებულებელი კანონის დასაშვებობის საკითხი სხვა შემთხვევაში, მათ შორის, როცა არ იქნებოდა ამის უკიდურესი სოციალური აუცილებლობა“¹³⁰ საკითხის განსაკუთრებულობა განპირობებული იყო, ევროპაში რელიგიურ უმცირესობათა მრავალი ჯგუფისთვის, რომელთა აღმსარებლობის, მიხედვითაც სავალდებულოა განსაზღვრული რელიგიური სამოსის ტარება.

საქმეები, რომლებზეც სასამართლომ ან/და კომისიამ კონვენციის მე-9 მუხლის პირველი ნაწილის დარღვევა დაადგინა და ჩარევა არამართლზომიერად მიიჩნია, ხშირად არ არის დეტალურად განმარტებული და მხოლოდ ზოგადი ან/და მოკლე მითითებებით შემოიფარგლება. სასამართლოს მხრიდან მსგავსი მიდგომა შეფასებულია, როგორც ისეთი მსჯელობებისგან თავის არიდება, რომელიც რეალურად არსებითი მნიშვნელობის მქონედ არ მიიჩნევა საქმის გადაწყვეტის პროცესში, შესაბამისად, მსჯელობის საგანი მხოლოდ კონკრეტული ქმედებისა და ჩარევის ხარისხის მართლზომიერებაა.¹³¹ ამავდროულად, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ისეთი სენსიტიური საკითხის გადაწყვეტისას, როგორც რწმენა და აღმსარებლობა, დააწესა ერთგვარი სიფრთხილის ხარისხი მის მიერ წარმოთქმული შეფასებებისას ეცადა შეენარჩუნებინა მხარის რელიგიური შეხედულებების დაფასებისა თუ პატივისცემის მინიმუმი. აღნიშნული განპირობებული იყო, როგორც კონკრეტული პირის უფლებების შენარჩუნების მხრივ, ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა სახელწიფოების ნაციონალურობისა და მათი სასამართლო ორგანოების პატივისცემის კუთხით.¹³² აღნიშნული მიდგომა

¹³⁰ იქვე.

¹³¹ იქვე: 154-155.

¹³² *The European Court of Human Rights and the Freedom of Religion or Belief*, The 25 years since Kokkinakis, Jeroen Temperman, T. Jeremy Gunn, Malcolm D. Evans. BRILL, 2019, 28.

სასამართლომ განმარტა საქმეში „ჰინსაიდი გაერთიანებული სახელმწიფოს წინააღმდეგ“ და თქვა, რომ სახელმწიფოებს აქვთ განსხვავებული მიდგომები, პოზიციები და ღირებულებები, თითოეულ მათგანს კი მოფრთხილება და დაცვა სჭირდება. ¹³³ „სახელმწიფო ორგანოები, საერთაშორისო სასამართლოსთან შედარებით, იმყოფებიან უკეთეს მდგომარეობაში, რადგან მათ აქვთ უშუალო კონტაქტი ქვეყნისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან საკითხებთან. შესაბამისად მათი მოსაზრებები მოთხოვნის ზუსტი შინაარსის და მისი „აუცილებლობის“ გაგებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. სასამართლო უფლებამოსილია მიიღოს საბოლოო გადაწყვეტილება იმის შესახებ, არის თუ არა „შეზღუდვა“ ან „ჩარევა“ კონვენციის შესაბამის მუხლთან თანხვედრაში. თუმცა აღნიშნული საკითხის შეფასებისას გათვალისწინებული უნდა იყოს სახელმწიფოს შიდა მიდგომები.“ ¹³⁴

ამდენად, ნებისმიერი თავსაზურავი, კაბა თუ შესამოსელი რელიგიურ შესამოსლად შესაძლებელია იქცეს, თუ მას ენიჭება კონკრეტული დაცვითა და მისი ტარება განპირობებულია რელიგიური მოტივებით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ერთმანეთისგან გაიმიჯნოს სახის დამფარავი და დაუფარავი აქსესუარები, რადგან სახის დამფარავი აქსესუარების ტარება უმეტესად პრობლემას ქმნის პირის იდენტიფიცირების ნაწილში, რის გამოც ამ უკანასკნელის ტარება საფრანგეთში აკრძალულია 2010 წლიდან. ¹³⁵

აღნიშნული მიდგომა გახდა „ს.ა.ს საფრანგეთის წინააღმდეგ“ საქმის საფუძველი. ¹³⁶ აღნიშნულ საქმეში სასამართლოს დიდმა პალატამ დარღვევა არ დაადგინა და აღნიშნა, რომ სასამართლომ საფუძვლიანად მიიჩნია მთავრობის არგუმენტი, რომ ასეთი აკრძალვა ემსახურებოდა „საჯარო უსაფრთხოებას“, ასევე „სახის სრულად დამფარავი აქსესუარის ტარება წარმოშობდა ბარიერს სხვებისთვის და ასეთი აკრძალვა ემსახურებოდა სხვათა უფლებების დაცვას, რასაც, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, სოციალურ გარემოში ცხოვრება წარმოადგენდა.“ ასევე, აღნიშნული აქსესუარების აკრძალვის მიზანი იყო თავიდან აეცილებინათ უსაფრთხოებისა და პირადობის გაყალბებასთან დაკავშირებული

¹³³ იქვე.

¹³⁴ HANDYSIDE v. THE UNITED KINGDOM, [ECtHR], App. no. 5493/72, 7 December 1976, para 48- 49. <https://hudoc.echr.coe.int/>

¹³⁵ LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public – Article 1 <
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexteArticle.do?idArticle=LEGIARTI000022912213&cidTexte=LEGI TEXT000022912210> > [11.06. 2020]

¹³⁶ S.A.S. v. France, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July, 2014. <https://hudoc.echr.coe.int/>

საფრთხე.¹³⁷ საფრანგეთის მთავრობამ განმარტა, რომ სახე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანთა ურთიერთობებში უფრო მეტიც, ვიდრე სხეულის ნებისმიერი სხვა ნაწილი, სახე გამოხატავს ინდივიდს, როგორც უნიკალურ პიროვნებას, ასახავს თანამოსაუბრესთან ადამიანის საერთო დამოკიდებულებებს.¹³⁸ ევროსასამართლომ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში გაიზიარა საფრანგეთის მთავრობის პოზიცია და განმარტა, რომ "საზოგადოებრივი უსაფრთხოება" არის კონვენციის მე-9 მუხლის მეორე პუნქტით და მე-8 მუხლის მეორე პუნქტით გათვალისწინებული ერთ-ერთი მიზანი, ამდენად სახის დამფარავი აქსესუარების ტარების შეზღუდვა ემსახურება „საზოგადოებრივი წესრიგის“ და „სხვისი უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვას," შემცირებულ იქნეს პირადობის თაღლითობის შემთხვევები, ასევე მოხდეს პირთა იდენტიფიცირება და შემცირდეს ზემოხსენებულით გამოწვეული საფრთხეები.¹³⁹

ამდენად, რელიგიური ტანისამოსის კვალიფიკაციამდე და მის კონკრეტულ სამართლებრივ ჩარჩოებში მოქცევამდე მნიშვნელოვანია განისაზღვროს თუ რა გავლენას ახდენს ეს უკანასკნელი საზოგადოებაზე და სახელმწიფო უსაფრთხოებაზე და მხოლოდ აღნიშნულის გათვალისწინებით იქნეს მიღებული გადაწყვეტილებები.

¹³⁷ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების საკითხებზე. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო, რედაქტორი: ზაზა ვაშაყმაძე, თბილისი, 145-146.

¹³⁸ S.A.S. v. France, [ECtHR], App. no. 43835/11, 1 July, 2014, (b) The Government, para 82. <https://hudoc.echr.coe.int/>

¹³⁹ იქვე: para 115.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-3 მუხლის მიმართ დადგენილი სტანდარტები და აბსოლუტური ხასიათი

შესავალი

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის 1950 წლის ევროპული კონვენცია, რომელიც საქართველოში ძალაში 1999 წლიდან შევიდა, მესამე მუხლში ითვალისწინებს წამების აკრძალვას. კერძოდ, „არავინ შეიძლება დაექვემდებაროს წამებას, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან დასჯას“¹⁴⁰. ამ მუხლით დაცული უფლებები პირდაპირ კავშირშია ადამიანის პატივისა და ღირსების დაცვასთან, ხელშეუხებლობასთან და უდიდესი მნიშვნელობის მატარებელია, ამავე დროს, სახელმწიფოს მიერ ამ მუხლით გარანტირებული უფლებების დარღვევის განსაზღვრის სტანდარტი ხშირ შემთხვევაში სუბიექტურია. სწორედ ამ ორმა ფაქტორმა განაპირობა ის, რომ კომისია და ევროპული სასამართლო კონვენციის მესამე მუხლის რეგულაციას მკაცრად განმარტავს¹⁴¹.

აღნიშნულ ნაშრომში მიმოვიხილავ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებულ კონვენციის მესამე მუხლის დაცვის სტანდარტებს. და ამ მუხლით დაცული უფლების აბსოლუტურ ხასიათს, ასევე არსებული მიდგომებით გამოწვეულ შესაძლო სამომავლო შედეგებს. ნაშრომის პირველი ნაწილი მოიცავს უშუალოდ პრაქტიკის, მის საფუძველზე დადგენილი მიდგომებისა და სტანდარტების ანალიზს, მეორე ნაწილი კი აბსოლუტური ხასიათის შესახებ მსჯელობას, ნაშრომის მიზანია, ერთი მხრივ, განსაზღვროს სასამართლოს დამოკიდებულება, მეორე მხრივ შეაფასოს ის სამართლებრივად, და გაანალიზოს შესაძლო შედეგები, რომლებიც ამგვარი აბსოლუტური ხასიათის ნორმის არსებობას შეიძლება მოჰყვეს.

კვლევის პროცესში პირველ რიგში, გაანალიზდა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა, და იურიდიული ლიტერატურა, ასევე გამოყენებულ იქნა შედარებითსამართლებრივი ანალიზი – ეროვნული მიდგომების განხილვის, მათი ურთიერთშედარების და საერთაშორისო პრაქტიკასთან მიმართების გზით,

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტო

¹⁴⁰ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, მე-3 მუხლი.

¹⁴¹ Short Guide to the European Convention on Human Rights, article 3, pg.18

1. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-3 მუხლის მიმართ დადგენილი სტანდარტები და მიდგომები

მართალია, მესამე მუხლი დასათაურებულია, როგორც „წამების აკრძალვა“, მაგრამ რეალურად, ტერმინებს – „წამებას“, „არაადამიანურ“ და „დამამცირებელ მოპყრობას“ ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი სამართლებრივი მნიშვნელობები გააჩნია, *Dikme v. Turkey* საქმეში ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ტერმინითა გამოყენებისას კონვენციის შემქმნელთა მიზანს წარმოადგენდა მათი ერთმანეთისაგან აშკარა და ნათელი გამოიკვანა. აღნიშნული ტერმინები იერარქიულად არის დალაგებული სიმძიმის მიხედვით¹⁴² ამას გარდა, წამება და არაადამიანური მოპყრობა საქართველო ეროვნულ კანონმდებლობაში, გამოყოფილია ერთმანეთისგან მუხლობრივად¹⁴³, თუმცა წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი შინაარსობრივად აღნიშნულ ტერმინებს ერთმანეთისგან მყარად არ მიჯნავს და კომიტეტის მიდგომის თანახმად, წამება, არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობა ან დასჯა წარმოადგენს არასათანადო მოპყრობის განსხვავებულ სახეობებს, რომლებიც მეტ-ნაკლებად ერთმანეთთან არის ურთიერთკავშირში.¹⁴⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო და კომისია მესამე მუხლში არსებულ ტერმინებს შინაარსობრივად ერთმანეთისგან მიჯნავს ქმედებისა და სასჯელის სიმძიმის შესაბამისად და ჩამოაყალიბეს სტანდარტები, რომლითაც განისაზღვრება, ირღვევა თუ არა, თითოეული ქმედება. *Denmark, France, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece (The Greek case 1969)* საქმეში კომისიამ დაადგინა, რომ წამება აღნიშნავდა არაადამიანურ მოპყრობას. რომელსაც გააჩნდა მიზანი, როგორიცაა ინფორმაციის ან აღიარების მოპოვება, ან დასჯა. არაადამიანური მოპყრობა ან დასჯა განიმარტა, როგორც ისეთი გაუმართლებელი მოპყრობა, რომელიც გამიზნულად და იწვევს მძიმე ფსიქიკურ თუ სულიერ ტანჯვას, ხოლო დამამცირებელი მოპყრობა განიმარტა, როგორც მოპყრობა, რომელიც უხეშად ამცირებს პირს სხვების წინაშე ან აიძულებს მას მოიქცეს საკუთარი ნების საწინააღმდეგოდ¹⁴⁵. მოგვიანებით, ეს სტანდარტი გარკვეულწილად შეიცვალა. საქმეში *Ireland v. United Kingdom* სასამართლომ განმარტა, რომ წამება უნდა იწვევდეს საშინელ ტანჯვას, არაადამიანური მოპყრობა ინტენსიურ ფიზიკურ

¹⁴² *Dikme v. Turkey*, Application no. 20869/92, ECHR judgment, 11 July 2000, Para 93, იხ. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58751%22%7D>

¹⁴³ იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 146, 146¹ და 147-ე მუხლები

¹⁴⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, ზ. ზოხაშვილი, ქ. ხუციშვილი. თბილისი, 2004, 156.

¹⁴⁵ *The Greek Case*, Application no. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3344/67, ECHR judgment, 5 November 1969, Para 319, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73020>

თუ ფსიქიკურ ტანჯვას, ხოლო დამამცირებელი მოპყრობა მსხვერპლში უნდა აღმრავდეს შიშის, სულიერი ტკივილისა და დათრგუნვილობის განცდას, ამცირებს მას და არყევს მის ფსიქიკურ თუ მორალურ მდგომარეობას.¹⁴⁶ ამავე საქმეზე სასამართლომ იმსჯელა იმის შესახებ, რომ მესამე მუხლის დარღვევის დადგენისას მნიშვნელოვანია ისეთი ფაქტორების გათვალისწინება, როგორიცაა სქესი, ასაკი, ან მსხვერპლის ჯანმრთელობის მდგომარეობა. თუმცა ძირითადად იმ მიზნით, რომ განისაზღვროს დანაშაულის სიმძიმე. საკმარისია, რომ რომელიმე ქმედება მინიმალურ დონეზე განხორციელდეს, იმისთვის, რომ ის დაკვალიფიცირდეს წამებად, არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობად. დაკავების ან დაპატიმრების დროს ყველაზე დიდია კონვენციის მესამე მუხლის დარღვევის რისკი.¹⁴⁷ აღნიშნულ შემთხვევაში დარღვევის დასადგენად მნიშვნელოვანია გარკვეული ქმედებების განხორციელება, როგორიცაა სამედიცინო შემოწმება დაკავებამდე, პატიმრობამდე და პატიმრობის შემდგომ, და სხვ.¹⁴⁸ ცალკეულ გარემოებებში პირის მიმართ ჩატარებულმა ჩხრეკამ შესაძლოა გამოიწვიოს კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა, ექსტრადიცია, დეპორტაცია ან გაძევება ასევე შესაძლოა მოხედეს მე-3 მუხლის განხილვის სფეროში.

1.1. წამება

წამებისა და სხვა სახის სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის და დასჯის წინააღმდეგ კონვენციაში აღნიშნულია, რომ „ტერმინი „წამება“ ნიშნავს ნებისმიერ ქმედებას, რომლითაც ამა თუ იმ პირს განზრახ მიეყენება ბლიერი ტკივილი ან ტანჯვა, ფიზიკური ან სულიერი, ისეთი მიზნებით, როგორიცაა მისგან ამ მესამე პირისგან ინფორმაციის ან აღიარების მოპოვება, მისი დასჯა ქმედებისათვის, რომელიც მან ან მესამე პირმა ჩადინა, ან რომლის ჩადენაშიც ეჭვმიტანილია, ან მისი ან მესამე პირის დაშინება ან იძულება, ან ნებისმიერი ხასიათის დისკრიმინაციაზე დაფუძნებული ნებისმიერი მიზეზით, როდესაც ამგვარი ტკივილი ან ტანჯვა მიყენებულია სახელმწიფო თანამდებობის პირის, ან ოფიციალური თანამდებობით მოქმედი სხვა პირის მიერ, ან მისი წაქეზებით, ან მისი ნებართვით, ან მისი უსიტყვო თანხმობით. იგი არ მოიცავს ტკივილს ან ტანჯვას, რომელიც მხოლოდ

¹⁴⁶ Ireland v. United Kingdom, Application no. 5310/71, ECHR judgment, 18 January 1978, Para 164, 167. იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>

¹⁴⁷ წამების პრევენციის ევროპული კომიტეტის სტანდარტები . ევროპის საბჭოს საქართველოს ოფისის გამოცემა, თბ.2014.

¹⁴⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, ზ. ზოხაშვილი, ქ. ხუციშვილი. თბილისი, 2004, 161

კანონიერი სანქციების შედეგად წარმოიქმნება, არსებითად განუყოფელია მათგან, ან მათი თანმდევია.”¹⁴⁹

1.1.1. ბლიერი ფიზიკური ან სულიერი ტკივილი ან ტანჯვა

საქმეში *Ireland v. the United Kingdom* სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა არაადამიანურ მოპყრობას და არა წამებას, კერძოდ, სასამართლომ განმარტა, რომ წამებასა და ყველა სხვა სახის არაადამიანურ ქმედებას შორის ძირითადი განსხვავება გამომდინარეობდა პირისთვის მიყენებული ტანჯვის ხარისხიდან, რომელიც მოიცავდა ტანჯვის სიძლიერეს და ინტენსივობას. ყოველ კონკრეტულ ქმედებაში ტანჯვის ხარისხი და ინტენსივობა სასამართლოს აზრით, უნდა დადგენილიყო გარკვეულ ფაქტორებზე დაყრდნობით, რომელიც მოიცავდა ხანგრძლივობას, ფიზიკური და სულიერი მდგომარეობის სიმძიმეს, მსხვერპლის ასაკს, სქესს, ჯანმრთელობის მდგომარეობას, აღსრულების ხასიათსა და მეთოდს¹⁵⁰. როგორც ითქვა, მსხვერპლის სქესის, ასაკის, და ჯანმრთელობის მდგომარეობის გათვალისწინება მნიშვნელოვანია ტანჯვის ინტენსივობის განსაზღვრად. თუმცა ვერ ექნება შემამსუბუქებელი ეფექტი იმ ფაქტს, რომ მსხვერპლი ბლიერი აგებულების იყო და სხვ. აღნიშნული სასამართლომ მოგვიანებით განმარტა საქმეში *Selmouni v. France*.¹⁵¹

საბერძნეთის საქმე იყო პირველი საქმე, სადაც კონვენციის ორგანოებმა წამებასთან დაკავშირებული საჩივარი განიხილეს. კომისიამ დაადგინა, რომ საბერძნეთის სამხედრო ზენტის მხრიდან ადგილი ჰქონდა ფალანგის (*Falanga*) პრაქტიკას (ცემა ფეხის გულებზე მყარი საგნით) და ელექტროშოკის გამოყენებას, სიკვდილით დასჯის სცენის გათამაშებას და მსხვერპლთათვის სროლისა და მათი მოკვლის მუქარას. კომისიამ დაასკვნა, რომ ადგილი ჰქონდა წამების ფაქტს.¹⁵²

1.1.2. ტკივილის ან ტანჯვის განზრახ მიყენება

ევროპულმა სასამართლომ ჯერ კიდევ *Ireland v. the United Kingdom* საქმეში აღნიშნა, რომ წამება განზრახი დანაშაულია. *Aksoy v. Turkey*-ის საქმეში

¹⁴⁹ წამებისა და სხვა სახის სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის და დასჯის წინააღმდეგ კონვენცია, 1984, მუხლი 3.

¹⁵⁰ *Ireland v. The United Kingdom*, Application no. 5310/71, ECHR judgment, 18 January 1978, Para 181, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>

¹⁵¹ *Selmouni v France*, Application no. 25803/94, ECHR judgment, 28 July 1999, Para 102-103, 106. იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58287>

¹⁵² *The Greek Case* 1969, Application no. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3344/67, ECHR judgment, 5 November 1969, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73020>

სასამართლომ აღნიშნა, რომ რამდენადაც გარკვეული მომზადება და ძალისხმევა იყო საჭირო ქმედების განსახორციელებლად, ხსენებული მოპყრობა მხოლოდ განზრახ იყო შესაძლებელი, ამ შემთხვევაში ქმედება წარმოადგენდა ე.წ. „პალესტინურ დაკიდებას“, როდესაც მსხვერპლის დაკიდება ხდება ხელებით, რომელიც ზურგს უკან აქვს შეკრული¹⁵³. *Aydin v. Turkey* საქმეზე, რომელშიც განმცხადებელი – თურქეთის მოქალაქე, ეროვნებით ქურთი ქალბატონი ამტკიცებდა, რომ პატიმრობის პერიოდში, რომელიც სამ დღეს გრძელდებოდა, იგი ცემეს, აწამეს და გააუპატიურეს, სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებელთან მიმართებით განხორციელებული ყველა ქმედება (ფიზიკური და სულიერი ძალადობა, გაუპატიურება) წარმოადგენდა კონვენციის მესამე მუხლით განსაზღვრულ წამებას, რომელიც მოიაზრებდა განზრახვის არსებობას¹⁵⁴. *Dikme v. Turkey* საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ მსხვერპლის მიმართ განხორციელდა „სულ მცირე, მრავალი დარტყმა და წამების სხვა ანალოგიური ფორმები“, რაც მიუთითებდა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების წარმომადგენლების განზრახ ქმედებაზე თავიანთი მოვალეობების განხორციელების პროცესში ბ-ნ დიკმეს წინააღმდეგ¹⁵⁵.

1.1.3. მიზანი

წამებას გააჩნია მიზანი, რომელსაც წარმოადგენს ხშირ შემთხვევაში ინფორმაციის ან აღიარების მოპოვება, ანდა პირის დასჯა. სასამართლომ რამოდენიმეჯერ ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ გაერთიანებული ერების კონვენციის პირველ მუხლში, რომელშიც მოცემულია „წამების განსაზღვრება, აღიარებულია მიზნის ელემენტი, კერძოდ, კონვენცია მიუთითებს ინფორმაციის მოპოვების მიზანზე, პირის დასჯისა თუ შეშინებისთვის. *Aksoy-s*, *Dikme*-ს საქმეებზე გამოტანილ განაჩენებში სასამართლომ განსაზღვრა, რომ იკვეთებოდა აღიარების ან ინფორმაციის მოპოვების მიზანი იმ სამართალდარღვევებთან დაკავშირებით, რომელთა ჩადენაშიც აკსოი და დიკმე იყვნენ ექვმიტანილნი.¹⁵⁶ სხვა საქმეებში სადაც

¹⁵³ *Aksoy v. Turkey*, Application no. 21987/93, ECHR judgment, 18 December 1996, Para 63-64, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>

¹⁵⁴ *Aydin v. Turkey*, Application no. 57/1996/676/866, ECHR judgment, 25 September 1997, para 83-84, 87, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58371>

¹⁵⁵ *Dikme v. Turkey*, Application no. 20869/92, ECHR judgment, 11 July 2000, Para 79, 82, 85. იხ. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58751%22%7D>

¹⁵⁶ *Aksoy v. Turkey*, *Aydin v. Turkey*

ადგილი ჰქონდა პატიმართა წამებას, ძირითადად იკვეთებოდა ინფორმაციის ან აღიარების მოპოვების ან დამინების მიზანი.

1.2. არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობა

ქმედება ან დასჯა არაადამიანურად იქნება კვალიფიცირებული, თუკი იგი იწვევს ძლიერ ფიზიკურ და სულიერ ტანჯვას. წამებასა და არაადამიანურ მოპყრობას შორის ძირითადი განსხვავება ტკივილისა და ტანჯვის ხარისხში მდგომარეობს, წამებასთან შედარებით, სისასტიკის მიწინააღმდეგარა ამ შემთხვევაში უფრო დაბალია, განსაკუთრებით პატიმრობაში მყოფი განმცხადებლის შემთხვევაში, კერძოდ, ევროპულმა სასამართლომ საქმეზე *Tomazi v. France*, განაცხადა, რომ შეიძლება პატიმრობის პერიოდში დადგენილი დაზიანებები მსუბუქი ჩანდეს, მაგრამ ისინი წარმოადგენენ ფიზიკური ძალის გამოყენების აშკარა ნიშნებს იმ პირის მიმართ, რომელიც იმყოფებოდა პატიმრობაში, შესაბამისად, რომლის მდგომარეობაც უკვე დამძიმებული იყო, ამიტომ ადგილი აქვს არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობას¹⁵⁷.

საქმეზე *Ireland v. Turkey* სასამართლომ განმარტა, რომ დამამცირებელია ქმედება, რომელიც წარმოშობს მსხვერპლში შიშის, ტკივილისა და დამცირების გრძნობებს და იწვევს მის შეურაცხყოფასა და დამცირებას. განმარტების თანახმად, დამამცირებელი მოპყრობა ასევე მოიცავს ქმედებას, რომელიც დაარღვევს მსხვერპლის ფიზიკურ თუ სულიერ ხელშეუვალობას ან აიძულებს მსხვერპლს იმოქმედოს თავისი სურვილის ან სინდისის საწინააღმდეგოდ¹⁵⁸. როგორც აღინიშნა, დამამცირებელ მოპყრობასა და არაადამიანურ მოპყრობას შორის განმასხვავებელ ძირითად ფაქტორს წარმოადგენს ტკივილის ხარისხი. წამებისა და არაადამიანური მოპყრობისაგან განსხვავებით, დამამცირებელი მოპყრობისათვის აუცილებელი არ არის, რომ მან გამოიწვიოს სასტიკი ან ხანგრძლივი შედეგები. ევროპულმა სასამართლომ საქმეზე *Ribitsch v. Austria* დაადგინა, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირების მიმართ ნებისმიერი ფიზიკური ძალის გამოყენება, რომელიც არ არის მკაცრად აუცილებელი და არ არის ინსპირირებული ამ უკანასკნელის ქმედებებით, პრინციპში ამცირებს

¹⁵⁷ *Tomasi v France*, Application no. 12850/87, ECHR judgment, 27 August 1992, Para 115, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57796>

¹⁵⁸ *Ireland v. Turkey* მით. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, ზ. ზოხაშვილი, ქ. ზუციშვილი, თბილისი, 2004, 158.

პირის ღირსებას, არღვევს კონვენციის მე-3 მუხლს და კვალიფიცირდება როგორც დამამცირებელი მოპყრობა/სასჯელი¹⁵⁹.

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ზოგადი პრაქტიკა

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზმა ცხადყო, რომ ძირითადი კრიტერიუმი, რომლითაც წამება სხვა არაადამიანური მოპყრობისგან განსხვავდება, არის მსხვერპლის მიმართ განხორციელებული ქმედების „სერიოზულობა“ და „სისასტიკე“. აღნიშნული ტერმინები განმარტებას საჭიროებენ, და სასამართლოს მხრიდან ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მსხვერპლის მიმართ განხორციელებული ქმედებების ანალიზისა და თანმდევი შედეგების გათვალისწინების საფუძველზე დგინდება. *Aksoy v. Turkey* პირველი საქმე იყო, სადაც სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა წამებას. მსხვერპლის „პალესტინურმა დაკიდებამ“ გამოიწვია ორივე მკლავის პარალიზება, რაც ხანგრძლივად გაგრძელდა. აღნიშნული მოპყრობის „სერიოზულობა“ და „სისასტიკე“ სასამართლოს აზრით, მიუთითებდა წამების ფაქტზე¹⁶⁰. *Aydin v. Turkey* საქმეში განმცხადებელი ცემის, წამების და გაუპატიურების მსხვერპლი გახდა, რაც დადასტურდა სამედიცინო შემოწმების შედეგად. სტრასბურგის სასამართლომ დაადგინა, რომ ყველა ქმედება, რომელიც მსხვერპლის წინააღმდეგ განხორციელდა და მოიცავდა ფიზიკურ და სულიერ ძალადობას, წარმოადგენდა კონვენციის მესამე მუხლით გათვალისწინებულ წამებას¹⁶¹. *Cakici v. Turkey* საქმეში განმცხადებელს წარმოადგენდა პირი, რომელსაც ქურთების წინააღმდეგ ჩატარებული ოპერაციის შედეგად დაპატიმრების შემდეგ 3 თვის განმავლობაში ცემდნენ, ჩაუმტვრიეს ნეკნი, გაუტეხეს თავი, დაკითხვების დროს იყენებდნენ ელექტრო შოკს. სასამართლომ დაადგინა, რომ განხორციელებული ქმედება თავისთავად წარმოადგენდა მე-3 მუხლის ყველაზე უხემ დარღვევას – წამებას და ნაკლებად იმსჯელა ტკივილის და ტანჯვის ხარისხზე, ასევე დიდი დრო არ დაუთმო იმის გარკვევას, თუ რა წარმოადგენდა აღნიშნული ქმედებების მიზანს.¹⁶² საქმეში *Selmouni v. France* განმცხადებელი წარმოადგენდა პოლანდიისა და მაროკოს მოქალაქეს, რომელიც დააპატიმრეს საფრანგეთში. მის მიმართ

¹⁵⁹ *Ribitsch v. Austria*, Application no. 18896/91, ECHR judgment, 4 December 1995, Para 38, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57964>

¹⁶⁰ *Aksoy v. Turkey*, Application no. 21987/93, ECHR judgment, 18 December 1996, Para 64, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>

¹⁶¹ *Aydin v. Turkey*, Application no. 57/1996/676/866, ECHR judgment, 25 September 1997, Para 83-86, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58371>

¹⁶² *Cakici v. Turkey*, Application no. 23657/94, ECHR judgment, 8 July 1999, Para 89-93, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58282>

ხორციელდებოდა სხვადასხვა სახის ძალადობა, როგორიცაა თემებით თრევა, უმოწყალოდ ცემა, და სხვ. რაც ხორციელდებოდა მუდმივად და წარმოადგენდა თავდასხმის ჩვეულებრივ ფორმას დაკითხვისას. აღნიშნულ საქმეში ასევე ადგილი ჰქონდა განმცხადებლის მიმართ სექსუალურ ძალადობასა და გაუკუღმართებულ ქმედებებს. სასამართლომ აღნიშნა, რომ საკმარისი იყო ის ფაქტი, რომ ფიზიკურმა და სულიერმა ძალადობამ გამოიწვია განმცხადებლის ძლიერი ტკივილი და ტანჯვა, რაც ატარებდა განსაკუთრებით „სერიოზულ“ და „სასტიკ“ ხასიათს. სასამართლომ ერთმნიშვნელოვნად დაადგინა კონვენციის მესამე მუხლის დარღვევა, კერძოდ, წამების ფაქტი¹⁴³. საქმეში *Dikme v. Turkey* განმცხადებლის წინააღმდეგ განხორციელებული ქმედება ატარებდა ისეთ ხასიათს, რომ გამოეწვია როგორც ფიზიკური, ასევე სულიერი ტანჯვა, რასაც ამძიმებდა ის ფაქტი რომ იგი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში თვალახვეული სრულიად იზოლირებული იმყოფებოდა, რამაც გამოიწვია მასში შიშის, დაუცველობისა და უსუსურობის გრძნობა. სასამართლომ დაადგინა, რომ მთლიანობაში განმცხადებლის წინააღმდეგ ადგილი ჰქონდა წამების ფაქტს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მესამე მუხლის მნიშვნელობით¹⁴⁴.

3. კონვენციის მე-3 მუხლის აბსოლუტური ხასიათი

მართალია, სამართლის თეორიის საკითხია, ის თუ, რამდენად შესაძლებელია და რამდენად მიზანშეწონილია სამართლისთვის, არსებობდეს ისეთი აბსოლუტური ხასიათის ნორმა, რომელსაც საპირწონედ, სასწორის მეორე მხარეს დამდგარი ვერცერთი სხვა უფლება ვერ გადაწონის. თუმცა საერთაშორისო სამართლისთვისაც კი, შესაძლოა ასეთ კითხვას ჰქონდეს ერთი შეხედვით, ჰიპოთეტურ მსჯელობაზე მეტი მნიშვნელობა. მაშინ, როდესაც ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა კონვენციის მე-3 მუხლით განმტკიცებულ წამებისგან ხელშეუხებლობის აბსოლუტურ უფლებას კონვენციის მე-15 მუხლის მე-2 პუნქტი კიდევ უფრო აბსოლუტურ ხასიათს ანიჭებს, თითქმის ეჭვგარეშეა, რომ კონვენციური ჩანაწერით, ისევე როგორც შემდგომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომებით, არ არსებობს არავითარი გამართლება და არავითარი გამონაკლისი მე -3 მუხლის დებულებიდან გადახვევასთან დაკავშირებით. როგორც სასამართლომ, საქმეზე *Ireland v. United Kingdom*, განაცხადა, წამებისაგან ხელშეუხებლობა არის კონვენციით გარანტირებული აბსოლუტური დებულება, რომელსაც სხვა

¹⁴³ *Selmouni v France* Application no. 25803/94, ECHR judgment, 28 July 1999, Para 104-105, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58287>

¹⁴⁴ *Dikme v. Turkey*, Application no. 20869/92, ECHR judgment, 11 July 2000, იხ. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%5B%22itemid%22%3A%22001-58751%22%5D>

მუხლებისგან განსხვავებით არ გააჩნია არავითარი გამოწვევის, და არავითარი გადახვევის შესაძლებლობა, მათ შორის, ისეთი საგანგებო მდგომარეობის დროსაც კი, რომელიც მთელი ერის არსებობას უქმნის საფრთხეს, რაზეც მიუთითებს კონვენციის მე-15 მუხლის მეორე პუნქტიც¹⁶⁵.

იურიდიულ ლიტერატურაში დიდი გამოხმაურება მოჰყვა მაგნუს გეფგენის ფრანკფურტში მომხდარ შემთხვევას, რომელმაც გაიტაცა თერთმეტი წლის ბავშვი. როცა დაიჭირეს, სამართალდამცავებს არ გაუშვილა, რომ ბავშვი ცოცხალი აღარ იყო. იმის გამო, რომ გაეგოთ, სად იმყოფებოდა ბავშვი და მისი სიცოცხლე გადაერჩინათ, სამართალდამცავებმა გამოიყენეს წამების მუქარა, გეფგენმა ბავშვის ადგილმდებარეობა გააზიარა, თუმცა ის ცოცხალი აღარ დახვდათ. პოლიციელების ქმედება ფრანკფურტის სასამართლომ, პირობითი მსჯავრის შეფარდების მიუხედავად, გაამართლა, თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ამ საქმეში მე-3 მუხლის დარღვევა დაადგინა¹⁶⁶.

ამასთან დაკავშირებით წარმოიშვა გარკვეული აზრთა სხვადასხვაობა, ერთი მხრივ, მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევდა, რომ კონვენციის მე-3 მუხლი, რამდენადაც ჩანაწერით არ მიუთითებს მიზნის არსებობაზე, გულისხმობს, რომ წამება თავად წარმოადგენს თვითმიზანს, რაც გეფგენის საქმეში სახეზე არ ყოფილა, ამ მოსაზრებას ასევე ემხრობოდა პოლიციის დეპარტამენტის უფროსი. მეორე მხრივ, მეცნიერთა ნაწილი იმ ფაქტზე მითითებით, რომ ადგილი არ ჰქონია უშუალოდ წამებას, არამედ წამების მუქარას, თვლიდა, რომ აღნიშნული გამართლებული შეიძლება ყოფილიყო ბავშვის სიცოცხლის გადარჩენის მიზნით და ჩათვლილიყო აუცილებელ მოგერიებად.¹⁶⁷ პირველი მოსაზრება მიზანთან დაკავშირებით შეიძლება უარყოფილ იქნეს აღნიშნული არგუმენტების არსებობისას, მართალია კონვენცია პირდაპირ არ მიუთითებს მიზანზე, მაგრამ წამების წინააღმდეგ მიმართული მთელი რიგი აქტები და სასამართლოს პრაქტიკა ადასტურებს, რომ წამებას ხშირ შემთხვევაში ახლავს მიზანი და ამას შეიძლება სწორედ ინფორმაციის მოპოვება წარმოადგენდეს. აღნიშნული ინფორმაცია უდაოდ მიჩნეულ უნდა იქნას, როგორც უკანანო მტკიცებულება მოწამლული ხის ნაყოფის დოქტრინიდან გამომდინარე. მეორე

¹⁶⁵ Ireland v. United Kingdom. Application no. 5310/71, ECHR judgment, 18 January 1978, Para 163. იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57506>

¹⁶⁶ Gäfgen v. Germany, Application no. 22978/05, ECHR judgment, 1 June 2010, იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/tur/?i=001-99015>

¹⁶⁷ იხ. მ. ტურავა, წამება და წამების მუქარა ადამიანის სიცოცხლის გადასარჩენად, ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო სტანდარტები და საქართველო, რედ. კ. კორკელია, თბილისი, 2011, 202.

მხრივ, საქმეში ირკვევა, რომ სამართალდამცავები სწორედ ასეთ მტკიცებულებას დაეყრდნენ და ამგვარად აღმოაჩინეს ბავშვის სხეული.

რაც შეეხება იმას, რომ განხორციელდა წამების მუქარა და არა წამება, წამებასა და წამების მუქარას შორის, იმ თვალსაზრისით, რომ წამების განმარტება თავის თავში მოიცავს არა მხოლოდ ფიზიკურ, არამედ სულიერ ტანჯვასაც, ზღვარი შეიძლება ძალიან პირობითად ჩაითვალოს. გარემოება, რომ განხორციელდა მუქარა და არა უშუალოდ წამება, არ ამსუბუქებს მდგომარეობას.

ზემოაღნიშნული მოსაზრებების მიუხედავად, მხედველობაში მაინც უნდა იქნეს მიღებული ის შესაძლო უარყოფითი შედეგები, რაც კონვეციის მე-3 მუხლის ამგვარ მკაცრ განმარტებას შეიძლება მოჰყვეს. კერძოდ, ყურადსაღებია ის, რომ აღნიშნულ საქმემდე არსებულმა მეცნიერთა მიერ მოყვანილმა ჰიპოტეტურმა საქმეებმა წამებისაგან ხელშეუხებლობის უფლებისა და უდანაშაულო ადამიანების სიცოცხლის ხელშეუხებლობის უფლებების შეპირისპირების შესახებ მოგვიანებით სწორედ გეფგენის საქმეში შეისხა ხორცი. მართალია, რეალურად ბავშვი უკვე აღარ იყო ცოცხალი, თუმცა რამდენადაც ეს სამართალდამცავებისთვის იყო უცნობი, ისინი არჩევანის წინაშე დადგნენ გამოყენებინათ წამების მუქარა როგორც ერთადერთი დარჩენილი საშუალება უდანაშაულო ბავშვის სიცოცხლის გადასარჩენად (რომელიც ცოცხალი ეგონათ) თუ არ გამოეყენებინათ ის.

ვფიქრობ, მძევლის „უდანაშაულობაზე“ მითითება შეიძლება ირელევანტური იყოს, რამდენადაც სამართალი არ წარმოადგენს სუბიექტური ღირებულებების ომის არეალს, ასევე მძევალთა შესაძლოდ დიდ რაოდენობაზე მითითება შეიძლება აღმოჩნდეს შეუსაბამო, რადგან სამართალი არ ცნობს კვანტიტატიურ უპირატესობას. ნაშრომში „წამება და წამების მუქარა ადამიანის სიცოცხლის გადასარჩენად“ პროფესორ მერაბ ტურავას მოჰყავს მრავალი ჰიპოთეტური შემთხვევა, როდესაც წამებისაგან ხელშეუხებლობის უფლების საპირწონედ დგება მრავალი ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, უსაფრთხოების დაცვის სახელმწიფო ვალდებულება. მათ შორის, ტერორისტული აქტების შემთხვევაში, როცა შესაძლოა, ერთადერთ საშუალებას ხალხის გადასარჩენად, დიდი უბედურების თავიდან ასაცილებლად წამების ან წამების მუქარის განხორციელება წარმოადგენდეს და განიხილავს წამების აკრძალვის ტელეოლოგიურ შეზღუდვას (წამების აკრძალვის რელატივირება მოხდეს მაშინ, როცა მძევლის სიცოცხლე (სავარაუდოდ) უპირისპირდება დამნაშავის

ღირსებას, ან როცა მძევლის ღირსება უპირისპირდება დამნაშავეს ღირსებას) ან მის გამართლებას სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გარემოებით¹⁶⁸.

განსაკუთრებით პირველ მათგანს საერთაშორისო სამართლის მიზნებიდან გამომდინარე, წამების აკრძალვის ტელეოლოგიური შეზღუდვის დაშვებას, შესაძლოა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდეს. კერძოდ, კონვენციის მე-3 მუხლის მიზანს წარმოადგენს სახელმწიფოებში ადამიანის წამებისაგან ხელშეუხებლობის უფლების დაცვა, ამასთან მუხლი სახელმწიფოებს აკისრებს ნეგატიურ და პოზიტიურ ვალდებულებებს, კერძოდ, უზრუნველყონ ისეთი სამართლებრივი მექანიზმების არსებობა, რომელიც დაიცავს ადამიანის ღირსებას. თუ სახელმწიფო დადაგება ისეთი ტერორისტული აქტების წინაშე, რომელიც დაემუქრება უდანაშაულო ადამიანთა ღირსების ხელყოფას, რა შედეგი შეიძლება გამოიწვიოს იმან, რომ სახელმწიფოს მიერ ამგვარი ხელყოფის აღკვეთის მიზნით გამოყენებული წამების მუქარა ან წამება უპირობოდ ჩაითვლება კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევად? თუ ღირსების საპირწონედ კვლავ ღირსება დადგება, ხომ არ შეიძლება ითქვას, რომ გეფგენის პრეცედენტმა შექმნა მკაცრი და მარალი სტანდარტი, რომელიც სახელმწიფოს უდანაშაულო ადამიანთა ღირსების დასაცავად უბერკეტოდ ტოვებს?

ამასთან, როგორც ზემოთ დადგინდა, სასამართლო იერარქიულად მიჯნავს ერთმანეთისგან „წამებას“, „არაადამიანურ“ და „დამამცირებელ მოპყრობას“, თუმცა უპირობოდ აბსოლუტური ხასიათი გააჩნია მე-3 მუხლს, და არა მის რომელიმე განცალკევებულ დაცვის სფეროს, თუმცა საკითხავია, შესაძლებელია თუ არა, რომ მოხდეს არა წამების, არამედ არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობის რელატივირება მაგალითად, მძევლად ხელში ჩაგდებული ადამიანის წამებისაგან დაცვის მიზნით? ვფიქრობ, კონვენციური ჩანაწერი, და მეტწილად, პრაქტიკაც ამის საშუალებას არ იძლევა.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებით, სტრასბურგის სასამართლოს მკაცრი მიდგომა მსგავსი ჰიპოთეტური კითხვების მწვავედ წამოჭრის საფუძველს ქმნის, მათ შორის თუ გავითვალისწინებთ, რომ სასამართლო მე-3 მუხლის დარღვევასთან არსებული დიდი ეჭვის შემთხვევაში უკვე იხრება სახელმწიფოს წინააღმდეგ¹⁶⁹. თუმცა მეორე მხრივ, ისიც უნდა აღნიშნოს, რომ აქამდე არსებული პრეცედენტების მიერ შეფასებული სამართლებრივი ღირებულებები არ დამდგარა ეჭვქვეშ, სასამართლო

¹⁶⁸ იქვე, 205, 210

¹⁶⁹ Michael K. Addo and Nicholas Grief, Does Article 3 of The European Convention on Human Rights Enshrine Absolute Rights? *European Journal of International Law*, 9 (1998), 513

ინდივიდუალურად ეკიდება კონვენციის მე-3 მუხლთან დაკავშირებულ შემთხვევებს და ბრმად არ მიყვება მის მიერვე დადგენილ სტანდარტს. მაგალითად, საქმეზე *Klaas v. Germany*, სადაც სამმა მოსამართლემ განსხვავებული აზრი ჩამოაყალიბა, გამოტანილ გადაწყვეტილებაში არ დაფიქსირდა მე-3 მუხლის დარღვევა მტკიცებულებათა სიმცირის გამო. განსახვავებულ მოსაზრებაში ჩამოყალიბებულ იქნა აზრი იმის შესახებ სასამართლო ასეთი მიდგომით, დიდი ალბათობით ხელ უწყობდა „კარგად დაფარულ“ ბოროტებას¹⁷⁰.

დასკვნა

ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლით გარანტირებული წამებისაგან ხელშეუხებლობის უფლება აბსოლუტური ხასიათის მატარებელია, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზმა ცხადყო, რომ მესამე მუხლის დაცვის სტანდარტი მაღალია და მკაცრი. მიუხედავად იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული აზრთა სხვადასხვაობისა, მსგავსი სტანდარტი უპირობო გარანტია იმის, რომ სახელმწიფო დაიცავს ადამიანის ყველაზე მნიშვნელოვან უფლებას – ღირსების უფლებას და მის დარღვევას არ მოჰყვება არანაირი გამართლება ან გამართლების მცდელობა. სასამართლო მტკიცებულებების სიღრმისეულად გამოკვლევის გზით ცდილობს თავიდან აირიდოს ამ უფლების მირმა არსებული სენსიტიური შინაარსით ბოროტად მანიპულირების მცდელობა, თუმცა რთულია ითქვას, რა სტანდარტს განამტკიცებს სასამართლო მომავალში როცა სამეცნიერო ლიტერატურაში სამართლის პროფესორთა მიერ მოყვანილი ჰიპოთეტური შემთხვევები რეალობად იქცევა.

¹⁷⁰ *Klaas v. Germany*, Application no. 15473/89, ECHR judgment , 22 September 1993, (DISSENTING OPINION OF JUDGE PETTITI) იხ. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57826>

ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება ადამიანის უფლებათა ევროპული
კონვენციისა და ევროსასამართლოს პრეცედენტული პრაქტიკის მიხედვით

შესავალი

გამოხატვის თავისუფლება და სახელმწიფოს მხრიდან მისი რეალიზების გარანტიების შექმნა მნიშვნელოვანია, როგორც თითოეული ინდივიდის პიროვნული განვითარების, ასევე ნებისმიერი დემოკრატიული სახელმწიფოს ნორმალური ფუნქციონირებისათვის. მის მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ეს უფლება დაცულია კონსტიტუციურადაც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. კაცობრიობის განვითარებასთან ერთად იგი იხვეწებოდა, ხდებოდა ინტერპრეტაცია და დროის ცვლილებასთან ერთად ახლებურად გააზრება. გამოხატვის თავისუფლება მედიაში განსაკუთრებულია. სახელმწიფოს პოზიტიური და ნეგატიური ვალდებულებები გააჩნია ამ კუთხით:

არ ჩაერიოს არაკანონიერად მედიის საქმიანობაში;

შექმნას გარანტიები, რომლითაც უზრუნველყოფილი იქნება ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება.

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, სახელმწიფოს მხრიდან მაუწყებლობაზე ლიცენზიის გაცემისთვის პირობების დადგენა არ წარმოადგენს ამ უფლებაში ჩარევას. თანამედროვე მსოფლიოში განვითარებული პროცესები, გლობალიზაცია ცხადყოფს, რომ სულ უფრო აქტუალური ხდება გამოხატვის თავისუფლება. საერთაშორისო ორგანიზაცია „Reporters Without Borders“ ყოველწლიურად აქვეყნებს სტატისტიკას, რომელიც ეხება საკითხს, თუ რა მდგომარეობაა მედიის თავისუფლების კუთხით მსოფლიოში. სამწუხაროა, რომ ამ სიაში არა ერთეული, არამედ ათეული სახელმწიფოა გაერთიანებული. ერაყი, სერბეთი, ჯიბუტი, სირია, ვიეტნამი, სუდანი – ეს ქვეყნების არასრული ჩამონათვალია, სადაც ყოველდღიურად ირღვევა ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება. მედიას მთლიანად აკონტროლებს ხელისუფლების სათავეში მყოფი მეთაურები და საზოგადოება იმყოფება „ინფორმაციულ ვაკუუმში“. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ირღვევა არამხოლოდ ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი, შეიძლება ჟურნალისტზე განხორციელდეს მე-2 და მე-3 მუხლით დაცული უფლების დარღვევა. ისინი ხშირად ხდებიან ძალადობის, მუქარის

* სტუ სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის სამაგისტრო პროგრამის სტუდენტი

მსხვერპლი და რაც ყველაზე მეტად ამწვავებს სიტუაციას, არ ხდება სათანადო გამოძიება სახელმწიფოს მხრიდან.

1. ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი და მისი თავისებურებები

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი, გამოხატვის თავისუფლება, არააბსოლუტურ უფლებათა კატეგორიას მიეკუთვნება. სტრუქტურის მიხედვით იგი ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში მოცემულია ამ უფლების დეფინიცია, ხოლო მეორე ნაწილი განსაზღვრავს იმ შემთხვევებს, როდესაც დასაშვებია მისი შეზღუდვა. შეზღუდვა უნდა განხორციელდეს კანონის საფუძველზე: ეროვნული უშიშროება, დანაშაულის აღკვეთა, ჯანმრთელობის ან მორალის დაცვა, ტერიტორიული მთლიანობა, საიდუმლო ინფორმაციის გავრცელების პრევენცია, სასამართლოს მიუკერძოებლობის გარანტირება. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ უფლებაში ჩარევით დაცული უნდა იყოს მეტი სამართლებრივი მნიშვნელობის სიკეთე. ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სახელმწიფომ უნდა იხელმძღვანელოს ამ მოცემულობით, რომლითაც შესაძლებელია დასაბუთდეს გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევა. სხვა შემთხვევაში, სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ქმედება უკანონოდ მიიჩნევა. ასევე აღსანიშნავია ის ფაქტორიც, რომ მიღებული ზომები უნდა იყოს თანაზომიერი და დასაბუთი ლეგიტიმური მიზნის მიღწევის შესაძლებლობას იძლეოდეს.

ევროპული სასამართლოს განმარტებით, გამოხატვის თავისუფლება დემოკრატიული საზოგადოების განვითარების მნიშვნელოვანი საფუძველია. მისი შეზღუდვისას სახელმწიფომ უნდა დაიცვას გარკვეული ფარგლები, რადგან მედიას უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია აკისრია – მიაწოდოს მოსახლეობას ობიექტური და სანდო ინფორმაცია ქვეყანაში თუ მის ფარგლებს გარეთ მიმდინარე პროცესებზე. სახელმწიფოში, სადაც არაა დაცული ჟურნალისტიკის გამოხატვის თავისუფლება, შესაბამისად არ არსებობს დამოუკიდებელი მედია და მმართველობის დემოკრატიული რეჟიმი. თუმცა ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ ამ უფლებით სარგებლობისას საჭიროა ჟურნალისტების მხრიდანაც გარკვეული ფარგლების დაცვა, მაგალითად თვითცენზურა.

გამოხატვის თავისუფლება თავის თავში მოიაზრებს, როგორც განსჯის შედეგად გამოთქმულ შეხედულებას, ასევე დაუფიქრებელ და სპონტანურ გამონათქვამებსაც. „ჟურნალისტის მხრიდან მისი რესპოდენტისთვის შესაბამისი შეკითხვის დასმა, თუნდაც საიდუმლოების შემცველ მონაცემებზე, გამოხატვის

თავისუფლების რეალიზაციის ერთ-ერთ მაგალითად შეიძლება იქნეს მოაზრებული”.¹⁷¹

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა ცხადყოფს საგამომიებო ჟურნალისტიკის სფეროს დაუცველობას. თუ გადავხედავთ წარსულს, გამომიებელმა ჟურნალისტებმა დიდი წვლილი შეიტანეს, როგორც სხვადასხვა გახმაურებული საქმის გახსნაში, ასევე დაუდეს დასაბამი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში რეფორმებს. ერთ-ერთ მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ „პანამის დოკუმენტები“, რომლის მიხედვითაც მხილებულ იქნა ოფშორული ზონების გამოყენება მსოფლიოს გავლენიანი ადამიანების მიერ ფულის გასათეთრებლად. 2017 წელს ჟურნალისტების გამოძიებას ასეთი ფართომასშტაბიანი საქმიანობისთვის პულიტცერის პრიზი გადაეცა. ამ სფეროში მომუშავე ჟურნალისტი იკვლევს სხვადასხვა საკითხებს, გამოთქვამს საკუთარ შეხედულებებს, აკერებს ინფორმაციას, რასაც საბოლოოდ სთავაზობს თავის აუდიტორიას. „საგამომიებო ჟურნალისტიკის მთავარი მიზანი უსამართლობის მხილებაა.“¹⁷² მნიშვნელოვანია ჟურნალისტი დაცული იყოს თავის საქმიანობის შესრულებისას, არ გახდეს დევნის ობიექტი. სახელმწიფო ზოგიერთ შემთხვევაში აპატიმრებს ჟურნალისტებს, რაც არღვევს გამოხატვის თავისუფლების მე-10 მუხლს, რადგან გამოყენებული სანქციები ზოგჯერ ზედმეტად მკაცრია.

ევროპული სასამართლო მუდმივად ამახვილებს ყურადღებას გამოხატვის თავისუფლებით დაცულ გარანტიებზე, რომ ჟურნალისტმა თავად მიიღოს გადაწყვეტილება თუ რომელი თემა გააშუქოს და რა ინფორმაცია მიაწოდოს საზოგადოებას. ეს თავის თავში მოიაზრებს ისეთი საკითხების გაშუქებას, რომელიც შეიძლება იყოს აქტუალური, მწვავე დისკუსიის საგანი და ზოგიერთ შემთხვევაში ქვეყნის ლიდერებისთვის „არასასიამოვნო“. ევროპულმა სასამართლომ ერთ-ერთ საქმეზე ასეთი განმარტება გააკეთა: „მიუღებელია ჟურნალისტს ჩამოერთვას უფლება, გამოხატოს კრიტიკული შეფასებები, მსჯელობები, იმ შემთხვევაშიც კი თუ ვერ შეძლებს მათი ჭეშმარიტების დამტკიცებას.“¹⁷³ ხელისუფლება მუდმივად ცდილობს მედიის გაკონტროლებას, რისი მიზანიცაა – გახადოს ქვეყნის მართვა იოლი. მედიის კონტროლს კი ხშირად გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვასთან მივყავართ. ევროპის თავმესაფრის

¹⁷¹ ჯორბენაძე ს., ბახტაძე უ., მაჭარაძე ზ., მედიასამართალი, ს. ჯორბენაძის რედაქტორობით, თბ., 2014, 87.

¹⁷² იქვე: 92.

¹⁷³ გამოხატვის თავისუფლება, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის განხორციელება, გზამკვლევი, ლ. ჭელიძის რედაქტორობით, 20.

მხარდაჭერის ოფისი (EASO), ჟურნალისტთა დაცვის კომიტეტი, საერთაშორისო ორგანიზაცია "Amnesty International" – მუდმივად ადევნებენ თვალს ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლების დაცულობას ქვეყნებში, სადაც მედია კონტროლირებადია. ჟურნალისტები, რომლებიც აშუქებენ საპროტესტო აქციებს ხდებიან დევნის, ძალადობის, მუქარის მსხვერპლნი. პოლიტიკური პარტიები განსაზღვრავენ იმ თემების ჩამონათვალს, რომლის გამოქვეყნების უფლებაც აქვს მედიას. აღნიშნული ფაქტორი მთლიანად არღვევს კონვენციის მე-10 მუხლს, რადგან ესაა სახელმწიფოს მხრიდან არაკანონიერი თვითნებური ჩარევა, რომელსაც საფუძვლად არ უდევს ლეგიტიმური მიზანი.

ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება მოიცავს ჟურნალისტური წყაროების დაცვის საკითხსაც. „სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ჟურნალისტთა ხელშეუხებლობისა და ჟურნალისტური წყაროების კონფიდენციალურობის დაცვის აუცილებლობა“.¹⁷⁴ აღნიშნული ქმნის წინაპირობას თავისუფალი მედიის არსებობისთვის, მისი შეზღუდვა კი ხელს შეუშლის მთავარი ფუნქციის შესრულებაში – მიაწოდოს საზოგადოებას ინფორმაცია. „ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა 2000 წლის 8 მარტს მიიღო 7 რეკომენდაცია ჟურნალისტთა უფლების შესახებ და მათ შორის ერთი იყო – არ გაამჟღავნონ ინფორმაციის წყარო“.¹⁷⁵

ევროპული სასამართლო მუდმივად აღნიშნავს გამოხატვის თავისუფლების რეალიზაციისთვის პლურალიზმის არსებობის აუცილებლობას. „მედიაში პლურალიზმი გამოხატვის თავისუფლების მნიშვნელოვანი ასპექტია. დემოკრატიულ საზოგადოებაში უნდა ხდებოდეს მედიაში მოსაზრებების პლურალიზმის არა უბრალოდ შეწყნარება, არამედ აქტიურად უნდა ხდებოდეს მისი წახალისება და ხელშეწყობა. მედიაში უნდა შუქდებოდეს საზოგადოებაში არსებული განსხვავებული თვალსაზრისები, რაც ტოლერანტობის განვითარების საწინდარია“.¹⁷⁶ ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება არ უნდა გავიგოთ, როგორც შეუზღუდავი უფლება. თითოეულ ჟურნალისტს აქვს უფლებებთან ერთად გარკვეული პასუხისმგებლობებიც. მის ერთ-ერთ ვალდებულებას წარმოადგენს ფაქტების გადამოწმება, თუმცა გამონაკლისია სახელმწიფო ორგანოების მიერ მიწოდებული ინფორმაცია. თუ გადავხედავთ

¹⁷⁴ გოგირიძე ე., გამოხატვის თავისუფლება კონფლიქტურ ღირებულებათა სამართლიანი დაბალანსების კონტექსტში, თბ., 2007, 9.

¹⁷⁵ გამოხატვის თავისუფლება, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის განხორციელება, გზამკვლევი, ლ. კელიძის რედაქტორობით, 23.

¹⁷⁶ <https://rm.coe.int/guidelines-safeguarding-privacy-in-media-coverage-georgian/1680760838?fbclid=IwAR3yhnRWHOXaldod—6oiuPQzplT6BObUJram6OCQ—j7B9Iq9cnyMG80taY> (21.10.2020)

თანამედროვე რეალობას, ჟურნალისტები ცდილობენ გაამძაფრონ და უფრო პროვოკაციულად წარმოაჩინონ გამოქვეყნებული ინფორმაცია. ამის მთავარ მიზანს წარმოადგენს მხოლოდ და მხოლოდ აუდიტორიის მიზიდვა. აღნიშნულსაც მოიაზრებს ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი, მაგრამ მთავარი დათქმა ინფორმაცია იყოს სწორი და არ მოხდეს საზოგადოების შეცდომაში შეყვანა. განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო ჟურნალისტის მხრიდან, როდესაც იგი აქვეყნებს ფოტომასალას. ამით შეიძლება დაირღვეს სხვა პირის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება. ამიტომ უნდა დადგინდეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ბალანსი, ერთი მხრივ, პირის უფლებას – დაცული იყოს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობისგან, მეორე მხრივ, საზოგადოების ინტერესს შორის. ევროპული სასამართლოს წარსული პრაქტიკის ანალიზით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საკმაოდ დიდი ხნის წინ მიღებული გადაწყვეტილებები დღესაც ეხმიანება ჟურნალისტიკის წინაშე მდგარ გამოწვევებს. ამის ერთ-ერთ მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ ჟურნალისტის მხრიდან საჯარო პირის კრიტიკა. სასამართლომ განმარტა, რომ პირი, რომლის საქმიანობა საზოგადოებრივ ინტერესზე ახდენს გავლენას, შესაძლოა გახდეს კრიტიკის ობიექტი, რაც წარმოადგენს გამოხატვის თავისუფლების რეალიზების ერთ-ერთ მაგალითს.

„მედიის თავისუფლება მოიცავს ველდებულებასა და პასუხისმგებლობას, განსაკუთრებით კი იმ შემთხვევაში, როდესაც ის შეიძლება შეეხოს კერძო პირების რეპუტაციას. სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ კონვენციის მე-10 მუხლით გათვალისწინებული გარანტიები განსაკუთრებულ საზოგადოებრივ ინტერესს მიკუთვნებულ საქმეებზე იცავს ჟურნალისტს იმ შემთხვევაში, თუ ის კეთილსინდისიერად მოქმედებს, რათა საზოგადოებას მიაწოდოს ზუსტი და სანდო ინფორმაცია ჟურნალისტიკის ეთიკის შესაბამისად“.¹⁷⁷

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ 2013 წლის 6 დეკემბერს გააკეთა მოხსენება „The Safety of Journalists“¹⁷⁸, რომელიც ეხებოდა ჟურნალისტების უსაფრთხოებას. ამ მოხსენებაში განხილული იყო სხვადასხვა მუხლი, მათ შორის მე-10 მუხლი – გამოხატვის თავისუფლება. სასამართლომ ხაზი გაუსვა თანამედროვე მსოფლიოში დამოუკიდებელი მედიის როლს და მის მთავარ ფუნქციას – იყოს მთავარი „საზოგადოებრივი დამკვირვებელი“. ქვეყანაში,

¹⁷⁷ ფ. ლიჩი, როგორ მიემართათ ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს, თბ., 2013, 446.

¹⁷⁸ <https://www.echr.coe.int/Documents/Research-report-safety-journalists-ENG.PDF?fbclid=IwAR0YeOn-3-6bvsqOGs4KCfEvNiqrNonVFzEzklqLyVTKBXdqV6aW0cH59xpE> (23.10.2020)

სადაც ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება დაცულია, სრულდება სახელმწიფო პოზიტიური ვალდებულება შექმნას გარემო, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის თავისუფლად მიღებას და გავრცელებას.

2. ადამიანის უფლებათა ევროსასამართლო პრაქტიკა

ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს მე-10 მუხლთან მიმართებით საკმაოდ მდიდარი პრაქტიკა აქვს, რაზეც მოწმობს გადაწყვეტილებათა სიმრავლე. აღსანიშნავია, რომ თითოეული გადაწყვეტილება უნიკალურია და ხშირ შემთხვევაში გვთავაზობს, როგორც ჟურნალისტის გამოხატვით თავისუფლების ახლებურ გააზრებას, ასევე გამოკვეთს პოზიტიურ თუ ნეგატიურ ვალდებულებებს, რაც სახელმწიფოს აკისრია. ქვემოთ რამოდენიმე მათგანზე იქნება გამახვილებული ყურადღება.

საქმეში *Özgür Gündem v. Turkey*¹⁷⁹ – გაზეთი იბულებული გახდა შეეჩერებინა გამოცემა. ამის მიზეზი კი ჟურნალისტებზე განხორციელებული ქმედებები იყო. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა. აღნიშნა, რომ სახელმწიფომ ვერ შეძლო ფაქტების სრულყოფილად გამოძიება და მათ აღსაკვეთად ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა. მან ასევე ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებაში შედის ჟურნალისტების დაცვის გარანტიების შექმნა, რაც უზრუნველყოფს შემდგომ მათი გამოხატვის თავისუფლების რეალიზებას.

საქმე *Dink v. Turkey*¹⁸⁰ – მომჩიევანი იყო ჟურნალისტი ჰრანტ დინკი, რომელიც დააპატიმრეს გამოქვეყნებული სტატიების გამო. თურქეთის სახელმწიფოს პოზიციას ეყრდნობოდა იმ გარემოებებს, რომ აღნიშნული სტატიები შეურაცხმყოფელი იყო თურქული თვითმყოფადობისთვის და შეიცავდა მწვავე საკითხებს, როგორიცაა სომხების გენოციდი. ჟურნალისტი გახდა მუქარის და დევნის მსხვერპლი. მოცემულ საქმეზე ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა თურქეთის მხრიდან გამოხატვის თავისუფლების დარღვევა.

*Fatullayev v. Azerbaijan*¹⁸¹ საქმეში გამოიკვეთა, რომ ჟურნალისტის მხრიდან ისტორიული საკითხების კვლევასა და ჭეშმარიტების დადგენას კონვენციის მე-10 მუხლი მოიცავს. მომჩივანმა გამოაქვეყნა სტატია მთიანი ყარაბაღის

¹⁷⁹ *Özgür Gündem v. Turkey*, No. 23144/93. <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>

¹⁸⁰ *Dink v. Turkey* No. 2668/07 <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>.

¹⁸¹ *Fatullayev v. Azerbaijan* No. 40984/07. <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>

კონფლიქტზე, სადაც მწვავედ აკრიტიკებდა აზერბაიჯანის მხრიდან განხორციელებულ ქმედებებს. ამ სტატიის გამოქვეყნების შემდეგ იგი დააპატიმრეს. ევროპულმა სასამართლომ მოცემულ საქმეში დაადგინა კონვენციის მე-10 მუხლის დარღვევა, გააკრიტიკა აზერბაიჯანის სახელმწიფოს ქმედება ჟურნალისტის ორწელიწადნახევრიან პატიმრობაზე. სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში აღნიშნა, რომ ბატონი ფატულაევის მიზანი იყო არა სახელმწიფოს გაკრიტიკება, არამედ მოსახლეობისთვის ისტორიულ მოვლენაზე ინფორმაციის მიწოდება.

*Giniewski v. Poland*¹⁸² – მოცემული საქმე ეხებოდა საგაზეთო სტატიას. ჟურნალისტმა გააკრიტიკა პაპი, რაც პოლონეთის სახელმწიფოს მხრიდან გახდა მისი ბრალდების საფუძველი. სტატია შეურაცხყოფდა ქრისტიანულ საზოგადოებას, თუმცა ევროპული სასამართლოს განმარტებით ის არ იყო ცილისმწამებლური და შესაბამისად დაირღვა კონვენციის მე-10 მუხლი.

*Sanoma Utigeuers B.V. v. Holland*¹⁸³ საქმე ეხებოდა ჟურნალისტების მიერ გადაღებული კადრების ამოღებას. ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, რომ ჟურნალისტები დაცულები უნდა იყვნენ წყაროს გამხელისაგან და ამ საკითხზე გადაწყვეტილების მიღების პრეროგატივა აქვს დამოუკიდებელ ორგანოს. ჰოლანდიაში კი გადაწყვეტილების მიმღები იყო სახელმწიფო პროკურორი, რაც თავისთავად გადახვევას წარმოადგენს ნორმასთან მიმართებით.

*Jersild v. Denmark*¹⁸⁴ საქმე ეხებოდა დანიელი ჟურნალისტის ოლაფ ჯერსილდის სატელევიზიო გადაცემას. მისი რესპოდენტები იყვნენ „The Greenjackets“, რასიზმის მიმდევარი ახალგაზრდების ჯგუფი. გადაცემის მსვლელობისას უამრავი დისკრიმინაციული განცხადება იყო გაკეთებული ამ დაჯგუფების მხრიდან. დანიის სასამართლომ გამოძიება დაიწყო და დღის წესრიში დადგა ჟურნალისტის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი. ოლაფ ჯერსილდმა მიმართა ევროპულ სასამართლოს. მომჩივანი ყურადღებას ამახვილებდა ფაქტზე, რომ სახელმწიფოში თითოეული ადამიანის გამოხატვის თავისუფლების დაცვა ფუნდამენტური მნიშვნელობისაა. ასევე აღნიშნავდა, რომ მისი მიზანი მხოლოდ საზოგადოების ინფორმირება იყო „The Greenjackets“-ის რასისტულ შეხედულებებზე. სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა მე-10 მუხლის დარღვევას და სხვისი გაკეთებული განცხადებების გამო

¹⁸² *Giniewski v. Poland* No. 64016/00. <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>

¹⁸³ *Sanoma Utigeuers B.V. v. Holland* No. 38224/03. <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>

¹⁸⁴ *Jersild v. Denmark* 9 No. 15890/8. <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>

ჟურნალისტიკის სისხლისამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება სახელმწიფოს მხრიდან დასაბუთებულ და წონად არგუმენტებს მოითხოვს.

*Cumpăniă and Mazăre v. Romania*¹⁶⁵ – ეს საქმე საგამომიებო ჟურნალისტიკის მნიშვნელობას უსვამს ხაზს. ჟურნალისტი დააპატიმრეს. მას ბრალი ედებოდა საჯარო პირის რეპუტაციის შელახვაში. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა გამოხატვის თავისუფლების დარღვევა. გამოყენებული სასჯელი, რომელიც ჟურნალისტური საქმიანობის აკრძალვას და პატიმრობას ითვალისწინებდა გაუმართლებელი იყო სიმკაცრის გამო. ასევე ამ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ აღნიშნა, რომ გამომიიებული ჟურნალისტები დაცულები უნდა იყვნენ, რადგან იმ შემთხვევაში თუ ისინი მუდმივად დაპატიმრების ბოლოდინში იქნებიან, გამოიწვევს მათი საქმიანობის შეფერხებას.

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკისთვის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება იქნა მიღებული საქმეზე *The Sunday Times v. The UK* – აღნიშნული ეხებოდა სტატიას, სადაც საუბარი იყო პრეპარატ “ტალიდომიდაზე”. ამ მედიკამენტს იყენებდნენ ინგლისში ფეხმძიმე ქალები. შედეგი კი შოკისმომგვრელი იყო – ახალშობილების უმეტესობა დაიბადა ფიზიკური ნაკლით და სხვადასხვა თანდაყოლილი დაავადებებით. *Sunday Times*-ის ჟურნალისტები აქტიურად აქვეყნებდნენ სტატიებს, სადაც მკაცრად იყო გაკრიტიკებული პრეპარატის მწარმოებელი კომპანიის მოქმედებები. დიდი ბრიტანეთის სასამართლომ გენერალური პროკურორის მოთხოვნის საფუძველზე აუკრძალა *Sunday Times*-ს ამ თემაზე სტატიების გამოქვეყნება. გადაწყვეტილებას საფუძვლად დაუდო გარემოება, რომ საქმის განხილვა მიმდინარეობდა სასამართლოში და დამატებით ჟურნალისტების მხრიდან სტატიების გამოქვეყნება ხელს უშლიდა ქვეყნის მთავრობის დადგენას. *Sunday Times*-მა მიმართა ევროპულ სასამართლოს და აპელირებდა გამოხატვის თავისუფლების უკანონო შეზღუდვაზე. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა. გადაწყვეტილებაში ხაზი გაუსვა ჟურნალისტების უფლებას გაავრცელონ ინფორმაცია, თუნდაც იმ თემაზე, რომელზეც სასამართლო პროცესი მიმდინარეობს. საზოგადოებას აქვს უფლება იყოს ინფორმირებული იმ საკითხებზე, სადაც დიდია საჯარო ინტერესი. მოცემულ შემთხვევაში *Sunday Times*-ისთვის ასეთი აკრძალვა არ იყო თანხვედრაში თანაზომიერების პრინციპთან.

¹⁶⁵ *Cumpăniă and Mazăre v. Romania* No. 33748. <http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage-EN>

განხილულმა საკითხებმა ცხადყო თუ რამდენად მნიშვნელოვანია დაცული იყოს ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება. ეს უფლება ქმნის საყრდენს დემოკრატიული უსაფრთხოებისთვის მსოფლიოში. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ასეული გადაწყვეტილება ამ კუთხით ადასტურებს თემის აქტუალობას. გამოხატვის თავისუფლების რეალიზებისთვის სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი როლი აკისრია. სწორედ მისი გატარებული პოლიტიკის ანალიზით შეგვიძლია განვსაზღვროთ თავისუფალია თუ არა მედია კონკრეტულ ქვეყანაში. ჟურნალისტები დაცულები უნდა იყვნენ, როგორც ხელისუფლების მეთაურების, ასევე კერძო პირების ზეგავლენისგან. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია (OSCE) ხშირად ამახვილებს ყურადღებას მედიის თავისუფლებაზე და იმ გამოწვევებზე, რის წინაშეც დგას ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება. ორგანიზაციამ შეიმუშავა რეკომენდაციები და გამოყო შემდეგი ძირითადი პრობლემები:

ჟურნალისტების შევიწროვება;

სახელმწიფოების მხრიდან არაქმედითი ნაბიჯების გადადგმა მედიის წარმომადგენლებზე განხორციელებული თავდასხმების გამოძიებაში;

აზრის გამოთქმასთან დაკავშირებული პრობლემები, რომელიც ხელშემშლელი ფაქტორია საგამოძიებო ჟურნალისტიკის განვითარებისთვის;

მედიის გამოყენება ომის, მასობრივი სიძულვილის, დისკრიმინაციის თუ სხვა დანაშაულთა წაქეზების მიზნით.

გავრცელებული მიდგომის თანახმად, ჟურნალისტი ხელისუფლების მიმართ ასრულებს „watch dog“-ის ანუ „მოდარაჯე ძაღლის“ ფუნქციას. ეს გამოიხატება მისი მხრიდან მუდმივ დაკვირვებაში, ხოლო როდესაც ხელისუფლების წარმომადგენლები არასწორ ქმედებას განახორციელებენ, პირველი ადამიანი ჟურნალისტია, რომელიც მოახდენს რეაგირებას და საზოგადოების ინფორმირებას ამ საკითხზე.

სტატისტიკა მედიის თავისუფლების შესახებ არაა სახარბიელო. თანამედროვე ცივილიზებულ სამყაროში არ უნდა იდევნებოდნენ ჟურნალისტები, რომლებიც ხან საკუთარი სიცოცხლის ფასადაც აწვდიან ინფორმაციას საზოგადოებას. ძალადობა, მუქარა, დაპატიმრება, ქონების კონფისკაცია – ეს მცირე ჩამონათვალია იმ ქმედებების, რომლებსაც ზოგიერთი სახელმწიფო ახორციელებს ჟურნალისტების მიმართ. თავისუფალი მედიის არსებობა მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში გლობალური საკითხია, რომელიც სახელმწიფოების აქტიური ურთი-

ერთთანამშრომლობით უნდა გადაწყდეს. აუცილებელია დაიგმოს ყოველგვარი ქმედება, რითიც იზღუდება არაკანონიერად ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მუდმივად აპელირებს გამოხატვის თავისუფლების, როგორც დემოკრატიული საზოგადოების განვითარების განუყოფელ ნაწილზე. ამიტომ თითოეული სახელმწიფოს ვალდებულებაა შექმნას გარემო, რაც უზრუნველყოფს ჟურნალისტების დაცულობას და მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევაში, უფრო მეტი სამართლებრივი მნიშვნელობის სიკეთის დაცვის მიზნით, თანაზომიერების ფარგლებში და რაც მთავარია, კანონის საფუძველზე შეზღუდოს ჟურნალისტის გამოხატვის თავისუფლება.

ევროპული სასამართლოს პრეცედენტები, როგორც ქართული სამოსამართლო სამართლის განვითარებისა და უფლებათა დაცვის მნიშვნელოვანი მექანიზმი

შესავალი

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლება დაცვის ევროპული კონვენცია¹⁸⁶ მნიშვნელოვან მექანიზმს წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა მაღალი სტანდარტით დაცვის თვალსაზრისით. კონვენციის ხელშემკვერელმა სახელმწიფოებმა კონვენციით გათვალისწინებული ვალდებულებები სათანადოდ უნდა შეასრულონ ეროვნულ დონეზე. ამ მხრივ, სახელმწიფოს ეკისრება როგორც ნეგატიური, ისე პოზიტიური ვალდებულება, რომელსაც დეტალურად განვიხილავთ ნაშრომის ფარგლებში.

გამომდინარე იქიდან, რომ კონვენცია ზოგადი სახის ჩანაწერებს შეიცავს ამა თუ იმ უფლების დაცვის შესახებ, ცხადია, მისი არსებობის 70 წლის მანძილზე, არაერთხელ დადგა დღის წესრიგში კონვენციის ამა თუ იმ ნორმის განმარტების საკითხი, ანუ ნორმის დისპოზიციური შემადგენლობის იმგვარად განმარტება, რომ მის შინაარსში იგულისხმებოდეს არამხოლოდ ნორმის სიტყვასიტყვითი დანაწესი, არამედ ის შინაარსი, რომელიც გამომდინარეობს კონკრეტული უფლებიდან და სამყაროში მიმდინარე სოციალურ ცვლილებებს ადეკვატურად პასუხობს.

ამდენად, ის გადაწყვეტილებები (პრეცედენტებს), რომლებიც ევროკონვენციით გათვალისწინებული უფლებების განმარტების, მისი შინაარსის განსაზღვრის და ფარგლების დადგენის კუთხით მნიშვნელოვან, განსხვავებულ მსჯელობას შეიცავს, ფუნდამენტური წყაროა სამართლის განვითარებისათვის.

რა თქმა უნდა, საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესები დინამიკურია და იცვლება, ამდენად, სამართალი უნდა პასუხობდეს იმ ცვლილებებსაც,

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტი

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტი

¹⁸⁶ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 1950 წელი, 4 ნოემბერი. იხ. [<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>]

რომელსაც განიცდის სამყარო. კანონი იქმნება კონკრეტულ დროში, იმ მოცემულობაში არსებული გამოწვევების გათვალისწინებით და, შესაბამისად, დროის სვლასთან ერთად იცვლება აღნიშნული გამოწვევების ხასიათი, მასშტაბი, რაც გულისხმობს იმას, რომ დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში მიღებული კანონი უნდა განიმარტოს დღეს არსებული სოციალური ფონის გათვალისწინებით. ამ მხრივ, სწორედ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას, რომელიც „როგორც ცოცხალი ინსტრუმენტი ინტერპრეტირებული უნდა იყოს თანამედროვე სულისკვეთებით და დღეს არსებული ურთიერთობების გათვალისწინებით“, ¹⁸⁷ რაც ევროსასამართლოს პრეცედენტების მეშვეობით არის შესაძლებელი.

რა როლი ენიჭება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებს (პრეცედენტებს) ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოთა სასამართლო პრაქტიკაში? უნდა გამოიყენოს თუ არა საქართველოს სასამართლოებმა ევროპული სასამართლოს ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც ეხება ევროპის კონვენციის სხვა მონაწილე სახელმწიფოებს? და რა პრაქტიკა ვითარდება საქართველოს სასამართლოებში ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გამოყენების თვალსაზრისით? – ეს ის ძირითადი კითხვებია, რომლებზე პასუხის გაცემასაც შევეცდებით წინამდებარე სტატიის ფარგლებში.

ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილად აღიარების შედეგად, კონვენციით გათვალისწინებული ნორმები შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის წყარო გახდა, თუმცა ევროპის კონვენცია, როგორც საერთაშორისო ხელშეკრულება, რჩება საერთაშორისო სამართლის წყაროდ. ამდენად, ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენცია, როგორც საერთაშორისო სამართლის წყარო, საქართველოსათვის სავალდებულოა საერთაშორისო დონეზე და ამედროულად, იგი იურიდიულად სავალდებულო არის ეროვნულ დონეზე.¹⁸⁸

¹⁸⁷ ECHR 24.06.2010, 30141/04 (Schalk und Kopf/AT) 2010, 445
იხ. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-99605%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-99605%22])

¹⁸⁸ საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი, „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლი და „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი.
იხ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90052?publication=33>
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33442?publication=16>

1. სახელმწიფოს პოზიტიური და ნეგატიური ვალდებულება, როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მოქმედების ძირითადი პრინციპი

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის¹⁸⁹ პირველი მუხლი ადგენს, რომ სახელმწიფოებმა უნდა „უზრუნველყონ“ კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა. აღნიშნული ფორმულირებიდან გამომდინარე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის პირველი მუხლი განიმარტა ისე, რომ იგი სახელმწიფოს აკისრებს არა მხოლოდ ნეგატიურ, არამედ პოზიტიურ ვალდებულებასაც.¹⁹⁰ ამ მუხლის თანახმად, სახელმწიფო ვალდებულია, არა მხოლოდ თავი შეიკავოს კონვენციითა და მისი ოქმებით გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევისაგან (ნეგატიური ვალდებულება), არამედ უნდა უზრუნველყოს მათი დაცვა, მათ შორის მესამე მხარის (ფიზიკური და იურიდიული პირები) მიერ (პოზიტიური ვალდებულება).¹⁹¹ თუ ევროპულ კონვენციაში განმტკიცებული უფლებები დაირღვა ფიზიკური ან იურიდიული პირის მიერ, სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველყოს დარღვეული უფლებების ეფექტიანი დაცვა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, დგება თავად სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის საკითხი, რომელმაც ვერ უზრუნველყო კონვენციით გათვალისწინებული უფლებების დაცვა. თუმცა კონვენციის მრავალი დებულების ძირითადი მიზანია საჯარო ხელისუფლების მიერ ადამიანის უფლებათა არამართლზომიერი შეზღუდვის აკრძალვა, უდავოა, რომ სახელმწიფოს შეიძლება ასევე დაეკისროს ამ უფლებათა ეფექტიანი დაცვის ვალდებულება. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ერთგვაროვანი პრაქტიკით დადგინდა, რომ პოზიტიური ვალდებულება გამომდინარეობს კონვენციის მე-2, მე-3, მე-8 და მე-11 მუხლებიდან. პოზიტიური ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას კონვენციის სხვა დებულებების საფუძველზეც. სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულების საილუსტრაციოდ შეიძლება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ერთ-ერთი გადაწყვეტილების მოშველიება.

¹⁸⁹ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 1950 წელი, 4 ნოემბერი. იხ. [<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>]

¹⁹⁰ ლ. ვილდჰაბერი, ადამიანის უფლება: როგორ უნდა იცავდეს მას სტრასბურგისა და ეროვნული სასამართლოები, ჟურნალი "ადამიანი და კონსტიტუცია", N1, 2002 წელი, გვ. 59-60

¹⁹¹ D. Harris, M. O'Boyle & C. Warbrick, Law of the European Convention on Human Rights, 1995, 19; S. Jensen, The European Convention on Human Rights in Scandinavian Law: A Case Law Study, 1992, pg. 179.

1988 წელს ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განიხილა ავსტრიის წინააღმდეგ ევროპულ სასამართლოში შეტანილი განაცხადი (საქმე – პლატფორმა ექიმები სიცოცხლისათვის” ავსტრიის წინააღმდეგ) (“Ärzte für das Leben” v. Austria), რომელიც ეხებოდა შეკრების თავისუფლებას (კონვენციის მე-11 მუხლი).¹⁹² ევროპულ სასამართლოში განაცხადი შეიტანა ავსტრიელ ექიმთა ასოციაციამ, რომელიც აბორტის საწინააღმდეგო კამპანიას ეწეოდა. განაცხადი ეხებოდა ასოციაციის ორ დემონსტრაციას, რომელთა ჩატარებას ხელი შეუშალა ამ კამპანიის მოწინააღმდეგეთა ჯგუფმა. ასოციაციის წევრთა პირველი დემონსტრაციის დროს აბორტის მომხრეებმა ხელი შეუშალეს დემონსტრაციას, რისთვისაც გამოიყენეს ხმის გამამძლიერებლები და დემონსტრანტებს კვერცხები დაუშინეს. პოლიციელები, რომლებიც ესწრებოდნენ დემონსტრაციას, დაპირისპირებაში ჩაერივნენ მხოლოდ მაშინ, როდესაც მხარეებს შორის ურთიერთობა გამწვავდა და შეიქმნა ფიზიკურ ძალადობაში მისი გადაზრდის რეალური საფრთხე. აბორტის მოწინააღმდეგეთა ჯგუფმა ასევე შეუშალა ხელი ასოციაციის მეორე დემონსტრაციას. ევროპულ სასამართლოში შეტანილ განაცხადში ასოციაცია ამტკიცებდა, რომ ავსტრიის ხელისუფლებამ ვერ უზრუნველყო დემონსტრანტები შეკრების თავისუფლების უფლებით, რომელიც გათვალისწინებულია ევროპული კონვენციის მე-11 მუხლით.¹⁹³ ამის საწინააღმდეგოდ ავსტრიის მთავრობა ამტკიცებდა, რომ ევროპული კონვენციის მე-11 მუხლი არ აკისრებს სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოს დემონსტრანტთა დაცვა. მთავრობის პოზიციით, საკმარისია, რომ დემონსტრანტებს თავად სახელმწიფომ არ შეუშალოს ხელი დემონსტრაციის ჩატარებაში. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ მოცემულ საქმესთან დაკავშირებით განაცხადა: “მშვიდობიანი შეკრების ჭეშმარიტი, ეფექტიანი თავისუფლება არ შეიძლება შეიზღუდოს სახელმწიფოს მხრიდან მხოლოდ ჩაურევლობის მოვალეობით: სახელმწიფოს როლის წმინდა ნეგატიური კონცეფცია შეუთავსებელი იქნება მე-11 მუხლის ობიექტსა და მიზანთან. მე-8 მუხლის მსგავსად, მე-11 მუხლი ზოგიერთ შემთხვევაში მოითხოვს პოზიტიური ღონისძიების გატარებას, ინდივიდებს შორის ურთიერთობების სფეროშიც კი, თუ არსებობს ამის საჭიროება.”¹⁹⁴

¹⁹² იქვე.

¹⁹³ ევროპული კონვენციის მე-11 მუხლის 1-ლი პუნქტი ადგენს, რომ “ყველას აქვს უფლება მშვიდობიანი შეკრების თავისუფლებასა და სხვებთან გაერთიანების თავისუფლებაზე, თავისი ინტერესების დასაცავად პროფესიული კავშირების შექმნისა და მასში გაერთიანების უფლების ჩათვლით.” მე-11 მუხლის მე-2 პუნქტი უბნებს ამ უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობას.

¹⁹⁴ პლატფორმა „ექიმები სიცოცხლისათვის“ ავსტრიის წინააღმდეგ (Plattform “Ärzte für das Leben” v. Austria), 1988 wel, Series A, # 139, 32-ე პუნქტი.

მე-8 მუხლის მსგავსად, მე-11 მუხლი ზოგიერთ შემთხვევაში მოითხოვს პოზიტიური ღონისძიების გატარებას, ინდივიდებს შორის ურთიერთობების სფეროშიც კი, თუ არსებობს ამის საჭიროება. ევროპული სასამართლოს ამ გადაწყვეტილებამ ნათელი მოჰფინა სახელმწიფოს მიერ ადამიანის უფლებათა დაცვის ვალდებულების ფარგლებს. ამ გადაწყვეტილებით ევროპული კონვენციის მე-11 მუხლი მონაწილე სახელმწიფოს აკისრებს არა მხოლოდ ნეგატიურ ვალდებულებას – სახელმწიფომ უშუალოდ არ აკრძალოს დემონსტრაცია, არამედ პოზიტიურ ვალდებულებასაც – სახელმწიფომ უზრუნველყოს დემონსტრაციის მშვიდობიანი ჩატარება, მათ შორის, დაიცვას დემონსტრანტები მათი იდეური მოწინააღმდეგეებისაგან.¹⁹⁵ აქედან გამომდინარე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით გათვალისწინებულ უფლებებთან დაკავშირებით, სახელმწიფო ვერ გაიმართლებს თავს იმით, რომ იგი უშუალოდ არ არღვევს ფიზიკური ან იურიდიული პირის უფლებებს, არამედ მათი უფლებები ირღვევა მესამე მხარის (პირთა ან პირთა ჯგუფის) მიერ.¹⁹⁶

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის გამოყენების მოტივები

საინტერესოა, რა განაპირობებს ეროვნული სასამართლოების მიერ ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გამოყენებას მართლმსაჯულების განხორციელების დროს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ევროპის კონვენციით ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები სავალდებულოა მხოლოდ სასამართლო დავაში მონაწილე სახელმწიფოებისათვის. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფოები, რომლებიც არ არიან კონკრეტული დავის მხარეები, ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს იყენებს პრაგმატული მოსაზრებით. კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოები, მათ შორის ეროვნული სასამართლოები, პრინციპულ მნიშვნელობას ანიჭებს იმას, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, როგორც კონვენციის საზედამხედველო ორგანო, ახდენს ევროპის კონვენციის დებულებათა ავტორიტეტულ განმარტებას.

იხ.

¹⁹⁵ J. Merrills, *The Development of International Law by the European Court of Human Rights*, 1993, 105-106; ასევე იხ. ლ. ვილდჰაბერი, ადამიანის უფლება: როგორ უნდა იცავდეს მას სტრასბურგისა და ეროვნული სასამართლოები, ჟურნალი "ადამიანი და კონსტიტუცია", N1, 2002 წელი, გვ. 59-60.

¹⁹⁶ K. Starmer, *European Human Rights Law: The Human Rights Act 1998 and the European Convention on Human Rights*, 1999, 194-195.

ეს განაპირობებს სახელმწიფოების, მათ შორის ეროვნული სასამართლოების, მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იმ გადაწყვეტილებების (პრეცედენტების) გამოყენებას, რომლებიც ეხება კონვენციის სხვა მონაწილე სახელმწიფოებს. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო იღებს გადაწყვეტილებას კონკრეტულ საქმეზე, ის ამ გადაწყვეტილების (პრეცედენტის) მეშვეობით განმარტავს კონვენციით გათვალისწინებულ უფლებათა და თავისუფლებათა შინაარსს. კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღებით ევროპული სასამართლო ადგენს სტანდარტს, რომლის მნიშვნელობა სცილდება კონკრეტულ სასამართლო საქმეს. ევროპული კონვენციის განმარტებით, რაც გამოიხატება პრეცედენტულ სამართალში, ევროპული სასამართლო ახორციელებს ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტების დადგენის ფუნქციას. ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტების დადგენის ფუნქციაზე ევროპულმა სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა თავის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში. მან განაცხადა, რომ „ფაქტობრივად სასამართლოს გადაწყვეტილებები მიზნად ისახავს არა მხოლოდ სასამართლოს წინაშე განსახილველად წარმოდგენილ საქმეთა გადაწყვეტას, არამედ, უფრო ზოგადად, ნათელი მოკვინოს, დაცვას და განავითაროს კონვენციით გათვალისწინებული ნორმები და ამგვარად ხელი შეუწყოს სახელმწიფოების, როგორც ხელშემკვერი მხარეების მიერ აღებულ ვალდებულებათა შესრულებას“.¹⁹⁷

ეროვნული სასამართლოები ათვისებენ იერებს, რომ ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის, მისი პრეცედენტული სამართლის გაანალიზების გარეშე ძალზე რთულია კონვენციით გათვალისწინებული უფლებების შინაარსის სწორად დადგენა და, შესაბამისად, კონვენციის დებულებათა სწორად გამოყენება. კონვენციაში ჩამოყალიბებული მრავალი ნორმა ძალზე ზოგადად არის ფორმულირებული. კონვენციით გათვალისწინებული დებულებების შინაარსი გამოიხატება ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში. ევროპული სასამართლოს პრეცედენტებში, კონკრეტულ გადაწყვეტილებებში ზუსტდება კონვენციის დებულებათა შინაარსი და მოცულობა. კონვენციის დებულებათა განმარტება, ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გათვალისწინებით, ნათელს ჰყენს კონვენციით

¹⁹⁷ J. Frowein, Federal Republic of Germany, in: *The Effect of Treaties in Domestic Law*, F. Jacobs & S. Roberts (Eds.), 1987, 77; H. Steinberger, Reference to the Case-Law of the Organs of the European Convention on Human Rights before National Courts, in: *Proceedings of the Sixth International Colloquy about The European Convention on Human Rights*, 13-16 November 1985, 1988, 748 750.

განმტკიცებულ ვალდებულებათა ფარგლებსა და შინაარსს, რაც ხშირად პირდაპირ არ ჩანს კონვენციის ტექსტის გაცნობის შედეგად.

იმის გათვალისწინებით, რომ ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი აზუსტებს კონვენციის ცალკეულ დებულებათა შინაარსსა და ფარგლებს, ისევე როგორც გამოყენების სფეროს, ევროპულ სახელმწიფოთა ეროვნული სასამართლოები არ განიხილავს ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციას ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გარეშე.

ევროპის კონვენციის ადამიანის უფლებათა სტანდარტები არ განისაზღვრება მხოლოდ კონვენციის ტექსტით. ისინი დადგენილია როგორც კონვენციის ტექსტით, ისე მის საფუძველზე მიღებული პრეცედენტული სამართლით. სხვა სიტყვებით, ევროპის კონვენციის ადამიანის უფლებათა სტანდარტებში მოიაზრება არა მხოლოდ თავად კონვენციის ტექსტით გათვალისწინებული სტანდარტები, არამედ ასევე ევროპული სასამართლოს პრეცედენტებით ჩამოყალიბებული სტანდარტები.

ეროვნულმა სასამართლოებმა უნდა გამოიყენოს ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში დიდია იმის ალბათობა, რომ ევროპული კონვენციის დებულებებს განსხვავებულად განმარტავენ ეროვნული სასამართლოები, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ევროპის კონვენციით გათვალისწინებული ვალდებულებების დარღვევა სახელმწიფოს მიერ. თუ ეროვნულმა სასამართლომ არ გამოიყენა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, მან შეიძლება უფრო ვიწროდ განმარტოს ის უფლება, რომელიც ენიჭება პირს. ამის შედეგად პირი არ იქნება უზრუნველყოფილი იმ უფლებით, რომელიც მას ენიჭება ევროპის კონვენციით. ასეთ შემთხვევაში, თუ პირი მიმართავს ევროპულ სასამართლოს იმის მტკიცებით, რომ ეროვნულმა სასამართლომ იგი არ უზრუნველყო იმ უფლებით, რომელიც მას ენიჭება ევროპის კონვენციით, ევროპული სასამართლო მის სასარგებლოდ გადაწყვეტს დავას და დაადგენს, რომ სახელმწიფომ, რომლის სასამართლომაც კონვენციით გათვალისწინებული დებულება უფრო ვიწროდ განმარტა, ვიდრე ეს განსაზღვრულია ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლით, არ შეასრულა კონვენციით გათვალისწინებული ვალდებულებანი.

კონვენციით გათვალისწინებულ უფლებათა შინაარსის დადგენაში ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას

იმენს იმის გამო, რომ კონვენცია არის არა სტატიკური, არამედ „ცოცხალი“ დოკუმენტი.

ის გარემოება, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო გადაწყვეტილების მიღებისას, როგორც წესი, ითვალისწინებს თავის ადრინდელ გადაწყვეტილებებს (პრეცედენტულ სამართალს), არ ნიშნავს, რომ მას არ შეუძლია შეცვალოს თავისი შეხედულება და განსხვავებულად განმარტოს კონვენციის დებულებები. საქმეში – *კოსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* – ევროპულმა სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებათა მომდევნო საქმეებზე გამოყენების პრაქტიკა „ხელს არ შეუშლის სასამართლოს, გადაუხვიოს ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებას, თუ იგი დარწმუნდა, რომ არსებობს ამისათვის დამაჯერებელი მიზეზები. ასეთი გადახვევა შეიძლება მოხდეს, რათა, მაგალითად, უზრუნველყოფილ იქნეს კონვენციის ისეთი განმარტება, რომელიც ასახავს საზოგადოებრივ ცვლილებებს და შესატყვისება დღევანდელ პირობებს.“¹⁹⁸

3. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტების გამოყენების პრაქტიკა საქართველოში

შესაძლოა ითქვას, რომ ქართულ სასამართლოებში თანდათან მკვიდრდება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გამოყენების პრაქტიკა. განვიხილოთ რამდენიმე კონკრეტული ქეისი, სადაც წარმოდგენილი იქნება ქართული სასამართლოების ის გადაწყვეტილებები, რომლებშიც გამოყენებულ იქნა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი.

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკაში ერთ-ერთი პირველი საქმე, რომელშიც, ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციასთან ერთად, დადგა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გამოყენების საკითხი, ეხებოდა ერთ-ერთი რელიგიური მიმდინარეობის რეგისტრაციას.¹⁹⁹

¹⁹⁸ J. Frowein, Federal Republic of Germany, in: *The Effect of Treaties in Domestic Law*, F. Jacobs & S. Roberts (Eds.), 1987, 77; H. Steinberger, Reference to the Case-Law of the Organs of the European Convention on Human Rights before National Courts, in: *Proceedings of the Sixth International Colloquy about The European Convention on Human Rights*, 13-16 November 1985, 1988, 748-750.

¹⁹⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკორტების საქმეთა პალატა, განჩინება N33/599, 2001 წლის 22 თებერვალი. დავის საგანი: „პენსილვანიის (აშშ) საგუშაგო კოშკის, მიბლიისა და ტრაქტატების საზოგადოების საქართველოს წარმომადგენლობის“ 1998 წლის 11 მაისის და „იეპოვას მოწმეთა კავშირის“ 1998 წლის 17 აპრილის რეგისტრაციის გაუქმება.

ჩვენ წარმოვადგენთ ამ საქმის მხოლოდ იმ ნაწილს, რომელიც უშუალოდ ეხება ნაშრომის ძირითად ასპექტებს.

სასამართლო პროცესის დროს კასატორი მხარის ადვოკატმა თავისი პოზიციის დასასაბუთებლად, ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციასთან ერთად,²⁰⁰ მიუთითა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე.²⁰¹ მან მოიშველია ევროპული სასამართლოს რამდენიმე გადაწყვეტილება, მათ შორის საქმეები: სიდიროპულოსი საბერძნეთის წინააღმდეგ, ჰასანი და ჩაუში ბულგარეთის წინააღმდეგ და მანუსაკისი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ. ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მოშველიებით თავისი პოზიციის დასაბუთების დროს ადვოკატს სასამართლომ შეაწყვეტინა სიტყვა და აღნიშნა, რომ ადვოკატის მიერ ევროპული სასამართლოს მითითებული გადაწყვეტილებები ეხება სხვა სახელმწიფოებს (და არა საქართველოს) და, შესაბამისად, მან არ უნდა მიუთითოს ამ გადაწყვეტილებებზე. სასამართლოს ამ არგუმენტის საპასუხოდ ადვოკატმა განმარტა, თუ რატომ ეყრდნობა იგი ევროპული სასამართლოს ზემოხსენებულ გადაწყვეტილებებს, კერძოდ, განაცხადა, რომ ევროპული სასამართლოს პრეცედენტებზე მითითება ევროპის კონვენციით გათვალისწინებული დებულებების შინაარსის დადგენის საშუალებაა. ადვოკატის ამ არგუმენტზე სასამართლოს კომენტარი არ გაუკეთებია. ადვოკატმა გააგრძელა მითითება ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე თავისი პოზიციის დასასაბუთებლად.

საბოლოოდ, უზენაესმა სასამართლომ არ დააკმაყოფილა საჩივარი. მიღებულ განჩინებაში უზენაესმა სასამართლომ არ მიუთითა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე. მან მხოლოდ მიუთითა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-9, მე-10, მე-11 და მე-14 მუხლებზე.

სასამართლო პროცესის ამ ეპიზოდთან დაკავშირებით შეიძლება გაკეთდეს რამდენიმე დასკვნა. სასამართლოს აზრით, მხარეს არ შეეძლო ევროპული სასამართლოს იმ გადაწყვეტილებებზე დაყრდნობა, რომლებიც მიღებულია სხვა სახელმწიფოს წინააღმდეგ. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, უზენაესმა სასამართლომ ჩათვალა, რომ ადვოკატს შეეძლო დაყრდნობა ევრო-

²⁰⁰ მხარის ადვოკატი ამტკიცებდა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-9, მე-10, მე-11 და მე-14 მუხლების დარღვევას. იხ. საოლქო სასამართლოს გადაწყვეტილების აღწერილობითი ნაწილის მე-9 პუნქტი.

²⁰¹ იხ. კასატორის მიერ მომზადებული ზეპირი არგუმენტები უზენაესი სასამართლოს სხდომისათვის და საკასაციო საჩივარი. დოკუმენტები ხელმისაწვდომია ორგანიზაციის ინტერნეტ-გვერდზე: [www.jv-georgia.org].

პული სასამართლოს მხოლოდ იმ გადაწყვეტილებაზე, რომელშიც საქართველოა დავის მხარე.

ამდენად, როგორც ჩანს, სასამართლომ მისცა ადვოკატს თავისი პოზიციის გასამყარებლად ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული გადაწყვეტილების მოშველიების უფლება, თუმცა, საბოლოოდ, სასამართლომ თავი შეიკავა მის მიერ გამოტანილ გადაწყვეტილებაში ამ პრეცედენტებზე მითითებისგან.

ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებზე მითითებასთან დაკავშირებით სასამართლოსა და ადვოკატს შორის განსხვავებული შეხედულების წარმოშობის საფუძველს სწორედ, მათ მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის როლის განსხვავებულად აღქმა წარმოადგენდა. რაც შეეხება სასამართლოს პოზიციას, ვფიქრობთ, რომ იგი არ არის მცდარი, ერთი შეხედვით, გამომდინარე იქიდან, რომ, სავარაუდოდ, მისი პოზიცია გამომდინარეობდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის 46-ე მუხლიდან, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება სავალდებულოა მხოლოდ დავის მონაწილე მხარეებისათვის. შესაბამისად, თუკი ამოვალთ ამ მუხლის პირდაპირი განმარტებიდან, სასამართლოს პოზიციაც გასაგები იქნება, თუმცა საკითხავია, ამტკიცებდა ადვოკატი, რომ მის მიერ მითითებული ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები სავალდებულოა ქართული სასამართლოსათვის?!

ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე დაყრდნობით ადვოკატი ცდილობდა იმის დამტკიცებას, რომ ევროპულმა სასამართლომ ისე განმარტა კონვენციის დებულება, რომ სახელმწიფოს მხრიდან განხორციელებული მსგავსი მოქმედება ჩათვალა ევროპის კონვენციის დარღვევად. ადვოკატის პოზიციიდან გამომდინარე, თუ ევროპულმა სასამართლომ სახელმწიფოს კონკრეტული მოქმედება ჩათვალა ევროპის კონვენციის დარღვევად, საქმის გარემოებების მსგავსების გათვალისწინებით, უზენაესმა სასამართლომაც ასეთი მოქმედება უნდა მიიჩნიოს კონვენციის დარღვევად.

აღნიშნული სასამართლო საქმიდან გამომდინარეობს, რომ ევროპული სასამართლოს ის გადაწყვეტილებები, რომლებშიც საქართველო არ არის დავის მხარე, მართალია, ქვეყნისათვის სავალდებულო არ არის, მაგრამ ისინი საქართველოს სასამართლოებმა უნდა გამოიყენოს ევროპის კონვენციის ცალკეული

დებულების შინაარსის დადგენის მიზნით. საქართველოსათვის არ შეიძლება სავალდებულო იყოს ის გადაწყვეტილება, რომელშიც საქართველო მხარე არ არის. ლოგიკას მოკლებულია, საქართველო იყოს ვალდებული, ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად, გადაუხადოს კომპენსაცია პირს იმ საქმეზე, რომელშიც საქართველო მოპასუხე არ არის.

საინტერესოა, აგრეთვე, კიდევ ერთი საქმე²², რომელშიც საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ გამოიყენა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი. საქართველოს უზენაესი სასამართლო დაეყრდნო ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებას საქმეზე – კასტელსი ესპანეთის წინააღმდეგ და განმარტა აზრის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები – „აზრის გამოხატვის თავისუფლება გულისხმობს ისეთი განცხადებებისა და გამოთქმის უფლებასაც, რომელიც შეურაცხყოფელი, აღმამფოთებელი და შემაწუხებელია“. ამ პრეცედენტის მოშველიებით უზენაესმა სასამართლომ დაადსტურა, რომ პირის, მათ შორის ჟურნალისტის, მიერ გამოხატული აზრი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ პოზიტიური, არამედ ნეგატიური. ნეგატიური შეფასება შეიძლება იყოს შეურაცხყოფელი, აღმამფოთებელი და შემაწუხებელიც კი.

სასამართლოს მიერ ადამიანის უფლებათა ზემოხსენებული გადაწყვეტილებების მოშველიებით ნათელი და მკაფიო გახდა მის მიერვე მიღებული გადაწყვეტილების საფუძველი და პრაქტიკულად, ევროსასამართლოს პრეცედენტებზე მითითებით, გაფანტა ამ საქმის ირგვლივ არსებული ყოველგვარი ეჭვი.

ზოგადად, საქართველოს სასამართლოების პრაქტიკასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ სასამართლო გადაწყვეტილებათა ნაწილში სასამართლო, მართალია, პირდაპირ ეყრდნობა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციას, მაგრამ არ მოიხსენიებს ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს თავის გადაწყვეტილებაში. მიუხედავად ამისა, საქართველოს სასამართლოების ზოგიერთი გადაწყვეტილების ანალიზიდან გამომდინარეობს, რომ ეროვნულმა სასამართლომ დავის გადასაწყვეტად გაითვალისწინა არა მხოლოდ ევროპის კონვენციის კონკრეტული დებულებები, არამედ ევროპული სასამართლოს პრე-

²² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატა, განჩინება, 2001 წლის 22 ივნისი. იხ. ადამიანის უფლებათა დაცვის სამაგალითო გადაწყვეტილებები* (2001 წ.), თბილისი, 2002 წელი, გვ. 76-79.

ცედენტული სამართალი, თუმცა სასამართლო გადაწყვეტილებაში ამ უკანასკნელზე პირდაპირ არ მიუთითა.

ამის მტკიცების საფუძველს იძლევა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის ისეთი განმარტება, რომელიც კონვენციის კონკრეტული დებულებიდან არ გამომდინარეობს, მაგრამ ასახავს ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში გამოხატულ განმარტებასა და არგუმენტაციას. ხსენებულის მტკიცების საფუძველს ასევე იძლევა საქართველოს სასამართლო გადაწყვეტილებებში გამოყენებული ფორმულირებები, რომლებიც ანალოგიურია ევროპული სასამართლოს პრეცედენტებში გამოყენებული ფორმულირებებისა.

საქართველოს საერთო სასამართლოების პრაქტიკის ანალიზის შედეგად ასევე აღმოჩნდა გადაწყვეტილება, რომელშიც, მართალია, გამოყენებულ იქნა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენცია, მაგრამ იმის გამო, რომ საერთო სასამართლომ არ გამოიყენა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, მან კონვენცია არ განმარტა იმ მნიშვნელობით, როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ.²⁰³

დასკვნა

სამართლის თეორიაში მიღებულია სამართლებრივი სისტემების გამიჯვნა ანგლოსაქსურ და კონტინენტურ სისტემებად. ანგლოსაქსური სამართლებრივი სისტემის მიმდევარ ქვეყნებში, რომლებსაც ხშირად პრეცედენტული სამართლის ქვეყნებს უწოდებენ, ადრე მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილება (პრეცედენტი) მომდევნო სასამართლო საქმესთან დაკავშირებით გამოიყენება როგორც სამართლის წყარო. ამ სისტემის მიმდევარ სახელმწიფოებში ეროვნული სასამართლოების პრეცედენტული სამართალი ხდება იურიდიულად სავალდებულო სხვა სასამართლოებისათვის. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება (პრეცედენტი) სამართლის წყაროა დიდი ბრიტანეთის სასამართლოებისათვის. კონტინენტური სამართლის სისტემის მიმდევარ სახელმწიფოებში სასამართლოს გადაწყვეტილებები არ არის სამართლის წყარო და, შესაბამისად, ადრე მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილებები (პრეცედენტები)

²⁰³ იხ. მარნეულის რაიონული სასამართლოს გადაწყვეტილება, N3/9-2002, 2002 წლის 13 მაისი; ასევე იხ.: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის განჩინება, №3/413, 2000 წლის 24 მარტი; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებანი, ნაწილი I, №8, 2000 წელი, გვ. 373-376.

იურიდიულად სავალდებულო არ არის ეროვნული სასამართლოებისათვის მომდევნო საქმეებზე.

გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველო არ არის ანგლოსაქსური სამართლის ქვეყანა და იგი განეკუთვნება კონტინენტური სამართლის ქვეყნებს, ცხადია პრეცედენტული სამართალი ქართული სასამართლოებისათვის არ წარმოადგენს სამართლის წყაროს და სწორედ ამიტომ, კითხვაზე-უნდა გამოიყენოს თუ არა საქართველოს სასამართლოებმა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი? – მეცნიერთა ნაწილი უარყოფითად პასუხობს.

მიუხედავად იმისა, ანგლოსაქსური სამართლის სისტემის მიმდევარ ქვეყნებში როგორც ეროვნული სასამართლოების გადაწყვეტილებებს, ისე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებს ეწოდება „პრეცედენტული სამართალი“, ამ ტერმინების მნიშვნელობა პრინციპულად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. თუ ანგლოსაქსური სამართლის სისტემის მიმდევარ ქვეყნებში დადგენილია, რომ ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება სამართლის წყაროა და სავალდებულოა ქვეყნის ყველა სხვა სასამართლოსათვის, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები სავალდებულო არ არის ყველა სახელმწიფოსათვის.

კონვენციის 46-ე მუხლის მიხედვით, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება სავალდებულოა მხოლოდ იმ სახელმწიფოსათვის, რომელიც კონკრეტული სასამართლო დავის მხარეა მხოლოდ კონკრეტულ დავასთან დაკავშირებით. ამდენად, იმ სახელმწიფოებისათვის, რომლებიც არ არიან კონკრეტული დავის მხარენი, ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება (პრეცედენტი) არ არის სავალდებულო.

შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ მცდარია მოსაზრება, რომლის თანახმად, საქართველოს სასამართლოებმა არ უნდა გამოიყენოს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი იმის გამო, რომ საქართველო არ არის პრეცედენტული სამართლის ქვეყანა.

აგრეთვე, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სულ უფრო მზარდია ტენდენცია საქართველოს სასამართლოების მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გამოყენებისა ამა თუ იმ უფლების ფარგლების დადგენისას, რაც, რა თქმა უნდა, დადებითად უნდა შეფასდეს. ევროსასამართლო და მისი განმარტებები ადამიანის უფლებათა დაცვის

სფეროში მნიშვნელოვან ფუნდამენტს წარმოადგენს უფლების შინაარსის რელევანტურად აღქმისა და გააზრებისათვის და იგი არის ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტის დამდგენი. შესაბამისად, ევროსასამართლოს პრეცედენტების გამოყენება ეროვნული სასამართლოების მხრიდან, ერთი მხრივ, ზრდის სასამართლო გადაწყვეტილების სანდოობის ხარისხს, ხოლო, მეორე მხრივ, კიდევ უფრო დასაბუთებულს ხდის მას.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართველი მოსამართლეების მიერ ევროსასამართლოს გადაწყვეტილებების გამოყენება საქმის განხილვისას ჯერ კიდევ არ არის საყოველთაოდ გავრცელებული, რასაც განაპირობებს სხვადასხვა ფაქტორი, რომელთა შორის გამოსაყოფია მოსამართლის ენობრივი კომპეტენცია, რადგან ევროსასამართლოს ყველა გადაწყვეტილება არ არის ხელმისაწვდომი ქართულ ენაზე, ასევე გამოსაყოფია თავად ინდივიდუალური მოსამართლის პიროვნული დამოუკიდებლობა და გამბედაობა, შეძლოს დასაბუთებულად გამოიყენოს ევროსასამართლოს პრეცედენტული გადაწყვეტილებები კონკრეტული საქმის განხილვისას.

ევროპული კონვენციის მე-8 და მე-10 მუხლით დაცულ უფლებებს შორის არსებული ზღვარი ევროსასამართლოს პრაქტიკით

შესავალი

პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება ცალსახად ერთ-ერთი ფუნდამენტური ღირებულებაა დემოკრატიულ საზოგადოებაში. აღნიშნული სა-
მართლებრივი სიკეთე საქართველოში დაცულია საქართველოს კონსტიტუ-
ციით, სისხლის სამართლის კოდექსით, სამოქალაქო კოდექსით, ზოგადი ადმი-
ნისტრაციული კოდექსით, „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“
კანონით, „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ კანონით“, ასევე „პერსონალურ
მონაცემთა დაცვის შესახებ კანონით“.

აღნიშნული უფლება საერთაშორისო ხელშეკრულებებშიც საკმაოდ მნიშვნე-
ლოვან სამართლებრივ სიკეთეს წარმოადგენს, ის გვხვდება ისეთ საერ-
თაშორისო კონვენციებში როგორიცაა სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა
მე-17 (1) მუხლი, რომლითაც დადგენილია, რომ „არავინ უნდა დაექვემდებაროს
მის პირად და ოჯახურ ცხოვრებაში, მისი საცხოვრებლის შეუვალობის ან
კორესპონდენციის საიდუმლოების თვითნებურ ან უკანონო ჩარევას ან მისი
ღირსების და რეპუტაციის უკანონო ხელყოფას.“²⁰⁴ აღნიშნული უფლება
დაცულია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული
კონვენციის მე-8 მუხლით, რომლის თანახმადაც „ყველას აქვს უფლება, პატივი
სცენ მის პირად და ოჯახურ ცხოვრებას, მის საცხოვრებელსა და მიმოწერას“...²⁰⁵

წინამდებარე ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა ევროპული
სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზი ინფორმაციის თავისუფალ გავრცელებას და
პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლებასთან დაკავშირებით.
ნაშრომი მიზნად ისახავს პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლებასა
და მედიის თავისუფლებას შორის წარმოქმნილი კოლიზიის წარმოდგენას.

ასევე ჩვენთვის მნიშვნელოვანია გაეცეს ამომწურავი პასუხი შემდეგ შეკითხ-
ვებს: სად გადის ზღვარი აღნიშნულ უფლებებს შორის? როგორ რეგულირდება

* სტუ სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის საბაკალავრო
პროგრამის სტუდენტი

²⁰⁴ საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 1966

²⁰⁵ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენცია, 1950

აღნიშნული დავებია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული სასამართლო მიერ.

1. პირადი და ოჯახური ცხოვრების უფლება და გამოხატვის თავისუფლება ევროპული კონვენციის მიხედვით

როგორც ზევით უკვე აღვნიშნეთ, ინფორმაციის თავისუფალი გავრცელების და პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლება დაცულია არაერთი საერთაშორისო ხელშეკრულებით. მათ შორის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანესი გახლავთ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპული კონვენცია. მოცემული სამართლებრივი სიკეთე ლიტერატურაში ხშირად მოიხსენიება როგორც „ცოცხალი დოკუმენტი“, რომელიც მუდმივმოქმედ რეჟიმში განიცდის ფორმირებასა და დახვეწას მისი პრეცედენტებით და ერგება ადამიანის შეგნებასა და განვითარების დონეს. შესაბამისად, გარდა კონვენციის მუხლებისა მიღებულ იქნა დამატებით 14 ოქმი, რომლებიც ადგენენ, როგორც მატერიალურ უფლებებსა და თავისუფლებებს, ისე ევროპული სასამართლოს სტრუქტურასა და საზედამხებდევლო მექანიზმს. საქართველოს არ გაუკეთებია დათქმები ევროპული კონვენციის უფლებებისა და ოქმების მიმართ, გარდა 1-ლი, მე-12 და 13 -ე ოქმებისა.

კონვენციის დაცულ სამართლებრივ სიკეთეთაგან ჩვენთვის ამ ეტაპზე საინტერესოა მე-10 და მე-8 მუხლები და მათ შორის სამართლებრივი ზღვარი.

მე-8 მუხლის თანახმად:

1. ყველას აქვს უფლება, პატივი სცენ მის პირად და ოჯახურ ცხოვრებას, მის საცხოვრებელსა და მიმოწერას.
2. დაუშვებელია ამ უფლების განხორციელებაში საჯარო ხელისუფლების ჩარევა, გარდა ისეთი შემთხვევებისა, როდესაც ასეთი ჩარევა ხორციელდება კანონის შესაბამისად და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების, საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ან ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის ინტერესებისათვის, უწყსრიგობის ან დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, ჯანმრთელობის ან მორალისა თუ სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად.”²⁰⁶

²⁰⁶ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის ოფიციალური თარგმანი იხ. (<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>)

1. ყველას აქვს უფლება გამოხატვის თავისუფლებისა. ეს უფლება მოიცავს პირის თავისუფლებას, ჰქონდეს შეხედულებები, მიიღოს ან გაავრცელოს ინფორმაცია თუ მოსაზრებები საჯარო ხელისუფლების ჩაურევლად და სახელმწიფო საზღვრების მიუხედავად. ეს მუხლი ხელს არ უშლის სახელმწიფოებს, განახორციელონ რადიომაუწყებლობის, სატელევიზიო ან კინემატოგრაფიულ საწარმოთა ლიცენზირება.

2. ამ თავისუფლებათა განხორციელება, რამდენადაც ის განუყოფელია შესაბამისი ვალდებულებისა და პასუხისმგებლობისაგან, შეიძლება დაექვემდებაროს ისეთ წესებს, პირობებს, შეზღუდვებს ან სანქციებს, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებისათვის, უწყსრიგობისა თუ დანაშაულის აღსაკვეთად, ჯანმრთელობის ან მორალის დაცვის მიზნით, სხვათა რეპუტაციის ან უფლებების დასაცავად, საიდუმლოდ მიღებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტისა და მოუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად.²⁰⁷

შესაძლებელია ერთი შეხედვით მათ შორის არსებული კოლიზიის შესაძლებლობა ბუნდოვანი იყოს, თუმცა მნიშვნელოვანია გავითავისოთ, რომ ევროპული კონვენციის მუხლების ზუსტი განმარტება და მოქმედების ფარგლები განიმარტება ევროპული სასამართლოს პრეცედენტებით, ხოლო მე-8 მუხლის მოქმედების ფარგლები ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებების მიხედვით საკმაოდ ფართოა.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით გარანტირებული უფლებები შეგვიძლია დავყოთ ორ ჯგუფად: უფლებები, რომლებიც თავისი ბუნებით აბსოლუტურნი არიან და მათი შეზღუდვა დაუშვებელია; მაგალითად მე-3 მუხლი, წამებისა, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის აკრძალვა და უფლებები, რომლებიც გარკვეული წინაპირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში შესაძლებელია შეიზღუდოს.

კონვენციის 8-დან მე-11 მუხლის ჩათვლით გარანტირებული უფლებები სწორედ, რომ მეორე კატეგორიას მიეკუთვნებიან. თუკი კიდევ ერთხელ

²⁰⁷ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის ოფიციალური თარგმანი იხ. (<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>)

გადავიკითხავთ ზემოთ უკვე ციტირებულ მუხლებს, ვნახავთ, რომ პირველი ნაწილით კონკრეტული მუხლი გვანიჭებს მთელ რიგ უფლებებს, ხოლო მეორე ნაწილით ადგენს შესაძლებლობას აღნიშნულის შეზღუდვისა.

იმისათვის, რომ დაცული იქნეს ბალანსი სახელმწიფოსა და ადამიანის უფლებებს შორის ევროპულმა სასამართლომ განგვისაზღვრა სამსაფეხურიანი პირობა, რომლის დაცვაც სავალდებულოა, რათა შეზღუდვა სახელმწიფოს მხრიდან, ჩაითვალოს ლეგიტიმურად:

- იყოს კანონთან შესაბამისობაში;
- ემსახურებოდეს ლეგიტიმურ მიზანს;
- იყოს აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში.²⁰⁸

აუცილებელია, რომ სამივე წინაპირობა კუმულაციურად გვექონდეს სახეზე, რათა გამოირიცხოს კონვენციით გარანტირებულ სამართლებრივ სიკეთეში მართლსაწინააღმდეგო ჩარევა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თავის მხრივ სახელმწიფოს აკისრია როგორც ნეგატიური, ასევე პოზიტიური ვალდებულება უფლებების დაცვისა, რაც თავის მხრივ უზრუნველყოფს ორ მთავარ ასპექტს :

- სახელმწიფოს ჩაურევლობას უფლებაში;
- მესამე პირთა მხრიდან უფლებების დარღვევისაგან დაცვას.²⁰⁹

თუ გადავხედავთ 1950 წლიდან 2000 წლამდე განხილულ საქმეებს და ევროპული სასამართლოს მიერ გაკეთებულ შეფასებებს, ვნახავთ, რომ ევროპული სასამართლო მე-8 და მე-10 მუხლებს შორის არსებულ კოლიზიის არსებობას არ ეთანხმებოდა პირველ ეტაპზე. ამ მხრივ ჩვენთვის ძალზედ საინტერესო გახლავთ საქმე, ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ²¹⁰ ძალზე ხშირად ხელისუფლება „სხვა პირთა რეპუტაციისა და უფლებების“ შელახვის მოტივით დევნას ახორციელებს პოლიტიკოსებისა თუ სახელმწიფო მოხელეთა დასაცავად მათი მისამართით გამოთქმული კრიტიკისაგან. სასამართლოს ამ პრობლემის ირგვლივ შემუშავებული აქვს ვრცელი პრეცედენტული სამართალი, რომელიც ჩვენთვის ძალიან საინტერესოა. აღნიშნულ საქმეში სასამართლო არ უარყოფს

²⁰⁸ კორკელია კ., პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება და სახელმწიფოს ვალდებულებები, თბილისი 2017, 15

²⁰⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე *von Hannover v Germany*, საჩივრის ნომერი 59320/00, პარა.57; ასევე, 1994 წლის 26 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე *sjerna v. Finland* საჩივრის ნომერი 18131/91, პარაგრაფი 23.

²¹⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1986 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *Lingens v Austria*, საჩივრის ნომერი 9815/82, ციტირებულია როგორც : *Lingens v. Austria*.

პოლიტიკოსთა თუ სახელმწიფო მოხელეთა დაცვის უფლებას, მაგრამ აღნიშნავს: „ამგვარი დაცვის საპირწონედ გვევლინება საზოგადოების ინტერესი პოლიტიკურ საკითხებზე დისკუსიისადმი“. „ბეჭდვის თავისუფლება ანიჭებს საზოგადოებას საშუალებას, შეიტყოს და შეიქმნას წარმოდგენა პოლიტიკური ლიდერების იდეებისა და პოზიციების შესახებ. პოლიტიკური დისკუსიის შესაძლებლობა დემოკრატიული საზოგადოების კონცეფციის ქვაკუთხედი. შესაბამისად, პოლიტიკოსებისადმი გამოთქმული კრიტიკის არეალი ბევრად უფრო ფართოა, ვიდრე კერძო პირების მიმართ. პოლიტიკოსებს მეტი მოთმინება მართებთ მათდამი საზოგადოებისა და ჟურნალისტების მხრიდან გამოთქმული ინტერესისადმი. ყველა ამ პრინციპმა, რომელიც სასამართლომ ცნობილ საქმეში – ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Lingens v. Austria*)²¹¹ – ჩამოაყალიბა, განვითარება პოვა მრავალ სხვა საქმეში. ასე მაგალითად, საქმეზე – დალბანი რუმინეთის წინააღმდეგ (*Dalban v. Romania*) – სასამართლომ აღნიშნა: „მიუღებელია ვითარება, როდესაც ჟურნალისტს კრიტიკული აზრის გამოთქმის საშუალებას ართმევენ მხოლოდ იმით, რომ მას არ შეუძლია დაამტკიცოს ამ გამოთქმათა სისწორე“.²¹² მნიშვნელოვანია ასევე ის გარემოებაც, რომ ლინგენსის საქმის მნიშვნელობა იმიშიაც მდგომარეობს, რომ ევროპულმა სასამართლომ ერთმანეთისგან განასხვავა ჩვეულებრივი პირი პოლიტიკოსისაგან, რაც მომავალში საფუძვლად დაედო ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილ ე.წ. „თმენის ვალდებულებას“ პოლიტიკოსებისა თუ საჯარო პირების მხრიდან.

შესაბამისად, სასამართლო პრაქტიკით მედიას მიეცა ფართო უფლებამოსილება, რაც მოიცავს არამხოლოდ მიღებულ ინფორმაციას არამედ ისეთი ინფორმაციის გავრცელების თავისუფლებასაც, რომელიც შესაძლოა საკმაოდ საზიანოც კი აღმოჩნდეს მეორე მხარისათვის. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, თამამად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ 2000-იან წლებამდე სასამართლო ადამიანის უფლებას რეპუტაციაზე არ ცნობდა მე-8 მუხლით დაცულ პირად უფლებად, აღნიშნულს კი ასაბუთებდა ინფორმაციის თავისუფალი გავრცელებითა და მედიის განსაკუთრებული როლით.

თუმცა საინტერესოა, რომ 2000 წლიდან ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ რადიკალურად შეცვალა საკუთარი ხედვები. პირველი საქმე კი სწორედ ამ მუხლებთან მიმართებაში, რომელი ცალსახად ადასტურებს ზემოთ

²¹¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1986 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *Lingens v. Austria*, საჩივრის ნომერი 9815/82, ციტირებულია როგორც: *Lingens v. Austria*.

²¹² ობერშლიკი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Oberschlik v. Austria*), 1991 წლის 23 მაისი.

თქმულს, გახლავთ საქმე რადიო საფრანგეთი და სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ.²¹³ საქმის არსებითი გარემოება კი მდგომარეობდა შემდეგში: ყოველკვირულმა გაზეთმა „Le Point“-მა გამოაქვეყნა სტატია, რომელიც შეეხებოდა ზ-ნ მიშელ ჟუნოს (1977 -1996 წლებში პარიზის მერის მოადგილეს, ასევე 1942-1943 წლებში პიტივერიის პრეფექტის მოადგილეს). სტატიაში მოხსენებული იყო, რომ 1942 წლის 20 სექტემბერს საფრანგეთიდან ათასობით ებრაელის დეპორტაციის პროცესის ორგანიზების გამო, სამსახურეობრივად სწორედ მას უნდა დაკისრებოდა პასუხისმგებლობა. სტატიაზე ასევე თანდართული გახლდათ მისივე ინტერვიუ, სადაც ის კატეგორიულად უარყოფდა აღნიშნულს, თუმცა ჟურნალმა გაავრცელა საპირისპირო ინფორმაცია, თითქოს ის არ უარყოფდა აღნიშნულს. აღნიშნული ინფორმაცია მედიასამუშაოების მიერ 62-ჯერ იქნა გადაცემული ეთერში. ხოლო ბატონმა ჟუნომ პარიზის სასამართლოში აღძრა სამართალწარმოება აღნიშნული გაზეთის წინააღმდეგ. სასამართლოს გადაწყვეტილებით მომჩივნებს დაეკისრათ კომპენსაციის ვალდებულება და მოეთხოვათ, რომ ყოველ ორ საათში ერთხელ სასამართლოს გადაწყვეტილება გაეშუქებინათ პირდაპირ ეთერში.

აღნიშნულ საქმეზე ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ კი დაადგინა, რომ ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება საკსებით რელევანტური იყო ქმედების საპირწონედ. სასამართლომ ასევე მიუთითა, რომ მედიის თავისუფლება თავისთავად უნდა იყოს დაცული თუმცა ბატონ ჟუნოს სიტყვების არასწორმა ინტერპრეტაციამ შელახა მისი პატივი და ღირსება. შესაბამისად, განსხვავებით წინა საქმეებისგან, ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნული ჩარევა დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებლად ჩათვალა.

ასევე ძალიან საინტერესო და მნიშვნელოვან საქმეებს წარმოადგენს ვონ ჰანოვერი გერმანიის წინააღმდეგ²¹⁴ და ვონ ჰოვერი გერმანიის წინააღმდეგ ²¹⁵(დიდი პალატა). სწორედ ამ საქმეთა განხილვის დროს ვხვდებით რამდენიმე ფუნდამენტურ დეტალს, როდესაც წარმოიშობა კონფლიქტი გამოხატვის თავისუფლებასა და პირად ცხოვრებას შორის. აღნიშნული საქმეები ეხებოდა მონაკოს პრინცესა ქეროლაინის რამდენიმე ფოტო, მათ შორის გადაღებულს: ცხენით ჯირითისას, თხილამურებით სრიალისას და კერძო პლაჟზე

²¹³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის 30 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე Radio France and Others v. France . საჩივრის ნომრით 53984/00.

²¹⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის გადაწყვეტილება N593200/00.

²¹⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის გადაწყვეტილება N40660/08 და N60641/08 ECHR 2012

სეირნობისას. ფოტოები გამოქვეყნდა გერმანიის რამდენიმე ჟურნალში მისი თანხმობის გარეშე.

გერმანიის სასამართლოებმა უმეტეს შემთხვევაში გაამართლეს ფოტოების გამოქვეყნება (გარდა იმ საგამონაკლისო შემთხვევებისა როდესაც პრინცესას ჰქონდა მოლოდინი განმარტოების და ის გახლდათ ბავშვებთან ერთად).

მე-10 და მე-8 მუხლების ამ თვალნათელი კონფლიქტის და ამ მუხლებს შორის საზღვრების დასადგენად ევროპულმა სასამართლომ მიუთითა: რომ სასამართლო იღებს მხედველობაში, რომ ძირითადი განსხვავება უნდა გაკეთდეს ფაქტების გადმოცემას, მათ შორის სადავო შემთხვევების, რომელთაც შეუძლიათ ხელი შეუწყონ დემოკრატიულ საზოგადოებაში დებატებს, მაგალითად პოლიტიკოსების ოფიციალურ საქმიანობასთან დაკავშირებით და იმ პირთა პირადი ცხოვრების შესახებ ინფორმაციის გავრცელებას შორის, რომლებიც არ ახორციელებენ ოფიციალურ/ საჯარო/ საზოგადოებრივ ფუნქციებს.

ეროვნულმა სასამართლოებმა დაადგინეს, რომ პრინცესა გახლდათ ცნობილი პერსონა, პრინციპზე *Par excellence* ²¹⁶დაყრდნობით მას არ ჰქონდა პირადი ცხოვრების უფლებები, ვიდრე იგი არ იყო საზოგადოებრივი მეთვალყურეობისაგან განცალკევებული.

ხოლო ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს პრინციპი შესაბამემა იმ პოლიტიკოსებს, რომლებიც ახორციელებენ აქტიურად საკუთარ უფლებამოსილებებს, მაგრამ არ ვრცელდება აღნიშნულ შემთხვევაზე, ვინაიდან პრინცესა არ ასრულებდა ამ შემთხვევაში რაიმე სახის ოფიციალურ/საჯარო/საზოგადოებრივ ფუნქციას და ფოტოები ასახავდა მის პირად ცხოვრებას. შესაბამისად აღნიშნული შემთხვევიდან ნათელი ხდება ჩვენთვის, რომ თანამედროვე მდგომა და სტანდარტები თანდათანობით იცვლება ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებების მიხედვით და ვხედავთ შესაბამის მიჯნას მე-10 და მე-8 მუხლებს შორის.

სწორედ ეს საქმე გვიქმნის ერთგვარი ბალანსის განცდას მსგავსი კოლიზიის შემთხვევების დროს და თუკი გადავხედავთ ევროპული სასამართლოს შემდგომ გადაწყვეტილებებსაც, მაგალითად, როგორცაა: დავინახავთ, რომ სასამართლო მუდმივად ცდილობს პროპორციულად დააბალანსოს პირად ცხოვრებასა და ინფორმაციის თავისუფალ განვითარებას შორის.

²¹⁶კორკელია კ., პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება და სახელმწიფოს ვალდებულებები, თბილისი 2017, 71.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ თანამედროვე სასამართლო პრაქტიკითაც საკმაოდ საინტერესო ტედენციები დაამკვიდრა. საქმეებში *მგნ ლი-მითიდ გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*²¹⁷ და *ვონ ჰანოვერი გერმანიის წინააღმდეგ* (რომელიც ზემოთ უკვე ნახსენებია)²¹⁸. აღნიშნული ქეისები ეხებოდა პრესის მხრიდან ცნობილი ადამიანების პირადი ცხოვრების უფლებაში ჩარევას, თავის მხრივ კი ძალზედ საინტერესოა ევროპის სასამართლოს პოზიცია, რომელიც ახლებურად გვანახებს მიჯნას მე-8 და მე-10 მუხლებს შორის.

საქმე მგნ ლიმითედ ეხება ცნობილი მსახიობის და მომღერლის ნაომი კემბელის პირადი ცხოვრების უფლებაში პრესის მხრიდან ჩარევას მათ გამოაქვეყნეს სტატიები და ფოტოები, რომლებიც ეხებოდა მსახიობის ჯანმრთელობის მდგომარეობას, სადაც ნათქვამი იყო, რომ იგი მოიხმარდა ნარკოტიკულ საშუალებებს. აღნიშნული ფაქტი ექსპერტიზის ჩატარების შემდგომ არ დადასტურდა. ნაომიმ მოიგო ეროვნული სასამართლო ინსტანციები, რის შემდეგაც გამომცემელმა შეიტანა სარჩელი ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპულ სასამართლოში მის მიმართ მე-10 მუხლის შეზღუდვის საფუძველით. სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში ძალიან დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა პროპორციულობის პრინციპს იმის დასადგენად, იყო თუ არა შეზღუდვა აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში. სასამართლომ დაასაბუთა, რომ გამოხატვის თავისუფლება აღქმული უნდა იქნეს შედარებით ვიწროდ. ხოლო აღნიშნულ ქეისზე სასამართლომ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა.

ხოლო საქმეზე ვან ჰანოვერი(2), საინტერესოა რომ ევროპულმა სასამართლომ რადიკალურად სხვა გადაწყვეტილება მიიღო ვიდრე რამდენიმე წლის წინ მის მიერვე გადაწყვეტილი ამავე საქმეზე. წინა გადაწყვეტილებაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გამოიყო ორი ძირითადი ასპექტი ზოგადი საზოგადოებრივი ინტერესის არსებობა და საჯარო უფლებამოსილებების განხორციელება. ამ შემთხვევაში საქმე ეხებოდა იმ დროისათვის მოქმედი პრინციპის რენე მესამის ავადმყოფობას და ძირითადად პრესის მიერ გამოქვეყნებული ფოტოები ასახავდა, თუ როგორ უვლიდა მას მისი ოჯახის წევრები. სასამართლომ ამ შემთხვევაში დასძინა, რომ: „პირადი ცხოვრების კონცეფცია ვრცელდება პერსონალური იდენტობის ყველა ასპექტზე, მათ შორის როგორებიცაა: პირის

²¹⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2011 წლის 18 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე MGN Limited V the united kingdom , საჩივრის ნომრით 39401/04.

²¹⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2012 წლის 7 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე Von Hannover v Germany (n2) საჩივრის ნომრით 40660/08.

სახელი, ფოტო, ფიზიკური ან მორალური ხელშეუხებლობა; კონვენციის მე-8 მუხლში განსაზღვრული გარანტიის მთავრი მიზანი კი არის უზრუნველყოს ყველა პირის პიროვნული განვითარება ჩარევის გარეშე, რაც გამოიხატება მის სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში. შესაბამისად არსებობს კვეთის წერტილები სხვა პირებთან, მათ შორის საჯარო კონტექსტშიც, რაც დაცულია პირადი ცხოვრებით, ხოლო ფოტოს გამოქვეყნებამ შეიძლება ხელყოს პირის პირადი ცხოვრება მაშინაც კი თუ პირი საჯარო ფიგურაა.²¹⁹ შესაბამისად, ამ საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ არ დაადგინა პირადი ცხოვრების უფლების დარღვევა, ვინაიდან საზოგადოებისათვის ცალსახად დიდი ინტერესის სფეროა მოქმედი პრინციპის ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ვინაიდან ის დაკავშირებულია მასზე დაკისრებული უფლებამოსილების ჯეროვნად განხორციელებაზე. შესაბამისად, ვინაიდან ფოტოებზე აღბეჭდილი არ იყო არც შეურაცხყოფელი და არც ძალიან პირადული, სასამართლომ ჩათვალა, რომ მათი გამოქვეყნება არ არღვევდა პირადი ცხოვრების უფლებას.

შესაბამისად დასკვნის სახით შეგვიძლია გავავლოთ პარალელი თუ როგორ ვითარდება სასამართლო პრაქტიკა აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით. მნიშვნელოვან ფაქტორს მე-8 მუხლსა და მე-10 მუხლს შორის კი საჯარო ინტერესი წარმოადგენს, რომელსაც მთელ რიგ შემთხვევაში შესაძლებელია უპირატესობაც კი მიენიჭოს.

დასკვნა

ევროსასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ადამიანის უფლებას პირად ცხოვრებაზე და ინფორმაციის თავისუფალ გავრცელებას შორის კოლიზია საკმაოდ ხშირია.

იმის გათვალისწინებით, რომ ადამიანის ცნობიერების განვითარების შედეგად ვითარდება თანამედროვე ტექნოლოგიები და სულ უფრო მეტად რთულდება სოციალურ მედიაში პიროვნების პირადი ინფორმაციის დაცვა, ვფიქრობ მომავალი წლები განსაკუთრებით საყურადღებო იქნება, თუ სად გაივლება ზღვარი პირადი ცხოვრების უფლებასა და ინფორმაციის თავისუფალი გავრცელებას შორის და რა დამცავი მექანიზმები გახდება საჭირო ახალ ეპოქაში, სადაც ტექნიკა და სოციალური მედია ანაცვლებს ყველა ჩვენთვის ცნობილ ძველ კომუნიკაციის საშუალებებს.

²¹⁹ კორკელია კ., პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება და სახელმწიფოს ვალდებულებები, თბილისი 2017, 72

რელიგიის თავისუფლება და ადამიანის უფლებათა ევროსასამართლოს პრაქტიკა

ყველასთვის ცნობილია თუ რამდენად მნიშვნელოვანი და ღირებული უფლებათა რელიგიის თავისუფლება. სწორედ მისმა ფასეულობამ განაპირობა ის, რომ რელიგიის თავისუფლება, როგორც უფლება, დაცულია როგორც სხვადასხვა სახელმწიფოების ეროვნული კანონმდებლობის დონეზე, აგრეთვე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლით.²⁰

მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებელი კანონის დონეზე კონკრეტულ საკითხებს აწესრიგებს, ამ კანონების ეფექტიანი დაცვა და გამოყენება ყოველთვის არ ხდება. ნაშრომში განხილულია ევროსასამართლოს მიერ განხილული რამდენიმე საქმე, რომელიც ეხება კონვენციის მე-9 მუხლით დაცულ უფლებას – რელიგიის თავისუფლებას.

1. ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია და სხვები მოლდოვას წინააღმდეგ²¹

მოცემული საქმის განხილვა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაიწყო მაშინ, როდესაც ბესარაბიის მიტროპოლიტმა ეკლესიამ და მოლდოვის თორმეტმა მოქალაქემ განცხადება შეიტანა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში, 1998 წლის 3 ივნისს.

განმცხადებლებმა განაცხადეს, რომ მოლდოვის ხელისუფლებამ უარი თქვა ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესიის აღიარებაზე და ამით დაარღვია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლით დაცული უფლება, კერძოდ, რელიგიის თავისუფლება, შესაბამისად, განმცხადებელი ეკლესია იყო რელიგიის მხრივ დისკრიმინაციის მსხვერპლი.

პირველი განმცხადებელი, ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია, არის ავტონომიური მართლმადიდებლური ეკლესია, რომელსაც კანონიერი იურისდიქცია აქვს მოლდოვას რესპუბლიკის ტერიტორიაზე; ხოლო, დანარჩენი განმცხადებლები არიან მოლდოვას მოქალაქეები, რომლებიც პირველი განმცხადებლის (ბესარაბიის მიტროპოლიტური ეკლესიის) ეპარქიული საბჭოს წევრები არიან.

* სტუ სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტი

²⁰ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპული კონვენცია, 04/11/1950 www.coe.int

²¹ Metropolitan Church of Bessarabia and others against Moldova, judgement of 27/03/02 <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-98240>

რელიგიური დენომინაციების შესახებ კანონის თანახმად (1992 წლის 24 მარტის კანონი), მოლდოვას ტერიტორიაზე მოქმედი რელიგიური დენომინაციების აღიარება ხდება მთავრობის გადაწყვეტილების საფუძველზე. განმცხადებელმა ეკლესიამ მთავრობას აღიარების შესახებ განცხადებით მიმართა 1992 წლის 8 ოქტომბერს, მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო. მომდევნო განაცხადება შეიტანა 1995 წლის 25 იანვარსა და 8 თებერვალს, მაგრამ რელიგიურ საქმეთა დეპარტამეტმა უარი თქვა განცხადებაზე. 1995 წლის 8 აგვისტოს განმცხადებელმა სამოქალაქო კოდექსის 235-ე მუხლის საფუძველზე დაიწყო სამოქალაქო სამართალწარმოება. განმცხადებელმა პირველ ინსტანციაში საქმე მოიგო და სასამართლომ 1995 წლის 12 სექტემბერს გადაწყვეტილება მიიღო, რომ აღიარებული ყოფილიყო ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია. მაგრამ, 1995 წლის 18 ოქტომბერს ბიუკანის სახალხო პროკურორმა გაასაჩივრა ბიუკანის პირველი ინსტანციის სასამართლოს განჩინება. ხოლო, 1995 წლის 18 ოქტომბერს უზენაესმა სასამართლომ გააუქმა პირველი ინსტანციის გადაწყვეტილება, იმ მოტივით, რომ სასამართლოებს არ აქვთ იურისდიქცია განიხილონ საქმე განმცხადებელი ეკლესიის ცნობის შესახებ. განმცხადებლებმა რამდენჯერმე შეიტანეს სარჩელი იგივე საკითხთან დაკავშირებით, ასევე რამდენჯერმე შეიტანეს განცხადება და პარალელურად მიმართეს სასამართლოს. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია აღიარებულია ყველა მართლმადიდებლური სახელმწიფოს მიერ, მოსკოვის საპატრიარქოს გარდა.

სააპელაციო სასამართლოში მთავრობამ განაცხადა, რომ საქმე ეხებოდა მოლდოვას მართლმადიდებლურ ეკლესიაში საეკლესიო კონფლიქტს (მოლდოვას მიტროპოლიტი ეკლესია), რომლის მოგვარებაც მხოლოდ რუმინეთისა და რუსეთის მართლმადიდებლური ეკლესიების მიერ იყო შესაძლებელი; მთავრობა ამბობდა, რომ ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესიის აღიარება კონფლიქტს გამოიწვევდა საზოგადოებაში.

მოლდოვის მიტროპოლიტი ეკლესია მთავრობამ 1993 წლის 7 თებერვალს აღიარა, როგორც მოსკოვის საპატრიარქოზე დამოკიდებული ეპარქია, მაგრამ სააპელაციო სასამართლო არ დაეთანხმა ამ გადაწყვეტილებას და აღნიშნა, რომ „კანონიკური სამართლის თვალსაზრისით, მოლდოვის მიტროპოლიტი ეკლესია იყო რუსეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის ნაწილი და, შესაბამისად, მოსკოვის საპატრიარქოზე იყო დამოკიდებული, ხოლო ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია მიმაგრებული იყო რუმინეთის მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან და, შესაბამისად, დამოკიდებული იყო ბუქარესტის საპატრიარქოზე.“ ასევე, სააპელაციო სასამართლომ დაადგინა,

რომ მთავრობის უარი განმცხადებელს ეკლესიის აღიარებასთან დაკავშირებით, ეწინააღმდეგებოდა რელიგიის თავისუფლებას. მაგრამ, მთავრობამ გაასაჩივრა ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილება იმ მოტივით, რომ სასამართლოს არ გააჩნდა იურისდიქცია ამგვარი საქმის განხილვისათვის. საქმე დიდი ხნის განმავლობაში იწელებოდა, მთავრობის პოზიცია კი იყო, რომ ისინი თავს შეიკავებდნენ ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესიის აღიარებისგან, მანამ, სანამ რუსეთისა და რუმინეთის საპატრიარქოებს შორის მიმდინარე მოლაპარაკებები არ დასრულდებოდა.

მოლდოვას რესპუბლიკას უჭირდა გადაწყვეტილების მიღება და პოზიციის დასაფიქსირებლად მიმართა სახელმწიფოს რამდენიმე სამინისტროს, ორგანოებსა და დეპარტამენტებს. საინტერესოა რელიგიის დეპარტამენტის აზრი ამ საკითხთან დაკავშირებით: (ა) მოლდოვას ტერიტორიაზე არ არსებობს ტერიტორიული ადმინისტრაციული ერთეული ბესარაბიის სახელწოდებით, რომელიც შეიძლება ამართლებდეს რელიგიური ჯგუფის შექმნას, სახელწოდებით "ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია". ასეთი ჯგუფის შექმნა და მისი ასოცირების წესების აღიარება წარმოადგენდა არასწორ სახელმწიფო ანტიკურ მოქმედებას – სუვერენული და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს უარყოფას, რომელსაც წარმოადგენს მოლდოვას რესპუბლიკა. ბ) ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესია შეიქმნა ბესარაბიის ყოფილი ეპარქიის ადგილზე, რომელიც დაარსდა 1925 წელს და აღიარებულია დადგენილებით. 1942 წელს გამოქვეყნდა 1925 წლის 4 მაისს რუმინეთის მეფის მიერ. ამ აქტების მოქმედების კანონიერი აღიარება გულისხმობს მოლდოვას ტერიტორიაზე მათი ამჟამინდელი გავლენის აღიარებას. გ) მოლდოვას ტერიტორიაზე არსებული ყველა მართლმადიდებლური სამრევლო აღრიცხულია მოლდოვას მართლმადიდებლური ეკლესიის (მოლდოვის მიტროპოლიტი ეკლესიის) შემადგენელი ნაწილები, რომელთა ასოციაციის წესები მთავრობამ რატიფიკაციით მიიღო. 1993 წლის 17 ნოემბერს.

საბოლოოდ: თუ არაფერი გაკეთდება ბესარაბიის ე.წ. მიტროპოლიტი ეკლესიის საქმიანობაში ჩარევის შეჩერების მიზნით, შედეგი იქნება დესტაბილიზაცია არა მხოლოდ მართლმადიდებლური ეკლესიის, არამედ მთელი მოლდოვის საზოგადოების მიერ. ბესარაბიის მიტროპოლიტი ეკლესიის აღიარება (მველი სტილი) და მთავრობის მიერ მისი ასოცირების წესების დამტკიცება ავტომატურად გამოიწვევს მოლდოვას მიტროპოლიტის ეკლესიის გაუჩინარებას.

ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება: ამ მიზეზების გამო, სასამართლო ერთსულოვნად მიიჩნევს, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-9 მუხლის დარღვევას; თვლის, რომ არ არის აუცილებელი საქმის განხილვა ასევე კონვენციის მე-14 მუხლის თვალსაზრისით, რომელიც გათვალისწინებულია მე-9 მუხლთან ერთად; მიიჩნევს, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-13 მუხლის დარღვევას; თვლის, რომ არ არის აუცილებელი იმის დადგენა, იყო თუ არა დარღვეული კონვენციის მე-6 და მე-11 მუხლები; უჭირავს პოზიცია: რომ მოპასუხე სახელმწიფო კონვენციის 44-ე მუხლის მე-2 პუნქტის შესაბამისად 20,000 ევროს აუნაზღაურებს მორალური ზიანისთვის; 7,025 ევრო კი დაეკისრებათ ხარჯების ასანაზღაურებლად;

სასამართლო განიხილავს მის მიერ დამყარებულ პრეცედენტულ სამართალს იმ ფაქტზე, რომლებიც მე-9 მუხლშია მითითებული, აზრის, სინდისისა და აღმსარებლობის თავისუფლება წარმოადგენს "დემოკრატიული საზოგადოების" ერთ-ერთ საფუძველს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით. სასამართლო აღნიშნავს, რომ რელიგიის თავისუფლება არა მხოლოდ მორწმუნეთათვის არის მნიშვნელოვანი, არამედ მნიშვნელოვანია ათეისტებისთვისაც, აგნოსტიკოსებისთვის და სკეპტიკოსებისათვის. დემოკრატიული საზოგადოებისგან განუყოფელი პლურალიზმი, რომელს მოპოვება საუკუნეების განმავლობაში ძვირად გვიჯდებოდა სწორედ მასზეა დამოკიდებული.

საბოლოო ჯამში კი, ნებისმიერი სახელმწიფოსთვისაც კი ძალზედ რთულია მიიღოს გადაწყვეტილება რელიგიასთან დაკავშირებულ საკითხებზე, გამომდინარე იქიდან რომ რელიგია ადამიანთა უმეტესობისათვის ძალზედ სენსიტიური საკითხია და მეტად მგრძნობიარედ ეკიდებიან ამ საკითხთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებს, მით უმეტეს, თუ ამ გადაწყვეტილებას არ ეთანხმებიან. ამას გარდა, საგულისხმოა, რომ სახელმწიფოებს აქვთ მოვალეობა არათუ თავი შეიკავონ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლით დაცულ უფლებაში ჩარევისაგან, არამედ ხელი შეუწყონ ამ უფლების ჯეროვნად დაცვას სხვა პირთა ჩარევისაგან (სახელმწიფოს ნეგატიური და პოზიტიური ვალდებულებები). სახელმწიფოს მხრიდან ამ უფლების დაცვა კი დემოკრატიისა და პლურალიზმის განვითარებისათვის ძალზედ მნიშვნელოვანი საკითხებია.

2. იეჰოვას მოწმეები ავსტრიის წინააღმდეგ ²²

მოცემული საქმე არის ავსტრიის რესპუბლიკის წინააღმდეგ და განმცხადებლები აცხადებენ, რომ ისინი დისკრიმინაციის მსხვერპლნი არიან ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლისა და მე-11 ოქმის პირველი მუხლის შესაბამისად.

განმცხადებელ საზოგადოებას წარმოადგენენ ფილიპინების მოქალაქეები (წყვილი), რომლებიც არიან იეჰოვას მოწმეები და დაკავებულნი არიან წყვილთა დაქორწინებით. ბინადრობის უფლების მისაღებად წყვილს უნდა ჰქონოდა მუშაობის უფლება და უნდა დაედასტურებინათ, რომ ისინი არ ექვემდებარებოდნენ უცხოელთა დასაქმების დებულებებს („EA აქტი“) – მათი რელიგიური საქმიანობიდან გამომდინარე. გასათვალისწინებელია ის, რომ „EA აქტის“ პირველი ნაწილი ეხება ყველა იმ პირს, ვინც რელიგიური თემებისთვის პასტორალურ საქმიანობას ასრულებს და არა აღიარებული ეკლესიების მსახურებსა და რელიგიურ საზოგადოებებს.

2002 წლის 3 დეკემბერს განმცხადებელმა საზოგადოებამ შეიტანა საჩივარი საკონსტიტუციო სასამართლოში. საჩივარში ამტკიცებდნენ, რომ ადმინისტრაციული ორგანოების გადაწყვეტილებებმა დაარღვიეს მათი უფლებები ევროპული კონვენციის მე-9 და მე-14 მულით გათვალისწინებული უფლებების ჭრილში, მაგრამ ამ საჩივარსაც არ მოჰყოლია სასურველი შედეგი. დავა დიდი ხნის განმავლობაში გრძელდებოდა მაგრამ უშედეგოდ. საინტერესოა კანონი, რომლის საფუძველზეც განმცხადებლები სასურველ შედეგს ვერ აღწევდნენ:

აქტუალური ეროვნული კანონის თანახმად უცხოელთა დასაქმების შესახებ კანონის 1-ლი ნაწილი, საჭიროებისამებრ, შემდეგია: "ამ ფედერალური აქტის დებულებები არ ვრცელდება უცხოელთა მიმართ, რომლებიც იყენებენ პასტორალურ საქმიანობას, რომელსაც ისინი ასრულებენ, როგორც ეკლესიის ან კანონით აღიარებული რელიგიური საზოგადოების ნაწილი ..."

კონვენციის მე -9 მუხლი შემდეგნაირად გამოიყურება: ყველას აქვს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება; ეს უფლება მოიცავს რელიგიის ან რწმენის შეცვლის თავისუფლებას, მარტო ან სხვებთან ერთად

²² JEHOVAS ZEUGEN IN ÖSTERREICH v. AUSTRIA, Judgement of 25/12/2012
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113411>

საზოგადოებას, ან საზოგადოებას, ან პირადს, გამოხატოს თავისი რელიგია ან რწმენა, თაყვანისცემა, სწავლება, პრაქტიკა და დაცვა.

რელიგიის ან რწმენის გამოხატვის თავისუფლება ექვემდებარება მხოლოდ იმ შეზღუდვებს, რომლებიც კანონით არის დადგენილი და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესების, საზოგადოებრივი წესრიგის, ჯანმრთელობის ან ზნეობის დაცვისთვის.

ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად: ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმე ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლისა და მე-14 მუხლის ჭრილში განიხილა. სასამართლოს დასკვნით, EA აქტის პირველი პუნქტის (დ) ნაწილი, რომელიც ითვალისწინებს გამოწვევების კანონის გამოყენებასთან დაკავშირებით, (რომელიც ეხება უცხოელთა დასაქმების საკითხებს), როგორც პასტორალურ საზოგადოებაში (როგორც აღიარებული რელიგიის ნაწილი) არის დისკრიმინაციული და განმცხადებელი საზოგადოება გახდა დისკრიმინაციის მსხვერპლი რელიგიის საფუძველზე, მოცემული დებულებების გამოყენების შედეგად.

დასკვნა

რელიგიასთან დაკავშირებული საკითხები იმდენად რთული გადასაწყვეტია და იმდენად დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებიან ამ საკითხს თავად სახელმწიფოებიც კი, რომ ასეთი გადაწყვეტილებების მიღებისაგან თავს იკავებენ, მით უმეტეს თუ ამ გადაწყვეტილებას ხალხის გარკვეული ნაწილისგან მაინც მოჰყვება კრიტიკა.

საბოლოო ჯამში – აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება ძალზედ მნიშვნელოვანი უფლებებია, რომლებიც არამხოლოდ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, არამედ თითქმის ყველა სახელმწიფოს შიდა კანონმდებლობით არის გარანტირებული და დაცული.

რელიგიის თემებზე საუბრისას, უნდა აღვნიშნოთ თუ რამდენად მნიშვნელოვანია პლურალიზმის დაცვა დემოკრატიული პროცესების სწორად წარმართვისათვის. პლურალიზმი კი დღევანდელი სამყაროს ძალზედ მნიშვნელოვანი მონაპოვარია, რომელსაც გაფრთხილება, დაცვა და დაფასება სჭირდება.

ვფიქრობ, დროთა განმავლობაში სამყარო მეტად შემწყნარებელი და ტოლერანტული გახდა არა მხოლოდ რელიგიის საკითხების, არამედ სხვა საკითხების მიმართაც. ვიმედოვნებ, ეს პროგრესი გაგრძელდება და უახლოეს მომავალში თითოეული ადამიანი თუ არა, საზოგადოების ძალიან დიდი ნაწილი მაინც იქნება ტოლერანტი, შემწყნარებელი, სამართლიანი და არა მოძულე იმ ადამიანებისა, რომლებიც მისგან სხვადასხვა ნიშნით „განსხვავდებიან“ – ეს იქნება – რასა, კანის ფერი, რელიგია თუ სხვა.

ევთანაზია – დანაშაული თუ დახმარება

შესავალი

ყველა ადამიანს აქვს სიცოცხლის უფლება, მაგრამ ყველა ადამიანს აქვს თუ არა თავისი სიცოცხლის განკარგვის უფლება, დიდი ხანია კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას. სიცოცხლის უფლება საყოველთაოდ აღიარებული და გარანტირებული უფლებაა, რომელიც განმტკიცებულია საქართველოს კონსტიტუციის მე-10 მუხლში, რომლის პირველი პუნქტის თანახმად, „ადამიანის სიცოცხლე დაცულია“. სიცოცხლე უზენაეს სამართლებრივ ღირებულებას მიეკუთვნება და ყველა დანარჩენი ძირითადი უფლების „სასიცოცხლო“ წინაპირობას წარმოადგენს.

სიცოცხლის უფლება არ არის აბსოლუტური უფლება. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-2 მუხლის თანახმად, „დასაშვებია ადამიანის სიცოცხლის ხელყოფა ნებისმიერი პირის დასაცავად არამართლზომიერი ძალადობისაგან, კანონიერი დაკავებისთვის ან კანონიერად დაპატიმრებული პირის გაქცევის აღსაკვეთად ან კანონიერ ღონისძიებათა განხორციელებისას აჯანყების ან ამბოხების ჩასახშობად“.

რა არის სიცოცხლე და რა არის სიკვდილი? არის თუ არა ეს მოვლენები ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი? სიცოცხლის უფლება ადამიანის ფუნდამენტური უფლებაა, რომლის გარეშეც ადამიანის ყველა სხვა უფლება ყოველგვარ აზრს და დასაბუთებას კარგავს. ხალხის გარკვეული ნაწილი სიცოცხლის ხელოვნურად დამთავრებაზეც კი არის თანახმა. სიცოცხლის ხელოვნურად დამთავრების ერთ-ერთი საშუალება არის ევთანაზია – მკვლელობა მსხვერპლის თხოვნით.

„ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლში მოცემულია ევთანაზიის განმარტება: „ევთანაზია – უკურნებელი სენით დაავადებული, სიკვდილისწინა სტადიაში მყოფი ავადმყოფის სიცოცხლის განზრახ შეწყვეტა მისივე თხოვნით“.

1. ევთანაზიის ცნება და სახეები

სიტყვა „ევთანაზია“ საბერძნეთიდან მომდინარეობს, რადგანაც პირველები

* სტუ სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტი

ბერძნები იყვნენ, რომლებიც უჩქარებდნენ სიცოცხლეს ომში დაკრძალ მებრძოლებს, რომ არ ეწვალათ და არ ეტანჯათ ტკივილისაგან. ევთანაზიას სხვადასხვა ასპექტებში განიხილავენ. შეიძლება ევთანაზია განიხილოს როგორც ჰუმანური ვარიანტი სიცოცხლის მოჩქარებისა, რადგან ადამიანს ეხმარები თავი დააბნეოს იმ ტანჯვას რომელსაც ის განიცდის, ან მეორეს მხრივ, რომელიც ამბობს, რომ ადამიანს აქვს სიცოცხლის უფლება და მიუხედავად იმისა, რომ მას გადარჩენის შანსები მცირე აქვს და იმ გარკვეულ მომენტში იტანჯება, ამასთან შესაძლებელია გადარჩენის შემდეგ დარჩეს ინვალიდად, მაინც აქვს სიცოცხლის უფლება და არავის აქვს უფლება ჩაერიოს მის სიცოცხლეში.

მეორე მსოფლიო ომამდე ევთანაზია დაშვებული იყო მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, მაგრამ ჰოლოკოსტის შემდგომ დაახლოებით 50 წლის განმავლობაში, ევთანაზიაზე საუბარი შეწყდა. დღესდღეობით ევთანაზია დაშვებულია მხოლოდ მსოფლიოს რამდენიმე ქვეყანაში:

- ნიდერლანდები;
 - ბელგია;
 - ლუქსემბურგი;
 - ალბანეთი;
 - შვეიცარია (მხოლოდ ციურიხი);
 - ამერიკის შეერთებული შტატები (მხოლოდ გარკვეულ შტატებში: ორეგონი, ვაშინგტონი, ჯორჯია, ვერმონტი);
- კანადა.

ევთანაზიის ორ სახეს გამოყოფენ: ნებაყოფლობით ევთანაზიას, რომელიც პაციენტის თანხმობას გულისხმობს და იძულებით ევთანაზიას, როდესაც არ არის სახეზე პაციენტის თანხმობა, ვინაიდან, ეს უკანასკნელი გადაწყვეტილების მიღების უუნაროა და მის ნაცვლად გადაწყვეტილებას იღებენ მისი ნდობით აღჭურვილი პირები. აქტიური ევთანაზიის ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ პაციენტის დაავადება იმ მომენტისთვის ითვლებოდა განუკურნებელ სენად, მაგრამ არის ცნობილი მომენტები, როდესაც ისეთი დაავადებისთვის რომლის განკურნებაც იმ დროისთვის შეუძლებელი ეგონათ განკურნებულან

„აქტიური ნებაყოფლობითი ევთანაზია გულისხმობს უკურნებელი დაავადების ტერმინალურ სტადიაზე მყოფი ავადმყოფის მიმართ ისეთი პრეპარატის გამოყენებას, რომელიც აჩქარებს სიკვდილს“.²² აქტიური ევთანაზიის დროს, სიკვდი-

²² ავტორთა კოლექტივი. სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, წიგნი I, მეოთხე გამოცემა. თბილისი: გამომცემლობა მერიდიანი, თბ. 2011, გვ. 53.

ლის დაჩქარება ხორციელდება მოვლენების ბუნებრივად განვითარებაში აქტიური ჩარევით.²²⁴ რაც შეეხება პასიურ ევთანაზიას, ეს უკანასკნელი გულისხმობს უკურნებელი სენით დაავადებული პაციენტისთვის დამზარე თერაპიის შეწყვეტას.²²⁵ რაც შედეგად სიკვდილს იწვევს ისევე, როგორც აქტიური ევთანაზია, თუმცა ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით, პასიური ევთანაზია სიკვდილის დადგომას არ აჩქარებს. შედეგი დგება ბუნებრივად, სამედიცინო დახმარების შეწყვეტის გზით.²²⁶ ასევე, სამეცნიერო ლიტერატურაში განასხვავებენ თვითმკვლელობას ექიმის დახმარებით, რაც გულისხმობს, ავადმყოფისვე თხოვნით, მისთვის სიცოცხლის მომსწრაფველი პრეპარატების ან მათ შესახებ ინფორმაციის გადაცემას.²²⁷

ყოველივე აღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ევთანაზია არის ავადმყოფობის ბოლო ფაზაში მყოფი, სასიკვდილოდ განწირული ადამიანის მოკვდინება სიბრაულის მოტივით, გაუსაძლისი ფიზიკური ტანჯვისაგან მისი გათავისუფლების მიზნით. აგრეთვე, მიზანმიმართულად განხორციელებული სიკვდილის დაჩქარების ყველა შემთხვევა, როდესაც არსებობს ავადმყოფის მოთხოვნა ან თანხმობა ევთანაზიის განხორციელებაზე, ან/და როდესაც ასეთი თანხმობის მიღება შეუძლებელია ავადმყოფისგან, მისი უგონო მდგომარეობაში ყოფნის გამო.²²⁸ „ევთანაზიის მომხრეები მიიჩნევენ, რომ ადამიანისათვის სიცოცხლე, რომელსაც ეს სიცოცხლე ტანჯავს, ხოლო სიკვდილი ამ ტანჯვისაგან ათავისუფლებს, „სიცოცხლის უფლება“ კი არა, „სიცოცხლის მოვალეობა“ გამოდის.²²⁹ ევთანაზიის მოწინააღმდეგეთა ერთ-ერთ არსებით არგუმენტს ისიც წარმოადგენს, რომ „შესაძლებელია შეცდომა დიაგნოზში, კერძოდ, ის რაც დღეს განუკურნებელ სენად ითვლება, ხვალ შეიძლება განკურნებადი გახდეს. ამასთან, მედიცინისათვის ცნობილია

²²⁴ გოგირიძე, ე. სიცოცხლის დასაწყისი და დასასრული: ფეტუსისა და ევთანაზიის უფლებრივი საკითხები სტრასბურგის იურისპრუდენციის მიხედვით, სტატიათა კრებული, ადამიანთა უფლებათა დაცვის ევროპული და ეროვნული სისტემები. თბილისი, კორკელია. კ. (რედ), თბ. 2007, გვ. 51.

²²⁵ ბეზია ე., სიკვდილის უფლების ადგილი სიცოცხლის უფლებაში, თბ. 2018, გვ. 14.

²²⁶ გოგირიძე, ე. სიცოცხლის დასაწყისი და დასასრული: ფეტუსისა და ევთანაზიის უფლებრივი საკითხები სტრასბურგის იურისპრუდენციის მიხედვით, სტატიათა კრებული, ადამიანთა უფლებათა დაცვის ევროპული და ეროვნული სისტემები. თბილისი, კორკელია. კ. (რედ), თბ. 2007, გვ. 53.

²²⁷ ტალიაშვილი ნ., ევთანაზია სხვისი სიცოცხლის უფლების ხელყოფა, თუ ადამიანის ნების აღსრულების ეფექტიანი მექანიზმი, თბ. 2014, გვ. 5.

²²⁸ სადრაძე თამარ, დისერტაცია, ევთანაზია და ფეტუსის სისხლისსამართლებრივი დაცვის პრობლემები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2012 წელი, გვ. 11.

²²⁹ ზენგელია ანი, სტატია, ევთანაზია – დანაშაული თუ ადამიანის უფლება საკუთარი სიცოცხლის ნებასთან დაკავშირებით, მართლმსაჯულება და კანონი #3 (30), 2011, გვ. 130.

შემთხვევები, როდესაც განუკურნებლად მიჩნეული ავადმყოფები გამო-
ჯანმრთელდნენ, შესაბამისად, გამორიცხული არაა ექიმის არაკვალი-
ფიციურობა, არაკეთილსინდისიერება.²³⁰

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ექიმი ვალდებულია იბრძოლოს პაციენტის
სიცოცხლის გადასარჩენად, მაგრამ პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები,
როდესაც პაციენტის ჯანმრთელობაზე ზრუნვა საფუძველს მოკლებულია და
ხელოვნურად ხდება მისთვის ტანჯვის გახანგრძლივება. მსოფლიომ დღემდე
ვერ შემოიკრიბა ერთგვაროვანი პასუხის გაცემა კითხვაზე – შეუძლია, თუ არა
ადამიანს საკუთარი შეხედულებისამებრ განკარგოს თავისი სიცოცხლე?
მიმაჩნია, რომ ევთანაზიის დეკრიმინალიზაცია და ადეკვატური
სამართლებრივი მექანიზმის შემუშავება უფრო მეტი სიკეთის მომტანი იქნება
საზოგადოებისთვის. ევთანაზიის დეკრიმინალიზაციით დაცული იქნება
არამარტო მომკვდავის ღირსება, არამედ მის ოჯახის წევრებსაც ავადმყოფობა
ახლოების ტანჯვით გამოწვეულ ტკივილს.

2. ევთანაზიის მარეგულირებელი ეროვნული კანონმდებლობა

მართალია სახელმწიფოთა დიდი ნაწილი ევთანაზიას მკვლელობად მიიჩნევს,
მაგრამ მსოფლიოში არსებობენ ქვეყნები, რომელთა კანონმდებლობებითაც ევ-
თანაზია აღიარებულია. ჰოლანდია იყო პირველი ევროპული სახელმწიფო, რო-
მელმაც 2002 წელს მოახდინა, როგორც ევთანაზიის, ასევე ექიმის დახმარებით
თვითმკვლელობის ლეგალიზაცია.²³¹ 2002 წლის 28 მაისს ბელგიაში მიღებულ
იქნა კანონი „ევთანაზიის შესახებ.“²³² 2009 წლის 16 მარტს ლუქსემბურგში
მიიღეს კანონი „ევთანაზიისა და თვითმკვლელობაში დახმარების შესახებ“.²³³
ევთანაზიის საკითხზე მსჯელობისას საინტერესოა იაპონიის მაგალითი.
„იაპონიაში საკანონმდებლო დონეზე არ არის მოწესრიგებული ევთანაზიის
სტატუსთან დაკავშირებული საკითხები, თუმცა, ძალიან საინტერესოა
არსებული სასამართლო პრაქტიკა, რომელიც შეიძლება მიჩნეულ იქნეს
ევთანაზიის მარეგულირებელ სამართლებრივ ჩარჩოდ, რომლითაც

²³⁰ ფარსადანიშვილი ნინო, სტატია, ევთანაზიის ლეგალიზაციის პრობლემა სამართალსა და
ბიბლიაში, ქართული სამართლის მიმოხილვა 10/2007-4, გვ. 584.

²³¹ წიკლაური ბ., ევთანაზიის ეთნიკური და სამართლებრივი ასპექტები, ჟურნალი ახალგაზრდა
ადვოკატი, თბ. 2015, გვ. 12.

²³² Legality of euthanasia, იხ. https://en.wikipedia.org/wiki/Legality_of_euthanasia

²³³ ტალიაშვილი ნ., ევთანაზია სხვისი სიცოცხლის უფლების ხელყოფა, თუ ადამიანის წების
აღსრულების ეფექტიანი მექანიზმი, თბ. 2014, გვ. 12.

დადგენილია ის პირობები, რომელთა დაცვაც აუცილებელია ევთანაზიის განხორციელებისას.²³⁴

აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფოთა გარკვეული ნაწილი აღიარებს პასიურ ევთანაზიას და თვითმკვლელობას ექიმის დახმარებით. მაგალითად პასიური ევთანაზია ნებადართულია: მექსიკაში, ინდოეთში, შვედეთში. რაც შეეხება, თვითმკვლელობას ექიმის დახმარებით იგი აღიარებულია შვეიცარიის, ორეგონის, ვაშინგტონის, მონტანას, ვერმონტის, ახალი მექსიკის შტატების კანონმდებლობების მიხედვით.²³⁵

მსოფლიოს ქვეყნების დიდი ნაწილი ევთანაზიას სხვისი სიცოცხლის მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფად მიიჩნევს. შესაბამისად ევთანაზია სისხლის სამართლის კოდექსით დასჯად ქმედებათა რიცხვს განეკუთვნება. მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისი განეკუთვნება იმ ქვეყანათა რიცხვს, სადაც ევთანაზია ჩვეულებრივ მკვლელობად ითვლება 2014 წელს ინგლისის უმაღლესმა სასამართლომ მიიღო საკმაოდ მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, რომლის შესაბამისადაც შარლოტ ფიცმორისმა მისი ავადმყოფი შვილის, ნენსის მოკვდინების ნებართვა მიიღო. ნენსი დაიბადა ბრმა თავის ტვინის წყალმანკით, მენინგიტით და სეფილისის ნიშნებით. მას არ შეეძლო სიარული და ლაპარაკი, მუდმივი ზედამხედველობა ესაჭიროებოდა, საათობით ყვიროდა და აგონიაში იმყოფებოდა. დედა 12 წლის მანძილზე უწვიდა ავადმყოფ შვილს. ნენსის მდგომარეობა კი თანდათან უარესდებოდა, ტკივილს მორფინი კი ვეღარ უყურებდა, ბავშვი საშინლად იტანჯებოდა. ვინაიდან, დედისთვის ძალიან მძიმე იყო შვილის ასეთ მდგომარეობაში ყურება, მან გადაწყვიტა მიემართა სასამართლოსთვის ნენსის სიკვდილის უფლების მოსაპოვებლად. სასამართლომ დააკმაყოფილა მისი მოთხოვნა. ეს იყო პირველი შემთხვევა, როდესაც სასამართლომ სიკვდილის უფლება მისცა ბავშვს, რომელიც დამოუკიდებლად სუნთქავდა და არ იმყოფებოდა ტერმინალურ სტადიაში. სასამართლოს გადაწყვეტილებას მხარი დაუჭირეს მსოფლიოს ცნობილმა საბავშვო საავადმყოფოების ექიმებმა.²³⁶

²³⁴ იაპონიის სასამართლოს მხოლოდ ორ საქმეზე აქვს ნამსჯელი, რომელიც ღირსეულ სიკვდილს შეეხება. სასამართლოს მიერ ორივე შემთხვევაში თავისუფლების აღკვეთა იქნა განსაზღვრული ექიმების მიმართ, ვინაიდან არც ერთ მათგანს არ ჰქონდათ პაციენტისაგან მიღებული თანხმობა, ასევე, დაავადება არ იყო ძლიერი ფიზიკური ტკივილის გამოწვევი.

²³⁵ ტალიანგილი ნ., ევთანაზია სხვისი სიცოცხლის უფლების ხელყოფა, თუ ადამიანის ნების აღსრულების ეფექტიანი მექანიზმი, თბ. 2014, გვ. 12.

²³⁶ When I begged judge to end my sick daughter's life: "Nancy is no longer a girl, she is a shell", იხ. <https://www.mirror.co.uk/news/real-life-stories/begged-judge-end-sick-daughters-4509235>

საქართველოს კანონმდებლობა ევთანაზიას განიხილავს როგორც განზრახ მკვლელობას, ჩადენილს შემამსუბუქებელ გარემოებებში და სასჯელიც შესაბამისად მსუბუქია, ვიდრე ჩვეულებრივი განზრახი მკვლელობისთვის. ფართო მნიშვნელობით, ევთანაზია ფსიქიკურად ან ფიზიკურად „არასრულფასოვან ისიცოცხლის“ მოსპობაა კეთილშობილური მოსაზრებით. სწორედ ამიტომ, კანონმა სასამართლოს უფლება მისცა, მხედველობაში მიიღოს სიბრალულის მოტივი, როგორც პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოება.³³⁷ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა მკვლელობად მიიჩნევს ქმედებას, როცა სიცოცხლის მოსპობა ხდება როგორც ადამიანის ნების საწინააღმდეგოდ, ისე დაზარალებულის თანხმობით, უფრო მეტიც, მისი თხოვნითაც. თანხმობა არ ათავისუფლებს პირს პასუხისმგებლობისგან, იგი პასუხს აგებს განზრახ მკვლელობისთვის. ევთანაზია დაკვალიფიცირებულია როგორც მკვლელობა ჩადენილი შემამსუბუქებელ გარემოებაში და სასჯელი შესაბამისად მსუბუქია, ვიდრე ჩვეულებრივი განზრახი მკვლელობისთვის.³³⁸ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის თანახმად, განსახილველი დანაშაულის სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტია მომავლად ადამიანის სიცოცხლე. საქართველოს სსკ-ის 110-ე მუხლით გათვალისწინებული მკვლელობის სწორი კვალიფიკაციისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება დანაშაულის მოქმედების სუბიექტურ შემადგენლობას.³³⁹ ქმედება ხორციელდება პირდაპირი განზრახვით -სუბიექტს ავადმყოფის ორგანიზმში შეჰყავს ნივთიერება და იცის, რომ ამით მისი სიცოცხლე განადგურდება. სისხლის სამართლის კანონი მკვლელობად მიიჩნევს ისეთ შემთხვევებს, როცა სიცოცხლის მოსპობა ხდება როგორც დაზარალებულის თანხმობით, ასევე მისი ნების საწინააღმდეგოდ. თანამედროვე მსოფლიო სოციალური პრაქტიკა იცნობს ისეთ შემთხვევებს, როცა უიმედო მდგომარეობაში მყოფი ავადმყოფები თხოვნით მიმართავენ ექიმებს ან კერძო პირებს, რათა დააჩქარონ მათი სიკვდილი. ასეთი პაციენტების როლში გამოდიან ის პირები, რომელნიც განიცდიან აუტანელ ფიზიკურ ტანჯვას; ინვალიდები, ღრმად მოხუცებული ავადმყოფები, რომელთაც არ შეუძლიათ იზრუნონ საკუთარ თავზე; ის

³³⁷ სადრადე, თ. ევთანაზია და ფეტუსის სისხლისსამართლებრივი დაცვის პრობლემები. თბილისი: გამომცემლობა თბილისის უნივერსიტეტი, თბ. 2012, გვ. 80.

³³⁸ ზებია ე., სიკვდილის უფლების ადგილი სიცოცხლის უფლებაში, თბ. 2018, გვ. 31.

³³⁹ ავტორთა კოლექტივი, სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, გამომცემლობა „მერიდიანი“ 2016, გვ. 270.

მშობლები, რომელთა ბავშვებსაც აქვთ უმძიმესი თანდაყოლილი სიმახინჯე და რომელთა გამოჯანმრთელების შანსიც არ არსებობს.²⁴⁰

3. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა ევთანაზიასთან დაკავშირებით

დღესდღეობით, ევთანაზია და მასთან დაკავშირებული პრობლემები არსებით გამოწვევად იქცა. ევთანაზია განიხილება, როგორც სამედიცინო, ასევე, რელიგიურ, მორალურ თუ სამართლებრივ კრილში. სიცოცხლის ძირითადი უფლებიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს აქვს ვალდებულება, რომ დაიცვას ადამიანის სიცოცხლე, ამასთან, მიიღოს ყველა საჭირო პრევენციული ზომა სიცოცხლის დაცვის უზრუნველსაყოფად.

მნიშვნელოვანია, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე „Pretty vs United Kingdom“, სადაც სასამართლომ განმარტა, რომ სიცოცხლის უფლება არ უნდა განიმარტოს ისე, რომ მასში მოიაზრებოდეს სიცოცხლეზე უარის თქმის უფლებაც. დაუშვებელია სიცოცხლის უფლების შინაარსის ინტერპრეტაცია იმ სახით, რომ მოიცავდეს ადამიანისათვის სიკვდილის უფლების მინიჭებას. ევთანაზია სიცოცხლეზე ნებაყოფლობითი უარის თქმაა, მხოლოდ პაციენტის უკიდურეს მდგომარეობაში ტკივილების განთავისუფლების მიზნით.

ფრთხი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Pretty v. the United Kingdom), 2002 წლის 29 აპრილი, სადაც მომჩივანი იყო ქალბატონი, რომელსაც სამოძრაო ნეირონების დაავადება ჰქონდა, რაც განუკურნებელი იყო და იწვევდა სასუნთქი კუნთების სისტემის მოშლას, შედეგად კი სიკვდილს. დიაგნოზი 1999 წელს იქნა დასმული და იმის გამო, რომ საბოლოო ჯამში ყველაფერი დიდ ტანჯვას უკავშირდებოდა, მომჩივანმა გამოთქვა სურვილი, რომ გადაეწყვიტა როდის და რა გზით დაასრულებდა სიცოცხლეს. აღნიშნულს კი, მისი დიაგნოზიდან გამომდინარე, თავად ვერ მოახერხებდა. თვითმკვლელობაში დახმარების გაწევა კი დასჯადი ქმედება იყო. მომჩივნის ადვოკატმა მიმართა თხოვნით შესაბამის ორგანოებს, რომ მეუღლე დახმარებოდა თვითმკვლელობის განხორციელებაში, რაც არ იქნა დაკმაყოფილებული. მომჩივანი თვლიდა, რომ დიდი ბრიტანეთის მხრიდან ადგილი ჰქონდა “ადამიანის უფლებათა და

²⁴⁰ წულაია ზ., სისხლის სამართალი, კერძო ნაწილი, (საქართველოს ახალი სისხლის სამართლის კოდექსის მიმოხილვა), ტომი I, თბ., 2000, გვ. 82.

მირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის” მე-2, მე-3, მე-8, მე-9 და მე-14 მუხლების დარღვევას.

სასამართლომ, მის მიერ გამოტანილ გადაწყვეტილებაში იმსჯელა სიცოცხლის უფლების განმარტებაზე, კერძოდ, მოიცავს თუ არა სიცოცხლის უფლება, ამ უკანასკნელზე უარის თქმის უფლებასაც. ამასთან, მიიჩნია, რომ მომჩივანის არგუმენტი, სახელმწიფო ორმანოს მიმართ, რომელმაც არ მისცა მას სხვისი დახმარებით თვითმკვლელობის უფლება და ამით დაარღვია კონვენციის მე-2 მუხლით ნაგულისხმევი ვალდებულება, არ იყო კანონიერი.

სასამართლომ, ასევე უსაფუძვლოდ მიიჩნია მომჩივნის დასაბუთება კონვენციის დანარჩენი მუხლების დაღვევასთან დაკავშირებით და განმარტა, რომ თვითმკვლელობაში დახმარების აკრძალვა, არ წარმოადგენდა სახელმწიფოს მხრიდან ადამიანის პირად ცხოვრებაში არათანაზომიერ ჩაჯვრევას, არამედ პირიქით, ამგვარი ჩავერა გამართლებულიც კი იყო როგორც “აუცილებელი დემოკრატიული საზოგადებაში”. 2002 წლის 11 მაისს, ქალბატონი ფრითი ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა.

საქართველოშიც აქტუალურია ის თემა უნდა იყოს თუ არა ევთანაზია დაშვებული. დღეს ევთანაზია აკრძალულია სისლის სამართლის კოდექსის 110-ე მუხლით, რომელიც მოიცავს „მკვლელობას მსხვერპლის თხოვნით“.

ევთანაზია წარმოადგენს დილემას მომკვდავის სიცოცხლის და მომკვდავი ადამიანის სიკვდილს შორის. როდესაც საუბარი მიდგება ევთანაზიაზე ადამიანს უჩნდება უამრავი კითხვა: სჯობს თუ არა სიცოცხლე ტანჯვაში? შეუძლია თუ არა ადამიანს განკარგოს სიცოცხლის და სიკვდილის უფლება?

ევთანაზიისთვის საჭიროა აუცილებლად მომკვდავი იტანჯებოდეს გაუსაძლისი ტკივილებით, მაგრამ მიუხედავად ამისა, უნდა რჩებოდეს საღ აზრზე, რადგანაც ევთანაზია შეიძლება მხოლოდ მომკვდავის თხოვნით. იბულებითი ევთანაზია პირდაპირ დანაშაულად შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რადგან არავის აქვს უფლება სხვადასხვა მიზეზების გამო მოუჩქაროს ადამიანს სიცოცხლე. ცნობილია ასევე, პასიური და აქტიური ევთანაზია.

პასიურ ევთანაზიად მიიჩნევა, როდესაც ნელ-ნელა მოხდება ადამიანის მკურნალობის შეწყვეტა. აქტიური ევთანაზია კი, ადამიანის ტანჯვის უკიდურეს პერიოდში ისეთი პრეპარატის გამოყენებას გულისხმობს, რომელიც დააჩქარებს სიკვდილის დადგომას.

ყოველთვის რთულია სხვის მიერ სხვისი სიცოცხლეზე ფიქრი, იმისი ფიქრი თუ ევთანაზია ამ მომენტში იქნება თუ არა რელევანტური . არავის აქვს უფლება სხვის მაგივრად გადაწყვიტოს იცოცხლოს თუ არა, შესაბამისად, იზადება ახალი ლოგიკური კითხვა, თუ პაციენტი უგონოდაა და როგორც ექიმები, ასევე, პაციენტის ახლობლები ხედავენ უგონო მომავლადი პაციენტის ტანჯვას და არავენ იცის რა მოიმოქმედოს, არავენ იცის შეუძლია თუ არა შეუწყვიტოს პაციენტს მკურნალობა, გამორთოს აპარატი რაზეც არის შეერთებული და ამ ქმედების მერე ეს მკვლელობად ჩაითვლება თუ ევთანაზიად. „პაციენტის უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონში არსებობს დათქმა: „საქართველოს მოქალაქეს უფლება აქვს, წინასწარ წერილობით გამოხატოს ნება (თანხმობა ან უარი) უგონო მდგომარეობაში აღმოჩენისას ან გაცნობიერებული გადაწყვეტილების მიღების უნარის დაკარგვისას მისთვის სარეანიმაციო, სიცოცხლის შემანარჩუნებელი ან პალიატიური მკურნალობის ჩატარების ან/და მის მიმართ პალიატიური მზრუნველობის ან ჰოსპისური მზრუნველობის განხორციელების შესახებ“ რაც ნიშნავს იმას, რომ პასიური ევთანაზია საბოლოო ჯამში მაინც დაშვებულია, მაგრამ აქაც არის გარკვეული კრიტერიუმები, რომელიც საჭიროა რომ იმ მომენტში იყოს, ესენია:

- განუკურნებელი დაავადების ტერმინალური სტადიით;
- დაავადებით, რომელიც აუცილებლად გამოიწვევს მძიმე ინვალიდობას.

საქართველოს კანონმდებლობა ევთანაზიას განიხილავს, როგორც განზრახ მკვლელობას ჩადენილს შემამსუბუქებელ გარემოებებში და სასჯელიც შესაბამისად, მსუბუქია, ვიდრე ჩვეულებრივ შემთხვევებში ჩადენილი განზრახი მკვლელობა. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის თანახმად, განსახილველი დანაშაულის სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტია მომავლადი ადამიანის სიცოცხლე, სადაც იგულისხმება უკურნებელი სენით დაავადებული, ავადმყოფობის ბოლო სტადიაზე მყოფი ავადმყოფი, რომელიც აუტანელ ფიზიკურ ტკივილებს განიცდის.

შესაბამისად, „ევთანაზია არის ავადმყოფობის ბოლო ფაზაში მყოფი, სასიკვდილოდ განწირული ადამიანის მოკვდინება სიბრაღულის მოტივით, გაუსაძლისი ფიზიკური ტანჯვისაგან მისი გათავისუფლების მიზნით. ევთანაზიად განიხილება ზემოაღნიშნული მოტივითა და მიზნით განხორციელებული სიკვდილის დაჩქარების ყველა შემთხვევა, როდესაც არსებობს ავადმყოფის მოთხოვნა ან თანხმობა ევთანაზიის განხორციელებაზე, ან/და როდესაც ასეთი თანხმობის მიღება შეუძლებელია ავადმყოფისაგან, მისი უგონო მდგომარეობაში ყოფნის გამო“.

პირველი ნაბიჯი ევთანაზიის დაკანონებაზე გადადგა ნიდერლანდებმა 1984 წელს, რომელსაც შემდგომში მხარი აუბეს ასევე, ბელგიამ და ლუქსემბურგმა. ნებაყოფლობითი ევთანაზიის დეკრიმინალიზაციაზე საუბარი ჯერ კიდევ 1971 წელს დაიწყო, როდესაც ექიმი გიტროდი პოსტმის დედას ტვინში სისხლჩაქცევა დაემართა. სისხლჩაქცევამ დედამისის დაუტოვა კიდურების დამბლა, მეტყველების დარღვევა და სმენის დაქვეითება. როგორც პოსტმი ამბობდა დედამისი ძალიან ხშირად თხოვდა მას სისცოცხლის მოჩქარებას „როდესაც მე ვუყურებდი დედაჩემს, ადამიანის ნანგრევებს, რომელიც სავარძლიდან ვერ დგებოდა, მე აღარ შემეძლო ამისი ატანა.“ საბოლოო ჯამში, მან დედამისის მორფი გაუკეთა, ყველაფერს რომ უმტკივნეულოდ ჩაეღო, შედეგად კი, მოკლა დედამისი. აღნიშნულის თაობაზე მან შეატყობინა მთავრობას, რის შედეგადაც დააკავეს მკვლელობის გამო, მაგრამ მხოლოდ პირობითი სასჯელით შემოიფარგლნენ. ორი წლის შემდეგ, 1973 წელს სამეფო ჰოლანდიის სამედიცინო ასოციაციამ შეიმუშავა შემდეგი სახელმძღვანელო მითითებები:

- მხოლოდ ექიმებს შეუძლიათ ნებაყოფლობითი ევთანაზიის გაკეთება. მოთხოვნა შეუძლიათ მხოლოდ შესაბამის პაციენტებს. პაციენტის გადაწყვეტილებები უნდა იყოს ერთმნიშვნელოვანი, არა-ერთჯერადი და საჭირო დოკუმენტები უნდა ახლდეს აუცილებლად. პრაქტიკოსმა ექიმმა უნდა გაიაროს კონსულტაცია სხვა ექიმთან. პაციენტზე არ უნდა იყოს არანაირი ზეგავლენა. პაციენტები უნდა გრძნობდნენ აუტანელ ტკივილს, რომლის გამო-სავალიც მოძებნილი არ არის.

კარენ კვინლანი იყო ახალგაზრდა პიროვნება რომლის სახელსაც უკავშირდება ევთანაზია ამერიკაში. 21 წლის ნიუ ჯერსიში მცხოვრებელი გოგო, რომელიც წაიქცა და შეწყვიტა სუნთქვა. ტვინს არ მიეწოდებოდა ჟანგბადი და კომაში ჩავარდა. 1976 წელს, უკვე 1 წელი იყო გასული მომხდარი ინციდენტიდან და პაციენტის დედამ ექიმს უთხრა გაეთიშა აპარატიდან. კარენის დედა ამბობდა, რომ სწორედ ეს იყო დაზარალებულის თხოვნა. ექიმმა უარი უთხრა, თუმცა საბოლოო ჯამში, საქმე მივიდა სასამართლომდე. ამ უკანასკნელმა, 1976 წელს კარენის თხოვნა დააკმაყოფილა. სწორედ აღნიშნული მომენტიდან იწყება ამერიკაში სიკვდილის უფლებაზე ხშირი კამათი.

აღსანიშნავია, რომ ცნობილი ავსტრიელი ფსიქოლოგი, ფსიქიატრი და ნევროლოგი, ფსიქოანალიზის დამფუძნებელი, ზიგმუნდ ფროიდი 1939 წელს ცხოვრებიდან წავიდა თავისი ექიმის დახმარებით. მას სჭირდა პირის ღრუს კიბო, გარდაცვლამდე მან დაახლოებით 30 ოპერაცია ჩაიტარა კიბოს ამოსაკვეთად, მა-

გრამ უშედეგოდ. ამასთან, ამ დროს საერთო ნარკოზი არ კეთდებოდა ასეთ შემთხვევებზე.

დასკვნა

ცალსახად იმისი თქმა, რომ ევთანაზია დასაშვები უნდა იყოს თუ არა, შეუძლებელია. მას როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები აქვს. იგი განიხილება როგორც სამართლებრივ, ასევე მორალურ, ეთნიკურ, სამედიცინო და რელიგიურ კრილში.

ევთანაზიის მოკლე ანალიზის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიოში არსებობს ისეთი პრეცედენტი, როდესაც ევთანაზია დაშვებულად მიიღო ისეთმა სახელწიფომ, სადაც თვითმკვლელობაში დახმარების გაწევა დასჯადი ქმედება იყო. ეს უკანასკნელი განხორციელდა 2014 წელს, ინგლისში, როდესაც განუკურნებელი სენით დაავადებულ გოგონას სპეციალურად შეუყვანეს ისეთი პრეპარატი, რომელიც სიკვდილს მოუსწრაფებდა, ძლიერი ტკივილების გათავისუფლების მიზნით.

ჩემი აზრიც ემთხვევა იმ მოსაზრებას, რომ ევთანაზია უნდა იყოს დაშვებული, მაგრამ უნდა იყოს განხილული ყველა შემთხვევა ინდივიდუალურად:

- უპირველესყოფლისა საჭიროა დადგინდეს რამდენად შეუძლია ადამიანს ფიზიკური ტკივილის გაძლევა.

საჭიროა გაირკვეს ადამიანის დაავადება და რამდენად ექვემდებარება ეს დაავადება განკურნებას, ან ტკივილის შემსუბუქებას.

იმ შემთხვევაში, თუ პაციენტი არ არის საღ გონებაზე, უნდა დადგინდეს არის თუ არა იმისი საშუალება, რომ მოვიდეს გონს და შემდეგ მიიღონ გადაწყვეტილება.

იმ შემთხვევაში, თუ ვერ მოხერხება პაციენტის გონზე მოყვანა მოკლე დროში, უნდა დადგინდეს ტკივილის დონე რასაც პიროვნება გრძნობს და გაირკვეს მომავალში ის სავარაუდო დრო რაც დასჭირდება ამ ტკივილების შემცირებას, თუ ექვემდებარება საერთოდ განკურნებას, ან შესუსტებას მაინც.

მხოლოდ უკვე იმ პროცედურების ჩატარებისა რასაც ექიმს მოუწევს პაციენტთან, რომ შეუმსუბუქოს გაუსაძლისი ტკივილები და ტანჯვა, მაგრამ შედეგს ვერ გამოიღებს, მხოლოდ მაშინ შეიძლება დაფიქრდეს ევთანაზიაზე, რადგან საუბარია ადამიანის სიცოცხლეზე, მაგრამ როგორც უკვე აღვნიშნე, ეს საკითხი ინდივიდუალურია, რადგან არსებობს უამრავი მოსაზრება, რომელიც მყარდება არგუმენტებით.

PREVENTING TORTURE ACCORDING TO INTERNATIONAL CONVENTIONS

Article 3 of the European Convention on Human Rights of 1950 lays down that: "No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment". However, even in Europe, torture and ill-treatment continue to be imposed on persons deprived of their liberty. Taking into consideration that great number of texts place an absolute ban on torture.

Among the progressive achievements of humanity over the course of our shared history, one of the most fundamental advances was the recognition around the world that each and every human being is indeed an individual person. As it is enshrined, for instance, in the Universal Declaration of Human Rights.

Besides, it has to be mentioned that torture, Genocide and Slavery, each of these acts always denies not only the dignity but the very humanity of its victims. The ultimate result of any exception to the prohibition of torture is the erosion of democratic institutions and the destruction of any open, free and just society. As genocide cannot be justified by claiming that one will only apply it once, or only if forced to by some kind of extreme emergency, anyone who attempts to justify torture in the name of saving lives is assaulting the common humanity of all of us. Significantly, if countries that claim to be the world leaders on defending and granting human rights, express their tolerance of torture, even extremely marginally, the rest of the countries will take the above-mentioned countries tolerance as their indication to carry on or expand their own use of torture against their populations.

In addition to that using torture ourselves allows other countries to justify effortlessly using torture against our own soldiers and nationals. So, if we want to prevent this from happening we must say no to any kind of torture always.

The use or tolerance of torture by a democratic government as a counter-terrorism measure blurs the moral distinctions between such a government and the terrorists at least in the eyes of populations in third countries. Torture must be seen as shameful and detestable. It is never morally correct, ethical or courageous. It has to me

* Student of the BA program of Law at Faculty of Law and International Relations at Georgian Technical University
Student of the BA Program at the Faculty of Law, Political Sciences and Management of The University of Strasbourg.

mentioned that torture as well as the genocide and slavery is tabooed in the 21st century. Consequently, torture must be absolute as a matter of principle and practice. Single-minded “No” has to be an answer to any exception to the prohibition of torture. So, as it is obvious legal prohibition of torture has the absolute and fundamental nature.

241

However, torture has an extremely controversial effect. It has to be mentioned that law as an institution cannot grant any exception to the prohibition of torture without the prohibition itself quickly becoming ineffective.²⁴²

Creating a legal exception to the prohibition of torture can be expected to open the flood gates to much more wide-spread use of torture in practice. Leaning on torture as an investigative technique in some circumstances tends to lead to dependence on torture as a general practice. It has to be stated that being prepared to use torture even in exceptional circumstances implies certain institutional arrangements that seem fundamentally inconsistent with the kind of society most people desire. In the past torture was associated with the Nazis or the other fascist countries and totalitarian societies and dictatorships. The following approach is carried out even today.

The mechanism introduced by the European Convention for the Prevention of Torture has certain original features. As the Preamble to the Convention states, the objective is to put in place a non-judicial mechanism of a preventive nature based on visits.

There are this within the Council of Europe two complementary mechanisms for combating torture-the judicial mechanism of the Court, which operates *a posteriori* and gives ruling on individual complaints, and the CPT which carries out preventive visits. Both mechanisms are based on Article 3 of the European Convention on Human Rights, but, unlike the Court, the CPT is not bound by the case-law related to this article. So, this is merely a source of inspiration, the same as any other international text. It ensures from all these characteristics that the CPT must aim at a degree of protection that is greater than that upheld by the European Court of Human Rights.

Also, the authors of the Convention were very careful to ensure that the competence of the Committee would not encroach upon that of the European Court of Human Rights.

²⁴¹ Evans R., “The Ethics of Torture.” *Du.edu*, 2007, www.du.edu/korbel/hrhw/volumes/2007/evans-2007.pdf.

²⁴² Reidy A., Human rights handbooks, No. 6, The Prohibition of Torture-A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights, www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/article3eng.pdf.

Thus, Article 17, paragraph 2, establishes that nothing in this Convention shall be construed as limiting or derogating from the competence of the organs of the European Convention on Human Rights or from the obligations assumed by the Parties under that Convention.

The principle of co-operation and confidentiality lie at the very heart of the Convention. Confidentiality is thus one of the pillars of the Convention. The principle of co-operation is a corollary of the principle of confidentiality. Article 3 of the Convention establishes that in the application of this Convention, the Committee and the competent national authorities of the Party concerned shall co-operate with each other.

The absolute prohibition of torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment is included in every relevant international treaty and is a norm of general international law binding all States. No derogation to the prohibition of torture is permitted in any circumstances, even during emergencies.

Torture is crime under international law for which states have agreed every perpetrator must ultimately be brought to justice no matter where in the world he/she is found. Necessity, self-defense, or any other justification defenses are not permitted in any case of torture, no matter how extreme or grave the circumstances are.²⁴³ Therefore, the claim "I thought it was necessary" would subsequently deprive the law against torture of any real force. From a human rights perspective it is important to make sure that each sentence is individualized to the circumstances of the offence and the convicted person, keeping in mind that all sentences in torture cases must take into account the grave nature of all such acts.²⁴⁴

Article 5 of the Universal Declaration of Human Rights states: "No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment". This article is widely regarded as expressing customary international law. Within the United Nations framework, torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or

²⁴³ Article 2 (2) and (3) of the UN Convention against Torture: "No exceptional circumstances whatsoever, whether a state of war or a threat of war, internal political instability or any other public emergency, may be invoked as a justification of torture. An order from a superior officer or a public authority may not be invoked as a justification of torture."

²⁴⁴ Article 4 (2) of the UN Convention against Torture.

punishment are explicitly prohibited under a number of international treaties, which are legally binding on those States which have ratified them.²⁴⁵

In contrast to the regional bodies, neither Human Rights Committee nor the Committees against Torture have found it necessary to make stark distinctions between torture and other prohibited ill-treatment.

In 1966 International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) was the first universal human rights treaty explicitly to include a prohibition of torture and other cruel inhuman or degrading treatment, which aims to protect both the dignity and the physical and mental integrity of the individual.²⁴⁶ The two provisions of the ICCPR particularly relevant to the prohibition are articles 7 and 10.

Article 7 of the ICCPR states: "No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. In particular, no one shall be subjected without his free consent to medical or scientific experimentation." However, as it forbids them in absolute terms, it is noteworthy that Article 7 does not contain a definition of the prohibited acts.

Article 10 (1) ICCPR reads: "All persons deprived of their liberty shall be treated with humanity and with respect for their inherent dignity of the human person." Article 10 complements for those who have been deprived of their liberty, the prohibition of torture and ill-treatment. Not only may detainees not be subjected to treatment contrary to Article 7, but they also have a positive right to be treated with respect. This provision means that detainees may not be "subjected to any hardship or constraint other than resulting from the deprivation of liberty; respect for the dignity of such persons must be guaranteed under the same conditions as for that of free persons."²⁴⁷

From the jurisprudence of the HRC, it seems that the Committee tends to apply Article 10 (1) to general conditions of detention, reserving Article 7 for situations where an individual is subjected to specific attacks on his or her personal integrity.²⁴⁸ In 1984,

²⁴⁵ Torture and other forms of ill-treatment are prohibited under, *inter alia*: Article 7 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)

²⁴⁶ HRC, General Comment No.20, "Prohibition of torture, or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment" (1992) §2, in the UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.7.

²⁴⁷ HRC General Comment No.21, "Humane treatment of persons deprived of their liberty" (1992) §3, in the UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.7

²⁴⁸ Nowak M., *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 2nd revised edition*, NP Engel, Strasbourg, 2005, 250.

for the purpose of describing specific measures against torture, the UNCAT included a definition of torture: "Any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person for such purpose as obtaining from him or a third person information or a confession, punishing him for an act he or a third person has committed or is suspected of having committed, or intimidation or coercing him or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind, when such pain or suffering is inflicted by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity. It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to lawful sanctions."²⁴⁹

The UNCAT also requires States to prevent "other acts of cruel, inhuman or degrading treatment or punishment which do not amount to torture...,when such acts are committed by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity."²⁵⁰ However, it has to be mentioned that UNCAT provides no definition of such acts. Nevertheless, the UN Special Rapporteur on Torture takes the position that "a thorough analysis of the travaux préparatoires of article 1 and 16 of UNCAT as well as a systematic interpretation of both provisions in light of the practice of the Committee against Torture leads to conclude that the decisive criteria for distinguishing torture from cruel, inhuman or degrading treatment may best be understood to be the purpose of the conduct and the powerlessness of the victim, rather than the intensity of the pain or suffering inflicted."²⁵¹ So, the Special Rapporteur considers that, while torture is absolutely prohibited in all circumstances, the circumstances in which other forms of treatment are perpetrated will determine whether they qualify as cruel, inhuman or degrading within the meaning of the UNCAT.

The UNCAT definition of torture covers not only positive acts but also omissions. Assessing the severity of physical or mental pain or suffering or acquiescing in its infliction is aware that the victim is particularly sensitive, it is possible that acts which would not otherwise reach the threshold of severity to constitute torture may do so.²⁵²

²⁴⁹ Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10/12/1984, Article 1,

²⁵⁰ Ibid, Article 16

²⁵¹ Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Manfred Nowak, UN Doc. E/CN.4/2006/6 (23 December 2005), §39.

²⁵² This was implied in *Dzemajl and Others v Yugoslavia*, CAT Communication No.161/2000, 21 November 2002, §9.2.

It should also be remembered that even purely mental torture is included within the definition, so the threat of torture may itself amount to psychological torture.

The prohibition of torture and ill-treatment in the ICCPR applies regardless whether the acts were committed by public officials; other persons acting on behalf of the State; or by private persons. However, the prohibition on ill-treatment does not merely create a negative duty on State agents not to engage in such treatment. Whilst, State also has positive duties to protect persons under its jurisdiction from acts of private individuals.

Besides this, the UNGAT specifies that, in order to qualify as torture or as any other cruel, inhuman or degrading treatment, the pain or suffering must be inflicted at the investigation or with the consent or acquiescence, of a public official or other person acting in an official capacity. The following requirement means that States are not generally responsible for acts beyond their control. But, they can be held responsible for acts of torture by private individuals if they fail to respond adequately to them, or fail to take general and specific measures to prevent them. The question of whether the failure of a State Party to respond adequately to private torturers amounts to acquiescence under UNGAT was considered in *Dzemajl and Others v Yugoslavia*. In this case, the police though present at the scene, failed to intervene to prevent the destruction of a Roma settlement. The Committee considered that this lack of action constituted acquiescence in the sense of Article 16 of the Convention, which prohibits cruel, inhuman or degrading treatment.

Under both the UNGAT and the ICCPR, States parties have a duty to investigate allegations of torture or cruel, inhuman or degrading treatment. Article 12 of the UNGAT provides the following: "Each State Party shall ensure that its competent authorities proceed to a prompt and impartial investigation, wherever there is reasonable ground to believe that an act of torture has been committed in any territory under its jurisdiction."

It is notable that this obligation to investigate is complemented by Article 13, which provides that individuals shall have the right to complain to the competent authorities, and that the State shall take steps to protect the complainant and witnesses against reprisal. Article 12 and 13 also apply to acts of cruel, inhuman or degrading treatment.

Furthermore, the State obligation to ensure a prompt and impartial investigation does not depend on the submission of a formal complaint. But rather it is sufficient for

torture to have been alleged by the victim, or that other reasonable grounds exist to believe that torture or ill-treatment may have occurred, whatever the origin of the suspicion.²⁵³ Moreover, the investigation must be effective – carried out by appropriately qualified individuals²⁵⁴ and seek both to determine the nature and circumstances of the alleged acts and to establish the identity of any person who might have been involved in it.²⁵⁵ At least where it is necessary to ensure the right of redress, the alleged victim must be informed of the outcome of the investigation.²⁵⁶

The UNCAT explicitly obliges States to enact and enforce legislation criminalizing torture, while a similar duty may also be inferred in the ICCPR. Article 4 of the UNCAT states:

“1. Each State Party shall ensure that all acts of torture are offences under its criminal law. The same shall apply to an attempt to commit torture and to an act by any person which constitutes complicity or participation in torture.

2. Each State Party shall make these offences punishable by appropriate penalties which take into account their grave nature.”²⁵⁷

So, Article 4 of the UNCAT is limited in its application to torture, and is not among those listed in Article 16 as applying also to other forms of ill-treatment. The CAT now systematically asks States Parties about domestic criminal law and has repeatedly emphasized that Article 4 requires States to incorporate into domestic law the crime of torture and adopt a definition of torture that covers all the elements contained in article 1 of the Convention.

Additionally to above-mentioned, both the UNCAT and the ICCPR impose an obligation on States Parties to grant redress and provide adequate compensation to victims of torture or ill-treatment. As defined in the case of the *Urra Guridi v Spain*, compensation should cover all damages suffered by victim, which includes, among other measures, restitution, compensation, and rehabilitation of the victim, as well as measures to guarantee the non-repetition of the violations, always bearing in mind the circumstances of each case.²⁵⁸

²⁵³ *Blanco Abad v Spain* (1998), op.cit., §8.2.

²⁵⁴ *Ristic v Yugoslavia*, CAT Communication No. 113/1998, 11 May 2001, §9.5.

²⁵⁵ *Blanco Abad v Spain* (1998), op.cit., §8.8.

²⁵⁶ *Dimitrijevic v Serbia and Montenegro*, CAT Communication No.207/2002, 24 November 2004, §5.4.

²⁵⁷ Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10/12/1984, Article 2 www.obchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx

²⁵⁸ *Urra Guridi v Spain* (2005), op.cit., §6.8.

The HRC and the CAT have both generated a rich jurisprudence on the extent of State obligations related to the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment beyond the so-called traditional view of preventing the use of torture in interrogations.

No derogation is possible to any of the provisions of UNCAT according to article 2 (2) which states that whether a state of war or a threat of war, internal political instability or any other public emergency may not be invoked for a justification of torture. Also the Article 2 (3) states that even the orders from a superior cannot be invoked to justify torture. As already discussed, the offence of torture cannot be the subject of defenses. So, as already mentioned prohibition is absolute.

Effective prevention of torture requires the enactment and enforcement of procedural guarantees requiring that all detainees be registered and have regular contact with people outside the detention center.

The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) was opened for signature in 1950. The prohibition of torture and other forms of ill-treatment is set out in Article 3 of the ECHR which simply states that no one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment. Article 3 of the ECHR does not define torture, nor inhuman or degrading treatment or punishment. From the simple proclamation of the prohibition of torture, inhuman or degrading treatment or punishment in Article 3 of the ECHR, the Court and Commission have developed quite complex definitions as well as have drawn distinctions between the prohibited acts.

The defining characteristic of torture is not necessarily the nature and severity of the act, but rather the purpose for which it was perpetrated. *The Greek Case* which is one of the leading cases as regards the distinction between the prohibited acts should be used as an example as at the following case it was decided that all torture must be inhuman and degrading treatment, and inhuman treatment also degrading. The notion of inhuman treatment covers at least such treatment as deliberately causes severe suffering, mental or physical, which in the particular situation is unjustifiable. Torture has a purpose, such as the obtaining information or confessions or the infliction of punishment, and it is generally an aggravated form of inhuman treatment. Treatment

or punishment of an individual may be said to be degrading if it grossly humiliates him before others or drives him to act against his will or conscience.²⁵⁹

The tribunals consider that the distinction between torture and other offences of ill-treatment lies in the purpose of the act, and in its gravity. The existence of a prohibited purpose will allow the Tribunals to qualify acts as torture, but where such a purpose is lacking, the acts will fall under other categories of ill-treatment.

For example: the same conduct may be charged as both rape and torture, as the crime of rape includes an element of penetration which is absent in the definition of torture and the crime of torture requires a purposive element which is absent in the definition of rape.

In criminal law, crimes are defined as containing both a factual element related to the physical act, known as the *actus reus*, and a mental element related to the state of mind of the perpetrator, known as the *mens rea*. If either of these elements are lacking, the accused will be found not guilty. The inclusion of a mental element in this context can lead to a divergence between the application of the concept of cruel, inhuman or degrading treatment in human rights law and its application in criminal law.

However, it has to be noted that as with the crime of torture, criminal responsibility for the other offences of ill-treatment does not apply only to the person who actually commits the prohibited act.

The Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) is similar to the Statutes of the International Tribunals for Rwanda and the former Yugoslavia, so it is likely that the International Criminal Court will take inspiration from the jurisprudence of the ad-hoc Tribunals. Any analysis of the jurisprudence of the International Criminal Tribunals would not therefore be complete without a brief overview of the Rome Statute. That Statute, like those establishing the ICTY and ICTR, addresses torture both as a crime against humanity and as a war crime.

Also, article 7(1)(f) of the Rome Statute explicitly lists torture as a crime against humanity that falls under the jurisdiction of the ICC when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack. In addition to this, article 7(2)(e) defines the crime of torture as: "The international infliction of severe pain or suffering, whether physical or mental,

²⁵⁹ The Greek Case (1969) *op. cit.*

upon a person in the custody or under the control of the accused; except that torture shall not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to, lawful sanctions”

The definition of torture in the Rome Statute is, in one respect, more restrictive than those contained in earlier international instruments. The Statute imposes a new requirement, namely that torture be inflicted upon a person in the custody or under the control of the accused.

Article 8 (2)(a)(ii) lists torture or inhuman treatment, including biological experiments among the grave breaches of the Geneva Conventions which are punishable under the Statute as war crimes. While this article is considerably less precise than article 7 as regards the scope and definition of the crime of torture, the Preparatory Commission gave the following criteria for the definition of torture as a war crime:

- “1. The perpetrator inflicted severe physical or mental pain or suffering upon one or more persons.
2. The perpetrator inflicted the pain or suffering for such purposes as obtaining information or a confession, punishment, intimidation or coercion or for any reason based on discrimination of any kind.
3. Such person or persons were protected under one or more of the Geneva Conventions of 1949.
4. The perpetrator was aware of the factual circumstances that established that protected status.
5. The conduct took place in the context of and was associated with an international armed conflict.
6. The perpetrator was aware of factual circumstances that established the existence of an armed conflict”²⁶⁰

So, as it is visible, there is no requirement that the act or omission be carried out for a prohibited purpose to qualify as a crime against humanity, such a purpose must be shown where torture is charged as a war crime. Indeed, the Preparatory Commission considered that the only difference between the crime of inhuman treatment and that of torture lies in the purposive element.

²⁶⁰ Report of the preparatory Commission for the International Criminal Court, finalized draft text of the elements of the crimes, UN Doc. PCNICC/2000/1/Add.2, 2 November 2000, Article 8(2)(a)(ii)-1.

War crimes fall under the jurisdiction of the Court only when committed as part of a plan or policy or as part of a large-scale commission of such crimes. In other words, a single act of torture will fall outside the jurisdiction of the ICC.

To summarize, in the Statutes of the International Criminal Tribunals, torture is simply listed as one of the crimes over which the Tribunals have jurisdiction. The prohibition of torture and other ill-treatment in the Universal Declaration of Human Rights came only three years after the end of the Second World War. Obviously, it was a direct response to the atrocities of that war, adopted in the hope that such violations of basic human rights would never occur again. Since the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, the prohibition of torture has acquired legal force at the international and regional levels and has been recognized as customary international law. Today, an increasing number of States are signing treaties prohibiting torture and accepting the jurisdiction of the treaties' supervisory mechanisms and individuals responsible for massive violations can be brought to justice before international tribunals.

Whereas it was once an absolute taboo to call into question the absolute prohibition of torture, this prohibition is now the subject of news items and political debates, with creative arguments employed in order to avoid adherence to established international human rights standards. So, the absolute legal prohibition of torture, like the prohibition of slavery or genocide, remains securely entrenched at the international level.

Also, this prohibition is reinforced by article 2 of the UN General Assembly Declaration against Torture. The following article states: "Any act of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment is an offence to human dignity and shall be condemned as a denial of the purposes of the Charter of the United Nations and as a violation of the human rights and fundamental freedoms proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights".²⁶¹

Article 3 of the Declaration against Torture eliminates any doubt that the nations of the world have already long rejected the moral logic of the so called "ticking bomb scenario".

²⁶¹ Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment of Punishment, 10/12/1984, Article 2 www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx

However, exceptional circumstances such as a state of war or a threat of war, internal political instability or any other public emergency may not be invoked as a justification of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.²⁶²

The substance of these declarations have also become part of international law. Although, even leaving aside the question of international legality, there are solid moral and ethical grounds for rejecting any act of torture or any attempt to legalize torture under any circumstances under national law. Torture is absolutely prohibited as a matter of morals and ethics, and so no torture must be applied or tolerated no matter how great the costs. People may find the basis for an absolute moral prohibition against torture, at both the personal and societal level, in any range of sources: the same universal and absolute commitment to human dignity from which the UN human rights declarations emanate, or personal system of ethics or religious faith, or military doctrine.

It has to be noted that torture is among the worst kinds of suffering a person can inflict on another. Many people would rather die than undergo torture. Also, the consequences of torture last often lifelong. Additionally, torture is intimately associated with the most horrific and oppressive governments that human history has ever known. Furthermore, torture is the concentrated essence of tyranny, one person tyrannizing another which means the breaking of a person's will by inflicting pain. Today, our society cannot tolerate tyranny as it is totally opposite of our society. And last but not least the torture can cause a serious damage not only on the person who has been tortured but also on the torturer. As the torturer himself may be corrupter, psychologically damaged, degraded and deprived of dignity by the acts with consequent harm to his/her family and others around him/her. Also the tortured captive is helpless. A person who has no information is entirely unable to affect his or her fate and faces only continued torture. As intelligence professionals attest, that people would stand a much better chance of actually getting life-saving information by using persuasion, trickery or some other means. So, if someone's life depended on getting fast, accurate information, anyone wasting their time on torture would totally be a nonsense.

²⁶² "Arguments in Response to the Scenario as a Whole – The Legal Prohibition." Defusing the Ticking Bomb Scenario Why We Must Say No to Torture, Always, Published by The Association for the Prevention of Torture, 2007, 17.

Torture is a poison and once even a small amount of this poison is injected into the society's lifeblood it will spread and corrupt the flesh until the entire patient is consumed. So, in short, the response of society to any attempt to justify torture must always be to insist that torture is never morally justified. The absolute and non-derogable prohibition of torture must be unwaveringly promoted everywhere that torture or talk of torture still lurks. And it has to be repeated again that torture is of the same species as genocide and slavery. ²⁶³

In addition to this, the Government may also result to derogation in cases of imminent danger for the state. It allows countries to derogate to certain rights in case of threats of the nation. Nevertheless, there are some things that cannot be derogated (ex: torture).

Terrorism and public law has to be also connected. When Al-Qaeda terrorists killed around 3000 people by flying aircraft into prominent landmarks in the USA-most notably the World Trade Center in New York-on 11 September 2001 ("9/11"), the geopolitical consequences were immeasurable. The most obvious such consequences was the decision of the US and the UK governments, only weeks after 9/11 attacks, to invade Afghanistan, Al-Qaeda's main stronghold and to overthrow its Taliban -led government, which was supportive of Al-Qaeda. Domestically, the US and UK governments took other drastic steps. Most notoriously, the US government established an enormously controversial detention camp at a US military base at Guantanamo Bay, Cuba, where so called "enemy combatants" were held. Most were never charged with or convicted of any criminal offence, and received no recognisable form of due process. A form of torture known as "waterboarding", involving simulated drowning, was practiced there.

The UK's domestic response was different from that of the USA, but was, at least in some respects, no less draconian. The centerpiece of that response was the Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001. The act dealt with a wide range of matters, but here we are concentrated with the particular aspect. In the wake of 9/11, the government perceived that a major threat to the security of the UK was posed by foreign Islamist extremists. Ordinarily, that perceived threat could have been dealt with in one of two ways: by instituting criminal proceedings or by deporting the suspects to their countries of origin.

²⁶³ *Defusing the Ticking Bomb Scenario: Why We Must Say No to Torture, Always.* Association for the Prevention of Torture, 2007.

However, the government was unable or unwilling to adopt either of those courses of action. On the one hand, criminal proceedings could not be brought because, it was asserted, securing convictions would involve revealing to the court evidence that would compromise national security. On the other hand, physically removing such people from the UK by deporting them to their home countries was not legally possible. This is because the European Convention on Human Rights (ECHR) which as a matter of international law, is binding upon the UK prohibits deportation if there is a real risk that the person concerned will be tortured or otherwise ill-treated on return to his home country. Many of people about whom the UK government was concerned came from countries in which precisely that risk would arise. Taking the view that neither deportation nor criminal proceedings were viable, the government instead invited the Parliament to pass the 2001 Act. It has to be mentioned that Part 4 of the Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001 was to allow the government to imprison suspected foreign terrorists who could not be deported.²⁶⁴

In Turkey, people were taken into custody on terrorism-related offences, who are frequently of Kurdish origin, have reportedly been subjected to sleep deprivation and exceedingly long cross-questioning targeting at breaking their desire and acquiring confessions and other information.²⁶⁵ Also, it is important to mention that in Spain, people arrested on suspicion of involvement with the ETA ("Basque Homeland and Freedom") have reportedly been tortured by authorities in the course of investigations. Claimed forms of torture include forced exercises as well as obligatory standing until tired out, sleep deprivation, blindfolding, exposure to severe cold, hallucinogenic drugs, humiliation of a sexual nature, beatings, threats of violence, menaces (including sexual violence) against relatives and loved ones, as well as racist verbal abuse, numerous offences and frightening. The Special Rapporteur on Torture reported these violations following his visit to Spain in 2003, which drew extremely hostile reactions from Spain at the time.²⁶⁶

The example of Turkey is also mentionable, human rights defenders have also suffered harassment, including torture, when trying to document torture and to assist victims.

²⁶⁴ "Al Qaeda." *History.com*, A&E Television Networks, 4 Dec. 2018. www.history.com/topics/21st-century/al-qaeda.

²⁶⁵ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) Report to Turkish Government on the visit to Turkey from 4 to 17 June 2009, available at: <http://www.cpt.coe.int/documents/tur/2011-13-inf-eng.htm>.

²⁶⁶ Report of the Special Rapporteur on the question of Torture, Theo van Boven, Visit to Spain, 6 February 2004, UN Doc. E/CN.4/2004/56/Add.2.

In Chechnya for example, local human rights defenders are reportedly no longer able to carry out their work of monitoring and investigating allegations of torture by security officials as a result of threats received. In some cases it has even led to death or disappearance.²⁶⁷

Data from Russian NGOs should also be taken into account. It estimates that approximately 30 per cent of criminal suspects are tortured by police with a view to extracting a confession.²⁶⁸ In addition to that, it is evaluated that 50 per cent of all torture victims in Russia are persons who were involved in criminal investigation proceedings, either as a suspect, witness, or informer.²⁶⁹ Forms of torture such as sustained beatings are reported to be widely used in criminal investigations, including punching, kicking and hitting the victim for a prolonged period, as well electrical shocks. *Mikheyev v Russia* is an emblematic case, followed by many other cases, in which the European Court of Human Rights (ECtHR) found a violation of article 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR).²⁷⁰ Mikheyev, a police officer suspected in the rape and disappearance of a young woman in Nizhny Novgorod, was subjected to torture including the use of electric currents by police investigating the case. When trying to escape, he jumped out of the window of the police station, as a result of which he is now permanently disabled. Similarly, following its 2010 visit to Armenia, the UN Working Group on Arbitrary Detention reported on beatings of detainees and prisoners by police and National Security investigators to secure confessions, and the use of ill-treatment in criminal investigations.²⁷¹

International human rights law defines the limits of a State's power over individuals, and imposes positive obligations owed by the State to individuals. The prohibition against torture in international law is absolute as it is in the case of genocide or slavery. Torture is impermissible under any circumstances including war, public emergency or terrorist threat. The prohibition is so strong and universally accepted that it is now a fundamental principle of customary international law. This means that even States that

²⁶⁷ Expert Contribution, November 2011.

²⁶⁸ Response to REDRESS questionnaire.

²⁶⁹ Expert Contribution, November 2011.

²⁷⁰ European Court of Human Rights, Judgment 26 January 2006, Case of Mikheyev v Russia, Application no. 77617/01, para. 129 <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-72166>

²⁷¹ Report of the Working Group on Arbitrary Detention, Mission to Armenia, UN Doc. A/HRC/16/47/Add.3, 17 February 2011, 12.

have not ratified any of the international treaties explicitly prohibiting torture are banned from using it against anyone, anywhere.

The extent of all States' obligations to prevent torture is therefore largely determined by international treaties, and the bodies that interpret them. At the international level, the United Nations' Human Rights Committee and Committee against Torture interpret State obligations under the International Convention on Civil and Political Rights and Convention against Torture respectively. Where the State in question has recognized their competence to do so, these bodies may consider complaints from individuals against a State. The Committees are not courts, but rather quasi-judicial bodies, meaning that their decisions are not directly legally enforceable but obviously are important to the interpretation of treaties.